

วินัสสติ, เอว อธิจฺจาทพฺพ.

ตตฺริทํ อธิจฺจानวิธานํ, "อิทฺถยฺจิทฺถยฺจ,
อิมสฺมี สตฺตาทพฺพนฺตเร มา อคฺคินา
ฌายตฺถ, มา อุตฺแทน วุยฺหตฺถ, มา
วาเตน วิทฺธสฺสตฺถ, มา โจเรหิ หริยฺตฺถ,
มา อุนฺนุรธาทีหิ ขชฺชตฺถ"^๑ติ. เอว
อธิจฺจิตฺเต ตํ สตฺตาทํ ตสฺส น โภจ
ปฺริสฺสโย โหติ, อนธิจฺจสทฺโต ปน
อคฺคิอาทีหิ วินัสสติ. อิทํ นานาพทฺธ-
อวิโกปนํ นาม.

ยํ ปน เอกาพทฺธํ โหติ นิवास-
ปารูปนํ วา นิสินฺนาสนํ วา, ตตฺถ วิสฺสุ
อธิจฺจานกิจฺจํ นตฺถิ, สฺมาปตฺติเยว^๑
นํ รกฺขตฺติ.

อยู่, สิ่งนั้นอันภิกษุผู้จะเข้านิโรธพึงอธิษฐาน
โดยประการที่ไม่ให้เสียหาย, คือไม่ฉิบหาย
ไปด้วยอำนาจแห่งไฟ น้ำ ลม โจร และ
สัตว์ มีหนูเป็นต้น.

วิธีอธิษฐานในเรื่องนี้มีดังนี้ว่า "ภายใน
สัปดาหฺนี้ ของสิ่งนี้และสิ่งนี้ จงอย่าถูกไฟ
ไหม้, จงอย่าถูกน้ำพัดไป, จงอย่าถูกลมทำ
ให้กระจัดกระจาย, จงอย่าถูกพวกโจรลัก
ไป, จงอย่าถูกสัตว์ทั้งหลายมีหนูเป็นต้นกัด".
เมื่อใดอธิษฐานแล้วอย่างนี้ ตลอดสัปดาหฺนั้น
สิ่งนั้นจักไม่มีอันตรายไร ๆ, แต่เมื่อมิได้
อธิษฐานก็จะพินาศไปด้วยไฟเป็นต้น. นี้ชื่อว่า
การอธิษฐานไม่ให้สิ่งที่เนื่องกันต่าง ๆ ต้อง
เสียหาย.

ส่วนสิ่งใดเป็นของที่เนื่องอยู่เป็นอันเดียวคือ
เป็นผ้านุ่งผ้าห่มก็ตามเป็นอาสนะที่นั่งก็ตาม,
ในสิ่งนั้นไม่มีความจำเป็นต้องอธิษฐานแผนก
หนึ่ง, สมาบัตินั้นเองจะคุ้มครองสิ่งนั้น.

^๑ วิสฺสุทฺติมคฺค. ๓/๓๖๗ สฺมาปตฺติวเสเนว.

สัมปฏิमानนคติ ภูิกขุสัมมุตต
 ปฏิमानัน อุกุขัน. ยาว เอโส ภูิกขุ
 อากจจติ, ทาว สัมมมุตต อกรรมนติ
 อตุโธ. เอตุถ จ น ปฏิमानัน เอตตส
 ปุพุกิจจ, ปฏิमानนาวชชัน ปน
 ปุพุกิจจ.

ตสฺมา เอว อวชชิตพฺพ : "สเจ มยิ
 สตุตทาหิ นิโรธํ สมาปชชิตฺวา นิสินฺเน
 สัมโณ อปโลกนกกมฺมาทิสฺสุ^๒ ภูิกขุเทว
 กมฺมํ กตฺตุกาโม โหติ, ยาว มํ โภจ
 ภูิกขุ อากนฺตฺวา น ปกฺโกสฺติ, ทาวเทว
 วุญฺจหิสฺสุสํมิ"ติ.

เอวํ กตฺวา สมาปนฺโน หิ ตสฺมि
 สมเย วุญฺจาทิเยว. โย ปน เอวํ

บุพุกิจจชื่อว่า อธิฐาน การรอกอย
แห่งสงฆ์ คือ การรอกคือคอย แห่งภิกษุสงฆ์.
 ความว่า จะไม่กระทำสังฆกรรมตลอดเวลา
 ที่ภิกษุนี้ยังไม่มา. ก็ในอธิการนี้ การรอกคอย
 หาได้เป็นบุพุกิจของภิกษุนี้ไม่, แต่การคำนึง
 ถึงการรอกคอยเป็นบุพุกิจ.

เพราะฉะนั้น พึงคำนึงนี้อยู่อย่างนี้ว่า :
 "ถ้าเมื่อเรานั่งเข้านิโรธตลอดสัปดาห์ สงฆ์
 เป็นผู้มีความต้องการจะกระทำกรรมอะไรๆ
 ในบรรดาอปโลกนกรรมเป็นต้น, ภิกษุอะไรๆ
 ยังไม่ทันมาเรียกหาเราเพียงใด, เราก็จัก
 ออกเสียก่อนทีเดียว".

ก็เธอกระทำอย่างนี้แล้วเข้าสมาบัติก็จะออก
 ในสมัยนั้นทีเดียว. ส่วนภิกษุใดไม่กระทำ

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๓/๓๖๗ ยาว เอโก ภูิกขุ
 นากจจติ, ตตุถ "นากจจติ"ติ ปาโร
 ยุตตโตโร.

^๒ วิสุทธิมคฺค. ๓/๓๖๗ ฃตฺตีกมฺมาทิสฺสุ.

น กโรติ, สัมโฆ จ สมนิปตติวา
 ตัม อปัสสนุโต "อสุโก ภิกขุ กุหิณ"ติ
 ปุจฺฉิตฺวา "นิโรธํ สમાปชฺชนฺโต"ติ
 วุคฺเต กญฺจิ ภิกขุํ เปเสตี "คจฺฉ
 ตัม สัมสฺส วจเนน ปกฺโกสา"ติ.

อถสฺส เตน ภิกขุณา สวณฺุปจาเร จตฺวา
 "สัมโฆ ตัม อาวุโส ปฏิมานะตี"ติ
 วุคฺตมตฺเตเยว วุฏฺจานํ โหตี. เอวํ
 ครุภา หิ สัมสฺส อาณา นาม.
 ตสฺมา ตัม อาวชฺชิตฺวา ยถา ปจฺจเมว^๒
 วุฏฺจาทิ, เอวํ สમાปชฺชิตพฺพํ.

สตฺถุ ปกฺโกสนนฺติ อธิธาปี สตฺถุ
 ปกฺโกสนาวชฺชนเมว อิมสฺส ปุพฺพกิจฺจํ.
 ตสฺมา ตัมปิ เอวํ อาวชฺชิตพฺพํ : "สเจ
 มยิ สตฺตาทํ นิโรธํ สમાปชฺชิตฺวา

อย่างนี้, และสงฆ์ประชุมกันแล้วไม่พบภิกษุนั้น
 ถามว่า "ภิกษุรูปโน้นไปไหน" เมื่อตอบว่า
 "กำลังเข้านิโรธอยู่" ก็จะส่งภิกษุบางรูป
 ไปว่า "เธอจงไป จงเรียกหาภิกษุนั้นตาม
 คำของสงฆ์".

ที่นั่นการออกนิโรธของภิกษุนั้นก็จะได้ในขณะ
 พอบภิกษุนั้นยืนอยู่ในสวนูปจาร (คือในเขตที่
 จะพอได้ยิน) ไต่กล่าวว่า "อาวุโส สงฆ์คอย
 หาท่านอยู่" ดังนี้เท่านั้น. ก็ชื่อว่า อาณา คือ
 อำนาจของสงฆ์หนักอย่างนี้. เพราะฉะนั้น
 ภิกษุนั้นฟังคำนี้ถึงการรับใช้สงฆ์นั้นแล้วเข้า
 สมาบัติโดยประการที่จะออกไต่ก่อนทีเดียว.

บุพฺพกิจฺจํชื่อว่า อธิษฐานคอยฟังคำ
เรียกหาของพระบรมศาสดา มีความว่า
 แม้ในอธิการนี้ การนี้ถึงการเรียกหาของ
 พระบรมศาสดานั้นแหละ เป็นบุพฺพกิจของภิกษุนั้น.

^๑ ฉ. วิสฺสุทฺธิมคฺค (๓/๓๖๘) สมาเป็นโน.
^๒ ฉ. โปตฺถก, วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๓/๓๖๘
 สยเมว.

นินฺนุเน สตุถา โอตินฺณเ วตฺตฺสูมี
 ลิกฺขาทฺ วั ปณฺณเปตฺติ, ตถารูปาย
 วา อตฺตฺอุปฺตฺติยา ธมฺมํ เทเสตฺติ.
 ยาว มํ โภจฺจ อากนฺตฺวา น ปกฺโกสฺติ,
 ทาวเทว วุญฺจหิสฺสามี"ติ.

เพราะฉะนั้น แม้การเรียกหาของพระบรม-
 ศาสถานั้น อันภิกษุผู้เข้านิโรธพึงนึกถึงอย่างนี้
 ว่า : "ถ้าเมื่อเรานั่งเข้านิโรธอยู่ตลอด
 สัปดาห์ พระศาสดาจะทรงบัญญัติสิกขาบท
 ในเพราะเรื่องที่เขาประเด็นแล้ว, หรือจะ
 ทรงแสดงพระธรรมเทศนา ในเพราะความ
 บังเกิดขึ้นแห่งเหตุเห็นปานนั้น. ภิกษุใดๆ
 ยังไม่หันมาเรียกหาเราเพียงใด, เราก็จัก
 ออกเสียก่อนทีเดียว".

เอวํ กตฺวา นินฺนุโน หิ ตฺสูมี สมเย
 วุญฺจาทฺติเยว. โย ปน เอวํ น กโรตฺติ,
 สตุถา จ สํเม สนฺนิปตฺติเต ตํ อปฺสฺสนฺโต
 "อสฺสุโก ภิกฺขุ กุหิณฺ"ติ ปุจฺฉิตฺวา
 "นิโรธํ สฺมาปนฺโน"ติ วุตฺเต กณฺจ
 ภิกฺขุ เปเสตฺติ "คจฺฉ ตํ มม วจฺเนน
 ปกฺโกสฺสา"ติ.

ก็ภิกษุนั้นได้กระทำอย่างนี้แล้วนั่งอยู่ ย่อม
 ออกได้ในสมัยนั้นทีเดียว. ส่วนภิกษุใดไม่
 กระทำอย่างนี้, และพระศาสดาเมื่อสงฆ์
 ประชุมกันแล้ว ไม่เห็นภิกษุนั้น ตรัสถามว่า
 "ภิกษุรูปนั้นไปไหน" เมื่อทูลว่า "เข้านิโรธ"
 ก็จะทรงส่งภิกษุบางรูปไปด้วยพระคำรัสว่า
 "เธอจงไปเรียกภิกษุนั้นตามคำของเรา".

อถสฺส เตน ภิกฺขุณา สวณฺุปจาเร
 จตฺวา "สตุถา อายสฺมนฺตํ อามนฺเตตฺตี"ติ
 วุตฺตมตฺเตเยว วุญฺจันฺ โหตฺติ. เอวํ

ที่นั้น การออกจากนิโรธของภิกษุนั้นก็จะมีใน
 ขณะที่ภิกษุนั้นยืนอยู่ในที่สวณฺุปจาร (คือโอกาส
 ที่จะพึงไต่ยืน) แล้วกล่าวว่า "พระศาสดา

ครุภี หนี สตุฏฺ ปกฺโกสนํ. ตสฺมา ตํ
 อาวชฺชิตฺวา ยถา ปจฺมเมว^๑ วุฏฺจาติ,
 เอวํ สฺมาปชฺชิตพฺพํ.

ตรัสเรียกหาทาน" ดังนั้นนี้ทีเดียว. ก็การ
 เรียกหาของพระศาสดา เป็นกิจสำคัญอย่าง
 นี้. เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ประสงค์จะเข้านิโรธ
 พึ่งนึกถึงการเรียกหาของพระศาสดานั้นแล้ว
 เข้าโดยประการที่จะออกไตก่อนทีเดียว.

อหฺธานปริจฺเฉโทติ ชีวิตหฺธานสฺส
 ปริจฺเฉโท. อิมินา หนี ภิกฺขุณา อหฺธาน-
 ปริจฺเฉเท กุสฺเลน^๒ ภวิตพฺพํ. "อตุตฺตโน
 อายุสฺงขารา สตุตฺตาหํ ปวตฺติสฺสสนฺติ,
 น ปวตฺติสฺสสนฺตี"ติ อาวชฺชิตฺวา
 สฺมาปชฺชิตพฺพํ. สเจ หนี สตุตฺตาหฺพณฺนตฺเร
 นิสฺสชฺฌนเก อายุสฺงขารา อนาวชฺชิตฺวา
 สฺมาปชฺชิตฺติ, ตสฺส นิสฺสชฺฌนสมาปตฺติ
 มรณํ ปฏิพาหิตฺถํ น สกฺโกติ.

บุพกิจข้อที่ว่า อธิษฐานกำหนดกาล
แห่งอายุ ความว่า กำหนดกาลแห่งชีวิต.
 จริงอยู่ ภิกษุนี้พึงเป็นผู้ฉลาดในการกำหนด
 กาล. พึงคำนึงว่า "อายุสังขารของตนจะ
 เป็นไปตลอด ๗ วันหรือไม่เป็นไป" ดังนี้
 แล้วพึงเข้านิโรธ. ทวยว่าถ้าเธอไม่คำนึง
 ถึงอายุสังขาร. ซึ่งจะดับภายในสัปดาห์แล้ว
 เข้านิโรธ, การเข้านิโรธสมาบัติของเธอ
 จะไม่อาจห้ามความตายได้.

อนฺโตนิโรเธ มรณสฺส นตฺถิตาย
 อนฺตราว สฺมาปตฺติโต วุฏฺจาติ, ตสฺมา
 เอตํ อาวชฺชิตฺวา สฺมาปชฺชิตพฺพํ.

เธอจะออกจากสมาบัติเสีย ในระหว่างที่
 เดียว เพราะความตายไม่มีภายในนิโรธ,
 เพราะฉะนั้น พึงคำนึงถึงการกำหนดกาลขอ

^๑ ฉ. โปตฺถก, วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๓/๓๖๘
 สยเมว.

^๒ วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๓/๓๖๘ สุกฺขเลน.

อวเสสํ หิ อนาวชฺชิตุํปิ วฏฺฏติ, อิทํ นึ้แล้วจึ้งเข้านึ้โรธเถค. ก็แม่การไมค่านึ้งถึง
ปน อาวชฺชิตพฺพเมวาทิ วุตฺตํ. ข้ออื่น ๆ ก็สมควรรอยุ้, แต่บุพกิจข้อนึ้ทาน

กล่าววว่า ตองนึ้กถึงทีเด็ยว.

โส เอวํ อากิณฺณจณฺญายตนํ ภิกฺขุสฺส ประสงคฺจจะเข้านึ้โรธนึ้ เข้าอากิณฺ-
สมาปชฺชิตฺวา วฏฺฏาย อิมํ ปุพฺพกิจจํ จณฺญายตนะสมาบัติแล้ว ออกแล้วกระทำ
กตฺวา เนวสณฺณานาสณฺญายตนํ บุพกิจนึ้แล้วจึ้งเข้าเนวสณฺณานาสณฺญายตน-
สมาปชฺชติ. อเถกํ วา เทว วา สมาสบัติ. ลำคับนึ้ ลวงไปวาระจิต ๑
จิตฺตวาเร อตฺถิกมิตฺตวา อจิตฺตโก โหติ, หรือ ๒ วาระจิต เป็นผู้ไม่มีจิต, สัมผัส-
นึ้โรธํ ผุสติ. นึ้โรธ.

กสฺมา ปนสฺส ทฺวินนํ จิตฺตานํ อฺปรี ถามวว่า ก็เหตุไร จิตทึ้งหลายจึ้งไม่เป็นไป
จิตฺตานิ นปฺปวตฺตุนฺตึติ ? นึ้โรธสฺส เห็นอิจิต ๒ ดวงของภิกษุณึ้น ? ทอบวว่า
ปโยคตฺตา. อิทํ หิ อิมสฺส ภิกฺขุโน เพราะเป็นประโยคของนึ้โรธ. ก็การทึ้
เทว สมถวิปสฺสณาธมฺเม ยุกนทฺธะ ภิกษุณึ้กระทำธรรม คือ สมถะและวิปัสสนา
กตฺวา อฏฺฐสมาปตฺติอาโรหนํ อนุปุพฺพ- ทึ้ง ๒ ให้ขนานเป็นคู้กันแล้วขึ้นสู้สมาบัติ ๘
นึ้โรธสฺส ปโยโค, น เนวสณฺญา- นึ้เป็นประโยคของนึ้โรธโดยลำคับ, หาไซ้
นาสณฺญายตนสมาปตฺติยาติ นึ้โรธสฺส เป็นประโยคของ เนวสณฺณานาสณฺญายตนะ-
ปโยคตฺตา ทฺวินนํ จิตฺตานํ อฺปรี สมาสบัติไม่ เพราะฉะนึ้น จิตทึ้งหลายจึ้งไม่
นปฺปวตฺตุนฺตึ. เป็นไปเห็นอิจิต ๒ ดวง เพราะเป็นประโยค
ของนึ้โรธ.

กถิ จ्ञานนฺตี ? เอวํ สฺมาปนฺนสฺส
ปนฺนสฺส^๑ กาลปริจฺเจทวเสนฺน เจว
อนฺตรธา อายุภุชฺชสํปริมาณนสฺสตุลฺล-
ปกฺโกสฺนภาวเณ จ จ्ञานํ โหตี.

ปัญหาข้อที่ว่า ตั้งอยู่ใดอย่างไร ?
ตอบว่า ก็นิโรธสมาบัตินี้ซึ่งภิกษุเข้าอยู่
อย่างนี้ ตั้งอยู่ใดควยอำนาจแห่งการกำหนด
เวลา และควยความไม่มีแห่งการสิ้นอายุ
การรอกอยแห่งสังฆ์ และการเรียกหาของ
พระศาสดาในระหว่าง.

กถิ จ्ञุจ্ঞานนฺตี ? อนาคามีสฺส
อนาคามีผลสฺมาปตฺติยา อรหโต
อรหตุตผลสฺมาปตฺติยาตี เอวํ เทวธา
จ্ঞุจ্ঞานํ โหตี.

ปัญหาข้อที่ว่า ออกอย่างไร ? ตอบ
ว่า การออกมี ๒ อย่าง อย่างนี้คือสำหรับ
พระอนาคามี ออกควยอนาคามีผลสมาบัติ
สำหรับพระอรหันต์ออกควยอรหันต์ผลสมาบัติ.

จ্ঞุจิจฺตสฺส กิณฺนินฺนํ จิตฺตํ
โหตีตี ? นิพพานินฺนํ. จุตฺตํ
เหตํ "สญฺญา เวทยิตฺตนิโรธสฺมาปตฺติยา
จ্ঞุจิจฺตสฺส โข อาวุโส วิสาช ภิกฺขุโน
วิเวกนินฺนํ จิตฺตํ โหตี วิเวกโปณฺิ
วิเวกปพฺพการณฺ"ตี.^๒

ปัญหาข้อที่ว่า จิตของผู้ออกแล้วนอน
ไปสู่อะไร ? ตอบว่า นอนไปสู่พระนิพพาน.
ข้อนี้สมตั้งคำพระบาลี ที่นางธัมมทินนาภิกษุณี
กล่าวไว้ว่า "ตฺถกราวุโส วิสาชะ จิตฺตของ
ภิกษุ ผู้ออกจากสญฺญาเวทยิตฺตนิโรธสมาบัติแล
ยอมเป็นธรรมชาตินอนไปสู่วิเวก โอนไปสู่
วิเวก เจ้อมไปสู่วิเวก" ดังนี้.

^๑ ฉ. สมาเป็นนาย ปนฺนสฺสา.
^๒ ม. ม. ๑๒/๕๕๒.

๑๒๓๔๕๖๗๘๙๑๐

มตัสส จ สมาปนฺนสฺส จ โก
วิเสโสติ ? อัยปิ อตุโถ สุตฺเต
 วุตฺโตเยว. ยถาห "โย จายํ อาวุโส
 มโต กาลกโต, ตสฺส กายสงฺขารธา
 นิสฺสทฺธา ปฏิปฺปสฺสทฺธา, วจีสงฺขารธา,
 จิตฺตสงฺขารธา นิสฺสทฺธา ปฏิปฺปสฺสทฺธา,
 อายุ ปริกฺขีโณ, อสุมา วูปสนฺตา,
 อินฺทฺริยานิ ปริภินฺนานิ.

ยวายํ ภิกฺขุ สญฺญา เวทียิตฺถนิโรธํ
 สมาปนฺโน, ตสฺสปี กายสงฺขารธา
 นิสฺสทฺธา ปฏิปฺปสฺสทฺธา, วจีสงฺขารธา,
 จิตฺตสงฺขารธา นิสฺสทฺธา ปฏิปฺปสฺสทฺธา,
 อายุ อปริกฺขีโณ, อสุมา อวูปสนฺตา,
 อินฺทฺริยานิ อปริภินฺนานิ"ติ?

นิโรธสมาปตฺติ ก็ สงฺขตา
อสงฺขตาติอาทิปุจฺฉายํ ปน "สงฺขตา"ติปิ

ปัญหาขอที่ว่า คนตายและผู้เขาสมาบัติ
ต่างกันอย่างไรร ? ตอบว่า ความเมฆอนี้
 ไทกลาวไวแล้วในพระสูตรนั้นแล. เหมือน
 อย่างที่ท่านพระสารีบุตรกลาวไว้ว่า "ดูกร
 อ้าวโส สัตว์นี้ไคตายแล้วกระทำกาละแล้ว,
 กายสังขารของสัตว์นั้นดับแล้ว ระงับแล้ว,
 วจีสังขาร จิตสังขาร ก็ดับแล้ว ระงับแล้ว,
 อายุสิ้นไปแล้ว; ใออนสงบแล้ว, อินทฺริย
 แดกรอบแล้ว.

ภิกษุนี้ไคเขาสัญญาเวทียิตฺถนิโรธ, กาย-
 สังขาร เมฆของภิกษุนั้นก็ดับแล้ว ระงับแล้ว,
 วจีสังขาร จิตสังขารก็ดับแล้ว ระงับแล้ว,
 อายุยังไม่สิ้นไป, ใออนยังไม่สงบ, อินทฺริย
 ยังไม่แดกรอบแล้ว" ดังนี้.

ส่วนในคำถามที่ว่า นิโรธสมาบัติเป็น
สังขตะหรืออสังขตะ ดังนี้เป็นต้น ความว่า

๑ ม. ม. ๑๒/๕๔๒.

"อสังขตา"ติปิ "โลกิยา"ติปิ ไม่ควรจะกล่าวแม่ว่า "เป็นสังขตะ" แม่ว่า "โลกุตตรา"ติปิ น วตฺตพฺพา. กสฺมา ? "เป็นอสังขตะ" แม่ว่า "เป็นโลกิยะ" สภาวโต นตฺถิตาย. ยสฺมา ปน แม่ว่า "เป็นโลกุตระ". เพราะเหตุไร ? เพราะไม่มีอยู่โดยสภาวะ. เพราะเหตุที่ สมาปชฺชนตฺสส วเสน สฺมาปนฺโน นาม ชื่อว่าผู้เข้าสมาบัติ ย่อมมีด้วยอำนาจแห่ง โหติ,^๑ ตสฺมา นิปฺพนฺนาติ วตฺตํ บุคคลผู้เข้าสมาบัติ, เพราะฉะนั้น จึงควร วฏฺฐติ, โน อนิปฺพนฺนาติ. กล่าววา เป็นนิปผันนะ, ไม่ใช่อนิปผันนะ (คือไม่ใช่ไม่สำเร็จ).

อิติ สนฺตา สฺมาปตฺติ
 อัย อริยนิเสวิตา
 ทิฏฺฐเจว ฅมฺเม นิพฺพาน-
 มิตี สงฺขมฺปากตฺตาติ.

สมาบัตินี้สงบ อันอริยชนเสพอาศัยแล้ว
 เข้าถึงการนับว่า นิพพานในทิสฺฐธรรม
 ที่เดียวด้วยประการฉะนี้.

นิโรธสมาปตฺติญาณิทฺเตสวณฺณนา
 นิฏฺฐิตา.

พรรณานานิโรธสมาบัติญาณิเทศ จบ.

^{๑-๑} วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๓/๓๗๑ ยสฺมา ปน สว
 สฺมาปชฺชนตฺสส วเสน สฺมาปนฺนา
 นาม โหติ.

๓๕. ปรีนิพพานญาณนิตฺเตสวณฺณนา

๘๖. ปรีนิพพานญาณนิตฺเตเส
 อีธาติ อิมสมฺมึ สาสเน. สฺมฺปชาโนติ
 สํตถกสฺมฺปชณฺณํ สํปายสฺมฺปชณฺณํ
 โทจรสฺมฺปชณฺณํ อสมฺโมหสฺมฺปชณฺณนฺติ
 อิเมหิ จตุหิ สฺมฺปชณฺณเเหหิ สฺมฺปชาโน.

ปวตฺตนฺติ สํพทฺถ ยถานูรูปํ
 ปรีญฺจํปวตฺตณฺจ อุนฺสยปวตฺตณฺจ.
ปรียาทียตีติ อูปจํรปฺปนาวเสน วุตฺเตสุ
 วิกฺขมฺภนฺวเสน, วิปสฺสํนาวเสน วุตฺเตสุ
 ตทงฺควเสน, มคฺควเสน วุตฺเตสุ
 สฺมฺจฺเฉทวเสน เขเปตี อปฺปวตฺตํ
 กโรตี. เปยฺยาลมฺุเขน หิ
 ทฺุติยาทิมานสฺมาปตฺติมหาวิปสฺสํนํมคฺคา
 สํจฺชิตฺตา.

๓๕. พรณนาปรีนิพพานญาณนิตฺเตศ

๘๖. จะวินิจจยฺในปรีนิพพานญาณ-
 นิตฺเตสํบตฺโตไป บทวา อีธ แผลว่า ใน
 พระคําสํนํนี้. คํว่า สํปชานบุคคล ไทแก
 บุคคลมฺุรฺุทวอญฺุทวยสํปชญฺุญะ ๔ เหลานี้ คือ
 สํตถกสํปชญฺุญะ สํปายสํปชญฺุญะ โทจร-
 สํปชญฺุญะ อสมฺโมหสํปชญฺุญะ.

คํว่า ปวตฺเต ไทแก ปวตฺเตคือปรีญฺุจฺจํร-
 กิลลํ และปวตฺเตคืออุนฺสยกิลลํตามสํมคฺวร
 ในอารมฺณทังปจจ. บทวา ปรียาทียติ
 (ยอมให้สิ้นไป) ความว่า ยอมให้สิ้นไป คือ
 ยอมกระทำไม่ให้เป็นไป ด้วยสามารถแห่ง
 การขมไว้ในธรรมทังหลาย ที่ท่านกล่าวด้วย
 สามารถแห่งอุปจํรและอํปฺปนา, ด้วย
 สามารถแห่งตทงฺกํ ในธรรมทังหลายที่ท่าน
 กล่าวไว้ด้วยสามารถแห่งวิปสฺสํนา, ด้วย
 สามารถแห่งสฺมฺจฺเฉท (คือตัดได้เด็ดขาด)
 ในธรรมทังหลายที่ท่านกล่าวไว้ด้วยสามารถ

คุณหญิงยสวดี อัมพรไพศาล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุปาธิเยว เสโส อวสิฏฺโงติ
 อุปาธิเสโส, สห อุปาธิเสเสน วุตตตีติ
 สอุปาธิเสสา. นตฺเตตฺถ อุปาธิเสโสติ
 อนุปาธิเสสา. สอุปาธิเสสา ปจฺม
 วุตฺตา, อัย ปน อนุปาธิเสสา. ตาย
 อนุปาธิเสสา ย นิพฺพานธาตฺว. จกฺขุ-
ปวตฺตฺนติ จกฺขุปวตฺตฺติ จกฺขุสมฺมาจโร.
ปริยาทียตีติ เขปียติ มหฺทียตีติ. เอส
 นโย เสเสสุ.

อุปาธิ^๑นั้นแหละ (ชั้น^๑ปัญจก) เป็นส่วน^๑เหลือ
 ก็ยัง^๑เหลืออยู่ เหตุ^๑นั้น ชื่อ^๑ว่า อุปาธิเสส-
 นิพพานธาตฺ, เป็น^๑ไปกับ^๑ควย^๑อุปาธิเสส^๑คือ
 ชั้น^๑ปัญจก^๑ที่ยัง^๑เหลืออยู่ เหตุ^๑นั้น^๑ จึง^๑ชื่อ^๑ว่า
 สอุปาธิเสส^๑. อุปาธิเสส^๑ไม่มี^๑อยู่ใน
 นิพพานธาตฺ^๑นี้ เหตุ^๑นั้น^๑ นิพพานธาตฺ^๑นี้^๑ ชื่อ^๑ว่า
 อนุปาธิเสส^๑. ทาน^๑กล่าว^๑สอุปาธิเสส^๑-
 นิพพานธาตฺ^๑ก่อน, ส่วน^๑นิพพานธาตฺ^๑นี้^๑ เป็น
 อนุปาธิเสส^๑. ควย^๑นิพพานธาตฺ^๑อัน^๑เป็น
 อนุปาธิเสส^๑นั้น. บท^๑ว่า จกฺขุปวตฺตฺ แปล^๑ว่า
 ความ^๑เป็น^๑ไป^๑แห่ง^๑จกฺขุ คือ^๑ความ^๑เป็น^๑ไป^๑ทั่ว
 อย่าง^๑ยิ่ง^๑ของ^๑จกฺขุ. บท^๑ว่า ปริยาทียตี แปล^๑ว่า
 ยอม^๑ให้^๑สิ้น^๑ไป คือ^๑ยอม^๑ทำ^๑ลาย. ใน^๑คำ^๑ที่^๑เหลือ
 ก็มี^๑นัย^๑ดังนี้.

ปริ^๑นิพพาน^๑ญาณ^๑นิตฺ^๑เทส^๑วณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พ^๑รรณนา^๑ปริ^๑นิพพาน^๑ญาณ^๑นิตฺ^๑เทศ จบ.

คุณหญิงยสวดี อัมพรไพศาล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๓๖. สมศีลัฎฐญาณนิตเทศวณณนา

๓๖. พรรณนาสมศีลัฎฐญาณนิตเทศ

๘๗. สมศีลัฎฐญาณนิตเทศ
ปณฺจกฺขนธฺาติอาทีหิ ทสฺหิ ราสีหิ
สพฺพธมฺมสงฺคโห เวทิตฺตฺโพ. น หิ
เอเกกฺสฺส วเสน อายตฺนธฺาตุราตี-
วชฺเชหิ เสเสหิ อฏฺฐหิ ราสีหิ วิสฺสุ วิสฺสุ
สพฺพธมฺโม สงฺคยฺหตีตี.

๘๗. จะวินิจฉัยในสมศีลัฎฐญาณนิตเทศ
สืบต่อไป ด้วยคำทั้งหลาย มีคำว่า ขันธ ๕
ดังนี้ เป็นต้น พึงทราบการรวบรวมธรรม
ทั้งปวงด้วยหมวด ๑๐. ก็ท่านยอมรวบรวม
ธรรมทั้งปวงเป็นแผนก ๆ ด้วยหมวดทั้ง ๘
อันเหลือเว้นจากหมวดอายตนะ และหมวด
ธาตุควยสามารถแห่งธรรมแต่ละอย่าง ๆ หา
มิได้ ฉะนั้นแล.

ยสฺมา ปน โลกุตฺตรธฺมมา เหตุ-
สมฺจุเจเทน สมฺจุฉินฺทิตฺตพฺพา น โทหนฺติ,
ตสฺมา สพฺพธมฺมสฺสทฺเทน สงฺคหิตฺตาปิ
โลกุตฺตรธฺมมา สมฺจุเจทวจนสมฺภวโต^๑
อิธ น กเหตุพฺพา, เหตุสมฺจุเจเทน
สมฺจุฉินฺทิตฺตพฺพา เอว เตญฺญมิกธฺมมา
กเหตุพฺพา.

แต่เพราะโลกุตตรธรรม ย่อมไม่เป็นสภาวะ
ที่จะพึงตัดได้เด็ดขาดด้วยการตัดเหตุใดเด็ด-
ขาด, ฉะนั้น โลกุตตรธรรมแมรวบรวมไว้
ด้วยศัพท์ว่าธรรมทั้งปวง ก็ไม่ควรถือเอาใน
อธิการนี้ เพราะมีอยู่ด้วยคำว่า ตัดได้เด็ด-
ขาด, ควรถือเอาธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓
เฉพาะที่จะพึงตัดได้โดยเด็ดขาดด้วยการตัด
เหตุใดเด็ดขาดเท่านั้น.

^๑ ฉ. สมฺจุเจทวเสน สมภวโต.

สมมา สมุจฺฉินฺทิตฺติ ยถาโยคํ วิกุขมฺภน-
 ตทงฺคสมุจฺเจตปหานวเสณ ปริยฺภูจฺจัน
 อนุสยญจ นิโรเธนฺโต สมมา
 สมุจฺฉินฺทิตฺติ. เอวํ ปุคฺคลาธิฏฺฐาณาย
 เทสฺนาย สมมา สมุจฺเจโท นิตฺติฏฺฐโส.
นิโรเธตฺติ อนุปฺปาทนิโรเธน นิโรเธตฺติ.
 อิมินา สมุจฺเจตฺตโถ วุตฺโต.

น อุปฺปฺลาตฺติ เอวํ นิโรเธ กเต
 โส โส ฐมฺโม ปุณฺ น อุปฺปฺติฏฺฐติ,
 น อุปฺปชฺชตฺติ อตฺตโถ. อิมินา นิโรธตฺตโถ
 วุตฺโต. เอวํ อนุปฺปฺติฏฺฐมานฐมฺมวเสณ^๑
 อนุปฺปฺปฺจฺจานภาโว นิตฺติฏฺฐโส.

สมฺนติ กามจฺจนฺทาที่นํ สมิตฺตฺตา สมํ.
 ตานิ ปน เนกฺขมฺมาที่นํ สฺตฺต,

คำว่า พระโยคาวจรย่อมตัดได้ เต็ดขาดโดย
ชอบ ความว่า เมื่อดับปริยภูฐานกิเลส
 และอนุสัยกิเลส ด้วยอำนาจวิกัมภนปหาน
 ตทั้งคปหาน และสมุจเจตปหาน ตามสมควร
 ชื่อว่า ตัดได้ เต็ดขาดโดยชอบ. ท่านแสดง
 การตัดได้ เต็ดขาดโดยชอบ ด้วยเทศน์อัน
 เป็นบุคลาธิษฐานอย่างนี้. คำว่า ยอมทำ
ให้ดับ คือ ยอมทำให้ดับด้วยการดับโดย
 ไม่เกิดขึ้น. ด้วยคำนี้ ท่านกล่าวถึง
 ความหมายว่า ตัดได้ เต็ดขาด.

คำว่า ยอมไม่ปรากฏ ความว่า เมื่อกระทำ
 การดับได้อย่างนี้ ธรรมนั้น ๆ ก็ยอมไม่
 ปรากฏอีก, อธิบายว่า ไม่เกิดขึ้นอีก.
 ด้วยคำนี้ ท่านกล่าวความหมายของนิโรธ.
 ท่านแสดงภาวะที่ไม่ปรากฏด้วยอำนาจธรรม
 คือความไม่ปรากฏอย่างนี้.

คำว่า ธรรมที่สงบ ได้แก่ ชื่อว่าสงบ
 เพราะสงบกามฉันทะเป็นต้น. ก็ธรรมที่สงบ

^๑ ฉ. อนุปฺปฺปฺจฺจานหนมฺมวเสณ.

รูปารูปชุณานานิ อฏฐ, มหาวิปัสสนา เหล่านั้น ไต่แก ธรรมที่สงบ ๑ อย่าง มี
อฏฐารส, อริยมกคา จตุตตโรติ เนกขัมมะเป็นต้น, รูปฌานและอรุฌาน ๘,
สตตตตีส้า^๑ โหนติ. มหาวิปัสสนา ๑๘, อริยมรรค ๘ รวมเป็น
ธรรมที่สงบ ๓๖ ประการ.

เตรส สีสานิ สีสัญทานิ สัพเพส
สงฺกหเวสเน วุตฺตานิ. อธิ ปน
สทฺธาทีนึ อฏฺฐเจว สีสานิ ยุชฺชนฺติ. น หิ
อรหโต ตณฺหาทีนึ ปญฺจ สีสานิ สนฺติ.
ปฺลิโพธสึสนฺติ ปฺลิพฺพนฺธํ ปฺลิโพธ,
นิพฺพานมคฺคา วรณฺติ อตฺถโถ.

ธรรมอันเป็นประธาน ๑๓ ทานกล่าว
ไวคเวยอานาจการรวบรวมธรรมทั้งปวง อัน
เป็นประธาน. แต่ในที่นี้ ธรรมอันเป็น
ประธานเฉพาะ ๘ อย่าง มีศรัทธาเป็นต้น
ยอมสมควร. เพราะธรรมอันเป็นประธาน
๕ อย่างมีตัณหาเป็นต้น หามีอยู่แก่พระอรหันต์
ไม่. คำว่า ธรรมอันเป็นประธาน คือ
ปฺลิโพธ มีความว่า ความพัวพัน ชื่อว่า
ปฺลิโพธ, อธิบายว่า ไต่แกความกางกั้นทาง
แห่งนิพพาน.

สึสนฺติ ปธานํ, อธิกนฺติ อตฺถโถ.
ปฺลิโพธเยว สึสํ, ตํสมฺปยุตฺตาทิสพฺพ-
ปฺลิโพธเสสุ วา สึสนฺติ ปฺลิโพธสึสํ. เอส

คำว่า สึสํ ไต่แก ธรรมอันเป็นประธาน,
อธิบายว่า ธรรมที่เป็นใหญ่. ธรรมอัน
เป็นประธานคือปฺลิโพธ ชื่อว่าปฺลิโพธสึสะ,

^๑ ฉ. สตตตีส.

นโย เสเสสุ. วิเสสโต ปน พฺนุณฺนติ^๑
 อุนฺนทิวเสน สํสาเร พฺนุณฺ.

อีกอย่างหนึ่งชื่อว่าปฺลิโพทสี่สะ ด้วยอรรถว่า
 เป็นประธาน ในบรรดาปฺลิโพทซึ่งปวงซึ่ง
 ประกอบกับธรรมนั้นเป็นต้น. ในบทที่เหลือ
 ก็มีนัยดังนี้. แต่โดยความต่างกัน บทว่า
พฺนุณฺ ไต่แก่ ความผูกพันในสังสาร ด้วย
 อำนาจการยกตัว.

ปรามาโสติ อภินิเวโส. วิกฺเขโปติ
 วิปฺปกิณฺณตา. กิลฺโสติ กิลิสฺสนํ.
อธิโมกฺโขติ อธิมุจฺจนํ. ปคฺคโหติ
 อุตฺสาหนํ. อฺปฺภฺจฺจฺนฺติ อปฺลาปนํ.
อวิกฺเขโปติ อวิปฺปกิณฺณตา. ทสฺสนฺติ
 ยถาสภาวปฏิเวโธ.

บทว่า ปรามาโส แปลว่า ความยึดมั่น.
 คำว่า ความพุงซ่าน คือ ภาวะที่จิตกระจัด
 กระจายไป. บทว่า กิลโส แปลว่า ความ
 เศร้าหมอง. บทว่า อธิโมกฺโข แปลว่า
 ความตัดสิ้น. บทว่า ปคฺคโห แปลว่า การ
 ทำให้อุตสาหะ. บทว่า อฺปฺภฺจฺจฺนฺ (แปลว่า
 การเข้าไปตั้งไว้) ไต่แก่ ความทบทวนอยู่
 เสมอ. คำว่า ความไม่พุงซ่าน ไต่แก่
 ภาวะที่จิตไม่กระจัดกระจายไป. บทว่า
ทสฺสนํ ไต่แก่ การแทงตลอดสภาวตาม
 ความเป็นจริง.

^๑ ฉ. วินิพฺนุณฺ...ปาฬิยํ
 "วินิพฺนุณฺสีสนุ"ติปิ ปาโล.

ปวตฺตุนฺตี อูปาทินฺนุกฺขนฺธปฺปวตฺตํ. โคจโรติ อารมฺมณฺ. อีเมสุ ทฺวาทสสุปิ วาเรสุ ปธานฺนุโจ สีสฺนุโจ. วิโมกฺโขติ วิกฺขมฺภนตทงฺคสมฺมุจฺเจท-
 ปฏิปฺปสฺสทฺธินิสฺสรณวิมุตฺตีสฺส ปญฺจสุ
 นิสฺสรณวิมุตฺติ นิพฺพานํ. สังขารสีสนฺติ
 สพฺพสงฺขตสงฺขารานํ สีลํ, โภจฺญ
 อวสานนฺติ อตฺถโณ.

บทว่า ปวตฺตํ ไต่แก่ ความเป็นไปแห่ง
 อูปาทินนขันธ. คำว่า โคจร แปลว่า
 อารมณ. ความหมายว่า เป็นประธานใน
 วาระทั้ง ๑๒ เหล่านี้ ชื่อว่า ความหมายว่า
 เป็นประธาน (สีสังฆละ). บทว่า วิโมกฺโข
 ไต่แก่ในบรรดาวิมุตติทั้ง ๕ คือวิกขัมภนวิมุตติ
 ทังควิมุตติ สมุจฺเจทวิมุตติ ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ
 และนิสสรณวิมุตติ นิสสรณวิมุตติ ชื่อว่า
 นิพพาน. คำว่า เป็นประธานของสังขาร
 ความว่า เป็นประธานของสังขตสังขาร
 ทั้งปวง, อธิบายว่า เป็นที่สุด เป็นอวสาน
 ของสังขตสังขารทั้งปวง.

เอเตน อนุปาทีเสสฺสปรีนิพฺพานํ วุตฺตํ.
 สงฺขารากาวมตฺตวเสณ วา
 ขนฺธปรีนิพฺพานเมว วุตฺตํ โหติ.
 เนกฺขมฺมาทิกํ สมญฺจ สทฺธาทิกํ สีสญฺจ,
 สมสีลํ วา อสฺส อตฺถีติ สมสีลํติ.

ด้วยบทนี้ ไต่กล่าวถึงอนุปาทีเสสฺสปรีนิพพาน.
 อีกอย่างหนึ่ง เป็นอันกล่าวถึงขันธปรีนิพพาน
 ที่เดียว ด้วยอำนาจเพียงแต่ความไม่มีแห่ง
 สังขาร. ชื่อว่าสมสีลํ ด้วยอรรถว่า ธรรม
 ที่สงบ มีเนกขัมมะเป็นต้น และธรรมที่เป็น
 ประธานมีศรัทธาเป็นต้น, อีกอย่างหนึ่ง
 ธรรมที่สงบและธรรมอันเป็นประธาน มีอยู่
 แก่บุคคลนี้.

อถวา เทรสนัน สีสานํ ตณฺหาทีนํ
 ปญฺจ สีสานํ สมุทฺยสจฺจํ, สทฺธาทีนํ
 ปญฺจ มคฺคสจฺจํ, ปวตฺตสีสํ ชีวิตินฺทริยํ
 ทุคฺขสจฺจํ, โคจรสีสญฺจ สจฺขารสีสญฺจ
 นิโรธสจฺจนฺตํ อิมํสํ จตฺตุนํ อริย-
 สจฺจานํ เอกสฺมึ โรเค วา
 เอกสฺมึ อิริยาปถे วา เอกสฺมึ
 สภาคชีวิตินฺทริเย วา อภิสมฺโย จ
 อนุปาทิสเสสปรินิพฺพานญฺจ ยสฺส โทติ,
 โส ปุพฺเพ วุตฺตสมานญฺจ อิมสญฺจ
 สีสานํ อตฺถิตาย สมสึสึตี วุจฺจติ.

อีกอย่างหนึ่ง บรรดาธรรมอันเป็นประธาน
 ๑๓ อย่าง ธรรมอันเป็นประธาน ๕ อย่าง
 มีตัณหาเป็นต้น เป็นสมุทัยสัง, ธรรมอัน
 เป็นประธาน ๕ อย่าง มีศรัทธาเป็นต้น
 เป็นมรรคสัง, ชีวิตินทรีย์อันเป็นประธาน
 ของความเป็นไป เป็นทุกขสัง, ธรรมอัน
 เป็นประธาน คือ อารมณฺ์ และธรรมอันเป็น
 ประธาน คือ สังขาร เป็นนิโรธสัง, การ
 ตรัสรู้อริยสังทั้ง ๔ อย่าง ดังกล่าวมานี้
 และอนุปาทิสเสสปรินิพพานมีอยู่แก่พระโยคา-
 วจรใดในโรคอันเดียวกัน หรือในอริยาบ-
 ดอันเดียวกัน หรือในชีวิตินทรีย์ อันมีส่วน
 เสมอกันในโรคอันเดียวกัน, พระโยคาวจร
 นั้น เรียกว่า สมสึสึ เพราะมีธรรมอันสงบ
 ที่ได้กล่าวแล้วในเบื้องต้นและมีธรรมอันเป็น
 ประธานเหล่านี้.

สมสึสึญฺจ ฉญาณิทฺเตสวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาสมสึสึญฺจ ฉญาณิทฺเตสวณฺณนา จป.

๓๗. สลฺลเลขัฎฐญาณนิตฺเตศวณฺณนา

๘๘. สลฺลเลขัฎฐญาณนิตฺเตเส
ราโค ปุณฺณติ ราโค วิสุํ, โลกุตฺตเรหิ
อสมฺมิสฺสโสติ อตุโณ. เอส นโย
เสเสสุ. ราโคติ รณฺชณฺญเจเน. โทโสติ
หุสฺสณฺญเจเน. โมโหติ มฺยฺหณฺญเจเน.

รณฺชนลฺกฺขโณ ราโค, หุสฺสณฺลฺกฺขโณ
โทโส, มฺยฺหณฺลฺกฺขโณ โมโหติ อิเม
ตโย สีสฺกิลเส วตฺวา อิทานิ ปภทฺโต
หสฺสเนนฺโต โกโรติ อาทิมาห. ตตฺถ
กฺุชฺฉนลฺกฺขโณ โกโรติ อิธ สฺตฺตวตฺถุโก
อธิปฺเปโต. อุปนฺนุชฺฉนลฺกฺขโณ อุปฺนาโห,
ทพฺพภาวปฺปตฺโต โกโร เยว.

๓๗. พรรณาสลฺลเลขัฎฐญาณนิตฺเตศ

๘๘. จะวินิจฺฉัยในสลฺลเลขัฎฐญาณ
นิตฺเตศลึบตอไป บทว่า ราโค ปุณฺ แปลว่า
ราคะ ส่วนหนึ่ง, อธิบายว่า ไม่ เจอกับ
โลกุตระ หนึ่งหลาย. ในบทที่เหลือกนี้
ชื่อว่า ราคะ ควยอรรถวา กําหนด. ชื่อว่า
โทสะ ควยอรรถวา ประทุษร้าย. ชื่อว่า
โมหะ ควยอรรถวา หลง.

ราคะมีความกําหนดเป็นลักษณะ, โทสะมี
ความประทุษร้ายเป็นลักษณะ, โมหะมีความ
หลงเป็นลักษณะ ทานครันกล่าวกิเลสอันเป็น
ประธาน ๓ ประการตั้งกล่าวมานี้แล้ว บัดนี้
เมื่อจะแสดงโดยประภท จึงกล่าว คำว่า
โกธะ เป็นต้น. ในบรรดาธรรมเหล่านั้น
โกธะ มีความโกรธเป็นลักษณะ เพราะ
ฉะนั้น ในที่นี้ท่านจึงประสงค์เอา โกธะ ซึ่ง
มีสําคัญเป็นวัตถุ. อุปฺนาหะ มีการเข้าไปผูก
โกรธไว้เป็นลักษณะ, ใดแก่ ความโกรธ
อันถึงภาวะที่รุนแรงนั่นเอง.

พลตรีวิชาติ - คุณยวภา บุญยะวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปรคฺคณมกฺขนลกฺขโณ มกฺโข, ปรคฺคณ- มกฺโข มีการลบหลู่คุณของผู้อื่นเป็นลักษณะ,
 ปุณฺณนฺนฺติ อตฺตโณ. ยุกฺคคาหลกฺขโณ อธิบายว่าลบหลู่คุณของผู้อื่น. ปลาสะ มีการ
ปลาโส, ยุกฺคคาหวเสณ ปรคฺคณทสฺสฺสนฺนฺติ ถือเอาโดยความเป็นคู่เป็นลักษณะ, อธิบาย
 อตฺตโณ. ปรสฺมปฺตฺติชฺชีขนลกฺขณา อิสฺสา, ว่า แส่คงคุณของผู้อื่นด้วยอำนาจถือเอาเป็น
 อุตฺตฺยฺยนาติ อตฺตโณ. อิสฺสา มีความติเตียนสมบัติของบุคคลอื่น
 เป็นลักษณะ, อธิบายว่า ความริษยา.

อตฺตสฺมปฺตฺตินิคุหนลกฺขณํ มจฺจริยํ, "มยฺหํ มจฺจริย มีการชอนสมบัติของตนเป็น
 อจฺจริยํ มา ปรสฺส โหตุ"ติ อตฺตโณ. ลักษณะ, อธิบายว่า ความคิดว่า "ความ
 อตฺตนา กตปาปปฏิจฺฉาหนลกฺขณา อัจจรรย์ของเรา จงอย่ามีแก่บุคคลอื่น".
มายา, ปฏิจฺฉาทณฺเณ มายา วิทยาติ มายา มีการปกปิดความชั่วที่ตนทำไว้ เป็น
 อตฺตโณ. อตฺตโน อวิชฺชมานคฺคณปฺปกาสน- ลักษณะ, อธิบายว่า เหมือนกับกลวง
 ลกฺขณํ สาเจยฺย, สจฺภาโวติ อตฺตโณ. สาเจยฺย มีการ
 ประกาศคุณที่ไม่มีอยู่ของตน เป็นลักษณะ,
 อธิบายว่า ภาวะที่โอ้อวด.

จิตฺตสฺส อุตฺตฺมาตภาวลกฺขโณ ถมฺโภ, ถมฺโภ มีความพองขึ้นของจิตเป็นลักษณะ,
 ถตฺตภาโวติ อตฺตโณ. กรณฺตุตฺตริยลกฺขโณ อธิบายว่า ภาวะที่กระด้าง. สาร์มโภ มีการ
สาร์มโภ. อุนฺนติลกฺขโณ มาน. กระทำให้ยิ่งขึ้นไปเป็นลักษณะ. มาน มีการ
 อพฺภุนฺนติลกฺขโณ อติมาน. มตฺตภาว- ยกตัวเป็นลักษณะ. อติมาน มีการยกตัว
 ลกฺขโณ มโท. ปญฺจสฺส กามคฺคฺเณสฺส ยิ่งขึ้นไปเป็นลักษณะ. มทะ มีความเมา

พลตรีวิชิต - คุณยวภา บุญยะวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จิตตโอสถศคคกขโณ ปมาโท.

เป็นลักษณะ. ปมาทะ มีการปล่อยจิตไปใน
กามคุณ ๕ เป็นลักษณะ.

เอว วิสุ วิสุ กิเลสวเสน ปุณ
ทสเสตฺวา วุตตกิเลส จ อวุตเต
อญเณ จ สพฺพสงฺคาหิกวเสน ทสเสตฺ
สพฺเพ กิเลสํ ติอาทิมาน. ตตฺถ ทิฏฺฐ-
ธมฺมสมฺปฺราเยสุ สตฺเต กิเลสฺนฺติ
อุปฺตาเปนฺติ วิพาเชนฺตีติ กิเลสํ.
อกุสลกมฺมปถสงฺกหิตา จ อสงฺกหิตา จ.

ทานครั้งนั้นแสดงปุณ ด้วยอำนาจแห่ง
กิเลสเป็นส่วน ๆ อย่างนี้แล้ว ประสงค์จะ
แสดงกิเลสที่ไต่กลางไว้แล้วและกิเลสเหล่า
อื่นที่ยังไม่ไต่กลางไว้ ด้วยอำนาจรวบรวม
กิเลสทั้งหมด จึงกล่าวคำว่า กิเลสทั้งปวง
ดังนี้เป็นต้น. ในคำนั้น ชื่อว่า กิเลส
ด้วยอรรถว่า ยังสัตว์ทั้งหลายให้เศร้าหมอง
คือให้เรารอนไหหลำบากในทิสฺฐธรรม และ
สัมปฺรายภพ. ไต่แก่ กิเลส ที่สังเคราะห์
ด้วยอกุศลกรรมบถ และที่ไม่ไต่สังเคราะห์.

ทฺฏฺฐ จริตา, ทฺฏฺฐา วา จริตาติ
ทฺฏฺฐจริตา. เต ปน กายทฺฏฺฐจริตํ
วจฺจิทฺถจริตํ มโนทฺฏฺฐจริตฺนฺติ ติปฺปการา.
วิปากํ อภิสงฺขโรนฺตีติ อภิสงฺขารา.
เตปิ ปุณฺณภิสงฺขารो อปุณฺณภิสงฺขารो
อานเณฺชภิสงฺขารโรติ ติปฺปการา.

ชื่อว่า ทฺฏฺฐจริต ด้วยอรรถว่าความประพฤติชั่ว,
หรือความประพฤติ อันโทษประทุษร้ายแล้ว.
ก็ทฺฏฺฐจริตเหล่านั้นมี ๓ ประการ คือ กาย-
ทฺฏฺฐจริต ๑ วจฺจิทฺถจริต ๑ มโนทฺฏฺฐจริต ๑. ชื่อว่า
อภิสงฺขาร ด้วยอรรถว่า ประทุษร้าย.
แม้อภิสงฺขารเหล่านั้นก็มี ๓ ประการ คือ
ปุณฺณภิสงฺขาร ๑ อปุณฺณภิสงฺขาร ๑
อานเณฺชภิสงฺขาร ๑.

วิปากวเสณ ภวํ คจฺจนฺตํ ภาวคามิโน, ชื่อว่า ภาวคามิ ด้วยอรรถวาไปสูภพ ด้วย
 ภาวคามิโน กมฺมา ภาวคามิกมฺมา. อำนาจแห่งวิปาก, กรรมที่ไปสูภพ ชื่อว่า
 อิมินา อภิสงฺขารภา เวปี สติ ภาวคามิกรรม (แปลว่า กรรมที่ไปสูภพ
 อเวทนียานิ กมฺมานิ ปฏิกฺขิตฺตานิ คือกรรมอันยังสัตว์ให้ไปสูภพ). ด้วยคำนี้
 โทหนฺตํ อัย วิเสโส. "ทฺวจฺจริตา" ติ จ มีความต่างกันดังนี้ว่า แม่เมื่อความเป็น
 "กมฺมา" ติ จ ลิงฺควิปุลลาโส กโต. อภิสงฺขารมีอยู่ ก็ยอมเป็นอันปฏิเสธกรรมที่
 ไม่ให้เสวยผล. ท่านกระทำลึงควิปลาว่า
 "ทฺวจฺจริตา" และว่า "กมฺมา" ดังนี้.

นानตฺเตกตฺตํ เอตฺถ อุตฺเทเส โนนทว่า นานตฺเตกตฺตํ (ซึ่งแปลว่า ภาวะ
 เอกตฺตสทฺทสฺส อภา เวปี นานตฺเต- ต่างกัน และภาวะอันเดียวกัน) นี้แม่เมื่อ
 กตฺตานํ อณฺณมณฺณา เปกฺขตฺตา เอกตฺตํปิ ไม่มีศัพท์ว่า เอกตฺต (ภาวะอันเดียวกัน)
 นิทฺทิสิตฺกา เมน "นานตฺเตกตฺตํ" ติ ในอุเทศ ท่านประสงค์จะแสดงแม่ภาวะอัน
 อุตฺเทโส กโต. เดียวกัน เพราะภาวะต่างกัน และภาวะอัน
 เดียวกัน เล็งซึ่งกันและกัน จึงได้กระทำ
 อุเทศว่า "นานตฺเตกตฺตํ" (แปลว่าภาวะ
 ต่างกันและภาวะอันเดียวกัน).

นานตฺตสฺส เลข เก เอกตฺเต ทสฺสิตฺเต เมื่อใดแสดงภาวะอันเดียวกัน ซึ่งขัดเกลา
 สฺส เลขณานิ สฺสฺเชน ทสฺสียตฺติ. ภาวะต่างกันแล้ว ท่านยอมแสดงสัลเลขญาณ
นานตฺตํ ติ อนนฺวฺจิตฺตฺตา สปริปฺพนฺทตฺตา ได้โดยง่าย. คำว่า ภาวะต่างกัน ไต่แก่

พลตรีวิชิต - คุณุวภา บุญยะวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จ. นานาสภาโว. เอกตฺตุนฺตี
อวภูจิตตฺตา อปริปฺพนฺตฺตา จ
เอกสภาโว.

สภาวะต่างกันเพราะไม่ตั้งลง และเพราะมี
ความดิ้นรน. คำว่า ภาวะอันเดียวกัน
ไต่แก สภาวะอย่างเดียวกัน เพราะเป็น
ความตั้งลง และเพราะไม่มีความดิ้นรน.

จรมเตโชติ จรมฺติ เตน อคตํ
ทิสํ นิพพานํ กจฺจนฺตีสฺสึ จรมฺ. กิณฺตํ ?
สึลํ. ตเทว ปฏิปกฺขตาปนฺนุเจเน เตโช.
คุณเตโชติ สึเลน ลหุชฺปะติญฺโจะ สฺมาธิ-
เตโช. ปญฺญาเตโชติ สฺมาธินา ลหุช-
ปะติญฺโจะ วิปัสฺสนาเตโช. บุญญเตโชติ
วิปัสฺสนาหิ ลหุชฺปะติญฺโจะ อริยมคฺค-
กุสลเตโช.

บทว่า จรมเตโช มีความว่า ชื่อว่า
จรมะ ควยอรรถวา เป็นเหตุดำเนิน
คือเป็นเหตุไปสู่ทิศอันไม่เคยไป คือนิพพาน.
จรมะนั้น ไต่แกอะไร ? ไต่แกคือล. จรมะ
นั้นแล ชื่อว่าเดช ควยอรรถวายังธรรม
อันเป็นปฏิบัตย์ให้เรารอน. คำว่า คุณเดช
ไต่แก เดชคือสมาธิ ซึ่งไต่แกตั้งควยคือล.
คำว่า ปัญญาเดช ไต่แก เดชคือวิปัสสนา
ซึ่งไต่แกตั้งควยสมาธิ. คำว่า บุญญเดช
ไต่แก เดชคืออริยมรรคกุศล ซึ่งไต่แกตั้งควย
วิปัสสนาทั้งหลาย.

ธมฺมเตโชติ จตฺตุนฺนํ เตชานํ ปติญฺจา-
ญฺโตะ พุทฺธวจนเตโช. จรมเตเชน
เตชิตตฺตาทิ สึลเตเชน ทิชฺฌณิกตตฺตา.
หุสฺสึลยเตชุนฺตี หุสฺสึลภาวสงฺฆาตํ เตชํ.

คำว่า ธรรมเดช ไต่แก เดช คือ พระพุทธ-
วจนะอันเป็นที่ตั้งแห่งเดชทั้ง ๕. คำว่า
เพราะทำให้มีเดชควยเดชคือจรมะ คือ
เพราะกระทำไห้คมควยเดชคือล. บทว่า

สังฆกรรม.ป-ท.๕-๗

คัมปิ หิ สนฺตานิ ตาปนโต เตโช นาม.
ปริยาทียตีติ เขเปติ. อคุณเตชนติ
 สมาธิสฺส ปฏิปกฺขํ วิกุเขปเตชํ.

ทูปฺปณฺณเตชนติ วิปัสสนาญาณปฏิปกฺขํ
 โมหเตชํ. อปฺปณฺณเตชนติ ตํคัมคฺควชฺฌ-
 กิเลสํปฺปหาเนน กิเลสสหายํ อกุสล-
 กมฺมเตชํ. น เกวลํ เหตุ อปฺปณฺณเมว
 เขเปติ, "อตุถิ ภิกฺขเว กมฺมํ อกฺกนฺหํ
 อสุกฺกํ อกฺกนฺหอสฺสุกฺกวิปากํ กมฺมํ
 กมฺมกฺขยาเยย สํวตฺตตี"^๑ วจนโต
 กุสลกมฺมํปิ เขเปติเยว.

ทูล์ลึลยเตชํ แปลว่า เดชคือความเป็นผู้ทุศีล.
 จริงอยู่ แม้ความเป็นผู้ทุศีลนั้น ก็ชื่อว่า
 เดช เพราะยังสั่งคนให้เรารอน. บทว่า
ปริยาทียติ แปลว่า ยอมทำให้สิ้นไป. คำว่า
เดชอันมิใช่คุณ ไตแก่ เดช คือ ความ
 ฟุ้งซ่านซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อสมาธิ.

คำว่า เดชคือความเป็นผู้มีปัญญาทราม ไตแก่
 เดชคือโมหะ อันเป็นปฏิปักษ์ต่อวิปัสสนาญาณ.
 คำว่า เดชมิใช่บุญ ไตแก่ เดชคืออกุศลกรรม
 อันมีกิเลสเป็นสหาย ด้วยการปราบกิเลส
 อันมรรคนั้น ๆ จะพึงมา. ก็ธรรมนี้ ย่อมยัง
 สิ่งที่มีโทษบุญเท่านั้น ให้สิ้นไปอย่างเดียว
 ห้ามไต, ย่อมยังแม้อกุศลกรรมให้สิ้นไป
 ที่เดียว เพราะพระบาลีว่า "ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย กรรมที่ไม่ดำไมขาวมีอยู่ กรรมที่
 มีวิบากไมดำไมขาวยอมเป็นไปเพื่อความสิ้น
 ไปแห่งกรรม" ดังนี้.

^๑ อง. จตุกก. ๒๑/๓๑๔, ที. ปา.

๑๑/๒๔๒, ม. ม. ๑๓/๘๒.

ปุณฺณเตชปฏิปกฺขวเสณ อปุณฺณเตชเมว
 วุตฺตํ. อธมฺมเตชนฺติ นานาติตฺถิยานํ
 สมยวจนเตชํ. อิมสฺส ญาณสฺส
 อุตฺเทสวณฺณนายํ วุตฺเต ทฺติเย
 อตฺถวิกปฺเป รากาทยเ อเฏนวิสฺติ
 ปุณฺ ทุสฺสึลฺยเตชา โหนฺติ.

"อภิสังขารา, ภวคามิกมฺมา"ติ เอตฺถ
 อปุณฺณอภิสังขารา อกุสลกมฺมญฺจ อปุณฺณ-
 เตชา โหนฺติ, อานเณชฺวภิสังขารานิ
 โลภียกุสลกมฺมานิ ปุณฺณเตเชเนว
 เขปนียโต อปุณฺณเตชปกฺขิกาว โหนฺติ.
 กามจฺจนฺทาทโย ปญฺจทสฺ นานตฺตา
 อคฺคฺนเตชา โหนฺติ, นิจฺจสฺสณฺทาทโย
 อฏฺฐารสฺ นานตฺตา ทฺปฺปณฺณเตชา
 โหนฺติ, จตฺตุมกฺกวชฺฌมา จตฺตาโร
 นานตฺตา อปุณฺณเตชา โหนฺติ.
 โสตาปตฺติมกฺกวชฺฌนานตฺเตน อธมฺม-
 เตโช สงฺกเหตุพฺโพ.

ท่านกล่าวเทศที่มีไขบุญเท่านั้นว่าเป็นปฏิปักษ์
 ต่อเทศที่เป็นบุญ. คำว่า เทศมีใช้ธรรม
 ไต่แกเทศคือการกล่าวลัทธิของพวกเขาเคียงด้วย
 ต่าง ๆ. ในอรรถวิภังที่ ๒ ที่ไต่กล่าวไว้
 ในอรรถกถาแห่งอุเทศของญาณนี้ มีเทศ คือ
 ความเป็นผู้รู้สึกส่วนหนึ่ง ๑๘ อย่าง มีรากะ
 เป็นต้น.

ในคำว่า "อภิสังขาร, กรรมอันยังสัตว์ให้
 ไปสู่ภพ"นี้ มีอปุณฺณอภิสังขารและอกุศลกรรม
 เป็นอปุณฺณเตช, อเนชฺวภิสังขาร อันเป็น
 กุศลกรรมฝ่ายโลกียะ ก็จัดเข้าในฝ่าย
 อปุณฺณเตชนั่นเอง เพราะต้องให้สิ้นไปด้วย
 ปุณฺณเตชนั้นแหละ. ภาวะต่างกัน ๑๕ มี
 กามฉันทะเป็นต้น เป็นอคฺคฺนเตช, ภาวะ
 ต่างกัน ๑๘ มีนิจฺจสฺสณฺญาเป็นต้น เป็นทฺปฺปณฺณ-
 เตช, ภาวะต่างกัน ๔ อย่างอันมรรคทั้ง ๔
 จะพึงมาเป็นอปุณฺณเตช. พึงสงฺเกราะห
 อธมฺมเตช ทวฺยภาวะต่างกันแห่งธรรมที่
 โสตาปตฺติมรรคจะพึงมา.

สังฆกรรม. ป-ท. ๔-๓

คุณสำเร็จ - คุณมาลี มนูญผล
 อุตฺตส่วนกุสลให้แด่ คุณพ่อบุญส่ง-คุณแม่บุญศรี มนูญผล

นิทุเทเส สลฺเลขปฏิปกฺเขน
 อสลฺเลขเชน สลฺলেখํ ทสฺเสตฺถกาเมน
 อสลฺเลขปฺพุพโก สลฺলেখो นิทุทฺฏโง.
 เนกขมฺมาทโย สตฺตตฺตีส อเอกตฺตธมฺมาว
 ปจฺจนีกานํ สลฺลิกฺขนโต "สลฺলেখ"ติ
 วุตฺตา. ตสฺมี นิกฺขมฺมาทีเก
 สตฺตตฺตีสปฺเปเท สลฺলেখ ญาณํ
สลฺলেখุเจ ญาณนฺติ.

สลฺলেখุสญาณนิทุเทสวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ในนิเทศ ท่านประสงค์จะแสดงความ
 ชัดเกลาคด้วยความไม่ชัดเกลาคอันเป็นปฏิปักษ์
 ต่อความชัดเกลาค ไต่แสดงความชัดเกลาคซึ่ง
 ไม่เคยเป็นความชัดเกลาคแล้ว. ธรรมที่เป็น
 อันเดียวกัน ๓๗ ประการ มีเนกขัมมะเป็นต้น
 นั้นแล ท่านเรียกว่า "สลฺলেখะ" เพราะชัด-
 เกลาคธรรมอันเป็นขาคีททั้งหลาย. ญาณใน
 ความชัดเกลาคซึ่งมี ๓๗ ประเภทมีเนกขัมมะ
 เป็นต้นนั้น ชื่อว่า สลฺলেখุสญาณ ฉะนั้นแล.

พรณนาสลฺলেখุสญาณนิเทศ จป.

คุณสำเร็จ - คุณมาลี มนูญผล

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณพ่อบุญส่ง-คุณแม่บุญศรี มนูญผล

๓๘. วิเวชาภิธานนิกาย

๓๘. พรรณनावิเวชาภิธานนิกาย

๘๘. วิเวชาภิธานนิกาย
อนุปนนานนติ เอกสัมมิตตภาเว,
เอกสัมมิตตภาเว อารมมณนิพพุตตานัน.
อนมตคฺเค หิ สัสสาเร อนุปนนา
อกุสลา นาม นตฺถิ, กุสลา ปน อตฺถิ.
ปาปกานนติ ลามกานัน. อกุสลา
ธมฺมานนติ อโกสลยสมฺภูตานัน ธมฺมานัน.

อนุปาทายาติ น อนุปาทนตฺถาย.
อนุปนนานนติ อิมสัมมิตตภาเว
นิพพุตตานัน. ปหานายาติ ปชนตฺถาย.
อนุปนนานัน กุสลานัน ธมฺมานนติ
อิมสัมมิตตภาเว อนิพพุตปุพฺพานัน
โกสลยสมฺภูตานัน ธมฺมานัน.

อนุปาทายาติ อนุปาทนตฺถาย.
อนุปนนานนติ อิมสัมมิตตภาเว

๘๘. จะวินิจฉัยในวิเวชาภิธานนิกาย-
นิกายต่อไป คำว่า ที่ยังไม่เกิดขึ้น คือที่ยัง
ไม่บังเกิดในอรรถาพหนึ่ง, หรือในอารมณ์
อันหนึ่ง. ก็ชื่อว่า อกุศลที่ไม่บังเกิดใน
สังสารอันหาเงื่อนต้นเงื่อนปลาย ที่บุคคล
ไปตามอยู่ไม่ได้แล้ว ย่อมไม่มี, แต่กุศล
ย่อมมี. คำว่า อันเป็นบาป คือที่ลามก.
คำว่า อกุศลธรรม ได้แก่ ธรรมที่เกิดแต่
ความไม่ฉลาด.

คำว่า เพื่อความไม่เกิดขึ้น คือ เพื่อประ-
โยชน์แก่การไม่เกิดขึ้น. คำว่า เกิดขึ้นแล้ว
ได้แก่ บังเกิดในอรรถาพนี้. คำว่า เพื่อ
การละ ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การละ.
คำว่า กุศลธรรมที่ไม่เกิดขึ้น ได้แก่ ธรรม
ที่บังเกิดแต่ความเป็นผู้ฉลาด อันไม่เคยเกิด
ในอรรถาพนี้.

คำว่า เพื่อความเกิดขึ้น คือ เพื่อประโยชน์
แก่การทำให้เกิดขึ้น. คำว่า ที่เกิดขึ้นแล้ว

๑๐๓

นิพพุตตานํ. จิตฺติยาติ จิตฺตฺถาย. ไต่แก่ ที่บังเกิดในอัทธานนี้. คำว่า เพื่อ
อสมฺโมสาयाติ อนสฺสฺนตฺถํ? ความตั้งอยู่ คือ เพื่อประโยชน์แก่ความ
ภฺยโยภาวयाติ ปุณฺปุณฺภวาย. ตั้งอยู่. คำว่า เพื่อความไม่พินเพื่อน คือ
เวปฺลลาयाติ วิปฺลภวาย. ภวานายาติ เพื่อประโยชน์แก่ความไม่พินาศ. คำว่า
วทฺธิยา. ปาริปุริยาติ ปรีปุรณฺตฺถาย. เพื่อภฺยโยภาพ คือ เพื่อความมีอยู่บ่อย ๆ.
คำว่า เพื่อความไพบุลย์ คือ เพื่อความ
กว้างขวาง. คำว่า เพื่อความเจริญ คือ
เพื่อความเพิ่มพูน. คำว่า เพื่อความบริบูรณ์
ไต่แก่ เพื่อประโยชน์แก่การให้เต็มรอบ.

อิทานิ อุกฺสฺเลสุ กามจฺจนฺทํ,
 กุสฺเลสุ เนกขมฺมํ วิเสเสตฺวา ทสฺเสตฺถุ
อนุปฺปนฺนสฺส กามจฺจนฺทสฺส อาทิมาท.
 ตตฺถ กามจฺจนฺโทติ สฺมาธิปฺปฏิปกฺโข
 กามราโค. เนกขมฺมนฺติ ปจฺมชฺฌาน-
 สฺมาธิ, ปจฺมชฺฌานํ วา, สพฺเพ เอว
 วา กุสฺลา ฅมฺมา เนกขมฺมํ.

บัดนี้ ท่านประสงค์จะแสดงกามฉันทะ
 ในธรรมอันเป็นอกุศลทั้งหลาย, เนกขัมมะ
 ในธรรมอันเป็นกุศลทั้งหลายให้ต่างกัน จึง
 กล่าวคำว่า กามฉันทะที่ยังไม่เกิดขึ้น ดังนี้
 เป็นต้น. ในคำนั้น คำว่า กามฉันทะ ไต่แก่
 กามราคะอันเป็นปฏิปักษ์ต่อสมาธิ. คำว่า
เนกขัมมะ ไต่แก่ สมาธิในปฐมฌาน, หรือ
 ฅวปฐมฌาน, อีกอย่างหนึ่ง กุศลธรรมทั้งหมด
 นั้นแหละ ชื่อว่า เนกขัมมะ.

^๑ ฉ. อวินาสตฺถาย.

อิทานิ สัพพกิเลสานํ สัพพกิเลส-
ปฏิบัติกขสฺส อรหตฺตมคฺคสฺส จ วเสน
โยเชตฺวา ทสฺเสตฺถ อนุปฺปนฺนํ
สัพพกิเลสานนฺตฺวาติอาทิมาน. ตตฺถ
อุปฺปนฺนสฺส อรหตฺตมคฺคสฺส จิตฺติยาติอาทิสฺสุ
อุปฺปาทกฺขณเณ อุปฺปนฺนสฺส อรหตฺตมคฺคสฺส
จิตฺติกฺขณภฺงกฺขณวเสน "จิตฺติยา"ติอาทิ-
โยชนา เวทิตฺตพฺพา.

วิภฺงฺกฺกฺกฺกถายํปิ "ยา จสฺส ปวตฺตติ,
อยเมว จิตฺติ นามา"^๑ติ วุตฺตติ. เกจิ
ปน "อรหตฺตมคฺคสฺส ปุพฺพภาคมคฺโค
ทญฺจพฺโพ"ติ วทนฺตติ.

วีรียารมฺภฎาณนิเทศสวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

บัดนี้ เพื่อจะแสดงประกอบด้วยอำนาจ
แห่งกิเลสทั้งปวง และอหัตมรรค อันเป็น
ปฏิบัติต่อกิเลสทั้งปวง ท่านจึงกล่าวคำว่า
กิเลสทั้งปวงที่ยังไม่เกิดขึ้น ดังนี้ เป็นต้น.
ในคำนั้น จะวินิจฉัยในคำว่า เพื่อความ
ตั้งอยู่แห่งอหัตมรรคที่เกิดขึ้น เป็นต้นต่อไป
พึงทราบคำประกอบว่า "เพื่อความตั้งอยู่"
เป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งจิตและภังคขณะของ
อหัตมรรคที่เกิดขึ้นในอุปาทขณะ.

แม้ในอรรถกถาวิภังค ท่านก็กล่าวว่า "ก็
ความเป็นไปแห่งอหัตมรรคนั้นใด, ความ
เป็นไปนี้แหละ ชื่อว่าความตั้งอยู่" ดังนี้.
ส่วนเกจิอาจารย์กล่าวว่า "พึงเห็นมรรคอัน
เป็นบุพภาคแห่งอหัตมรรค" ดังนี้.

พรรณาวีรียารัมภฎาณนิเทศ จบ.

^๑ สมโมหวิโนทนี. ๓๘๔.

๓๙. อตุถสนฺทสฺสนณานิทฺเทสวณฺณนา

๓๙. พรรณนาอรรถสัณฑ์สสนณานิเทศ

๔๐. อตุถสนฺทสฺสนณานิทฺเทเส

๔๐. จะวินิจฉัยในอรรถสัณฑ์สสนณาณ

ปณฺจกฺขนฺธาติอาทีนํ วุคฺคตฺตฺถาเนว.
ปกาสเฐตีติ ปากฏํ กโรติ, โสถุนํ
 ฅณฺจกฺขุณา ทสฺสนํ สมฺปวาเทตีติ อตุโถ.
นนานาธมฺมาติ โลกียโลกุตฺตฺรา สพฺพ-
 ธมฺมา วุคฺตา.

นิเทศต่อไป คำว่า ชั้น ๕ เป็นต้น มี
 อรรถใดกล่าวไว้แล้วที่เดียว. คำว่า ยอม
ประกาศ ก็ยอมกระทำไห้ปรากฏ, อธิบาย
 ว่า ยอมยังการเห็นควยญาณจักขุให้ถึงพร้อม
 แก่ผู้สดับทั้งหลาย. คำว่า ธรรมต่าง ๆ
 ท่านกล่าวธรรมทั้งปวง ที่เป็นโลกียะและ
 โลกุตระ.

กสฺมา ปกาสณานิทฺเทเส โลกียา เอว
 วุคฺคาตี เจ ? อนิจฺจาทีวเสณ
 ปกาสนาย อารทฺธตฺตา. โลกุตฺตรานญฺจ
 อสมฺมสนฺุคฺคา โลกุตฺตรา น วุคฺตา.

หากจะมีผู้สงสัยถามว่า เหตุไรท่านจึงกล่าว
 เฉพาะธรรมที่เป็นโลกียะ ในนิเทศแห่งการ
 ประกาศเล่า ? ตอบว่า เพราะท่านเริ่ม
 การประกาศ ด้วยอำนาจแห่งความเป็นของ
 ไม่เที่ยงเป็นต้น. ก็ท่านมิได้กล่าวโลกุตระ
 เพราะโลกุตระไม่ควรแก่การพิจารณา.

นนานาธมฺมนิทฺเทเสน ปน อตุถสนฺทสฺสน-
 นิทฺเทเสน จ เตสํ สงฺกฺหิตฺตฺตา ยถา
 เต ปกาสเฐตฺตฺวา, ตถา ปกาสนา

อนึ่ง การประกาศโดยประการที่ธรรมเหล่า
 นั้นควรประกาศ ชื่อว่า ปกาสนาที่เดียว
 เพราะโลกุตระธรรมเหล่านั้นท่านสงเคราะห์

คุณสำเร็จ - คุณมาลี มนูญผล
 อุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณพ่อบุญส่ง-คุณแม่บุญศรี มนูญผล

ปกาสณาเยว. ปชหนุโตติ โสตุณ^๑
 ปชหา เปนุโตติ อตุโถ. สนุทสุเสตีติ
 โสตุณ^๑ สุมมา ทสุเสตี.

ด้วยนานาธรรมนิเทศและด้วยอรรถสันตสัสน
 นิเทศ. คำว่า เมื่อละอยู่ คือ เมื่อผู้ฟังให้
 ละอยู่. คำว่า ชี้แจง คือ แสดงโดยชอบ
 แก่ผู้ฟังทั้งหลาย.

เกจิ ปน "กามจฺจนุทสุส ปหีนตุตา
 เนกขมมตุถิ สนุทสุเสตี" ตีอาทินา นเยน
 ปจนุติ. เตสึ อชุกเมว โสตุณ^๑
 โทสปุพาเน คุณปฏิลาเก จ กเต
 สีชาปุปัตตึ เทสณาณานิ โหตีติ ทสุสนตุถิ
 อัย นโย วุตุโตติ เวทิตพุโพ.

แต่เกจิอาจารย์กล่าวไว้โดยนัย มีอาทิว่า
 "เพราะละกามฉันทะได้แล้ว จึงชี้แจงความ
 หมายของเนกขัมมะ" ดังนี้. เมื่อกระทำ
 การละโทษ และการใดเฉพาะซึ่งคุณต่อผู้ฟัง
 ทั้งหลายโดยตรงนั้นเพียงเท่านั้นแล้ว นัยนี้
 ฟังทราบวาทานกล่าวไว้เพื่อจะแสดงว่า
 เป็นเทศนาญาณอันถึงขั้นที่เป็นยอดดังนี้.

อตฺถสนุทสุสนญาณินุทเทสวณฺณนา
 นิฎฺฐิตา.

พรรณนาอรรถสันตสัสนญาณนิเทศ จบ.

^๑ ฉ. โสตาร.

๔๐. ทสฺสณวิสุทฺธิญาณนิตฺเตสฺวณฺณนา

๔๑. ทสฺสณวิสุทฺธิญาณนิตฺเตสฺส
สพฺเพ ฌมฺมา เอกสงฺกหิตาติ สพฺเพ
สงฺขตาสงฺขตา ฌมฺมา เอเกน สงฺกหิตา
ปริจฺฉินฺนา. ตณฺณเจนาติ ภูตฺตเจเน,
อตุตฺตโน อตุตฺตโน สภาววเสน
วิชฺชมานตฺตณนาติ อตุตฺโต.
อนตฺตณฺณเจนาติ การกเวทกสงฺขาเตน
อตุตฺตนา รหิตฺตเจเน.

สจฺจณฺณเจนาติ อวิสฺสวาทกฺกเจเน, อตุตฺตโน
สภาวณฺณตฺตนาภาเวนาติ อตุตฺโต.
ปฺปฏิเวธณฺณเจนาติ สภาวโต ฌาเณน
ปฺปฏิวิชฺชิตพฺพเจเน. อธิ โลกุตฺตรฌาเณน
อสมฺมโหโต อารมฺมณโต จ ปฺปฏิเวโธ
เวทิตพฺโพ.

๔๐. พรรณนาทสฺสณวิสุทฺธิญาณนิตฺเตสฺส

๔๑. จะวินิจฺฉัยในทสฺสณวิสุทฺธิญาณ-
นิตฺเตสฺสไป คำว่า ธรรมทั้งปวง ท่าน
สงฺเคราะห์เป็นหมวดเดียวกัน ความว่า
ธรรมทั้งปวง คือ ทั้งสังขตธรรมและอสังขต-
ธรรม ท่านสงฺเคราะห์ คือท่านกำหนดเข้า
ด้วยกัน. คำว่า โดยสภาพเองแท้ ได้แก่
โดยสภาพที่เป็นจริง, อธิบายว่า โดยสภาพ
ที่มีอยู่ ควบสามารถแห่งสภาวะของตน ๆ.
คำว่า โดยสภาพมิใช่ตัวตน คือ โดยสภาพที่
เว้นจากอิตฺตากล่าวคือตัวผู้สร้างและผู้เสวย.

คำว่า โดยสภาพจริง คือ โดยสภาพที่ไม่
คลาดเคลื่อน, อธิบายว่า โดยความไม่มี
ความเป็นอย่างอื่น แห่งสภาวะของตน.
คำว่า โดยสภาพควรแทงตลอด ได้แก่ โดย
สภาพที่ควรแทงตลอดด้วยญาณ โดยสภาวะ.
ในที่นี้ ฟังทราบการแทงตลอดโดยอสมฺมโหะ
และโดยอารมฺมทวยโลกุตฺตรญาณ.

คุณเทียม ไชควัฒนา

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ บิดา-มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

อภิธานนุเจนาติ โลกิเกน ฌาเณน
 อารมมณโต, โลกุตตเรน ฌาเณน
 อสมฺโหโต อารมมณโต จ เตสํ เตสํ
 ฌมฺมานํ สภาวโต อภิธานิตพฺพญฺเณ.
 "สพฺพํ ภิกฺขเว อภิญฺเวยฺยมนฺ"๑ ติ ๑
 วุตฺตํ.

ปริธานนุเจนาติ วุตฺตนเยเนว
 โลกิยโลกุตฺตเรหิ ฌาเเนหิ สภาวโต
 อภิญฺญาตานํ ฌมฺมานํ อนิจฺจาติโต
 นิยุยานาติโต จ ปริจฺฉินฺทิตฺวา
 ษานิตพฺพญฺเณ. "สพฺพํ ภิกฺขเว
 ปริญฺเวยฺยมนฺ"๑ ติ ๑
 วุตฺตํ.

ธมฺมญฺเณนาติ สภาวธารณาทีนา
 ธมฺมญฺเณ. ธาทญฺเณนาติ ๒
 นิชฺชีวตาทีนา

คำว่า โดยสภาพที่ควรรู้อย่าง ได้แก่ โดย
 สภาพที่ควรรู้อย่าง โดยสภาวะแห่งธรรมนั้น ๆ
 โดยอารมณ์ด้วยโลกียญาณ, โดยอสมฺโหะ
 และโดยอารมณ์ด้วยโลกุตระญาณ. ข้อนี้
 สมด้วยพระบาลีที่ตรัสไว้ว่า "ดูกรภิกษุทั้ง-
 หลาย ธรรมทั้งปวงควรรู้อย่าง" ดังนี้.

คำว่า โดยสภาพที่ควรกำหนดรู้ ได้แก่ โดย
 สภาพที่ควรกำหนดรู้ โดยความเป็นของไม่
 เทียงเป็นต้น และโดยความเป็นธรรมที่น่า
 ออกไปเป็นต้นแห่งธรรมทั้งหลาย ที่รู้อย่างแล้ว
 โดยสภาวะ ด้วยญาณอันเป็นโลกิยะและเป็น
 โลกุตระ ตามนัยที่ใดกล่าวไว้แล้วนั้นแหละ.
 ข้อนี้สมด้วยพระบาลีที่ตรัสไว้ว่า "ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย ธรรมทั้งปวงควรกำหนดรู้" ดังนี้.

คำว่า โดยสภาพที่เป็นธรรม คือ โดยสภาพ
 ที่เป็นธรรม มีอันตรงไว้ซึ่งสภาวะเป็นต้น.

๑ ส. สฬา. ๑๘/๓๔. ๒ ฉ. ธาทญฺเณ.

ธาทมฺเจเน. ธาทมฺเจนาติ. โลเกย-
โลกุตฺตเรหิ ธาเณหิ ธาตุํ สกฺกฺเขย-
ยมฺเจเน.

ยถา ทมฺจํ สกฺกฺเขยยาทีนา อตุเณ
"ทมฺจํ สุตํ มุตํ วิญญาตํ รูปนฺ"ติ
วุตฺตํ, เอวมิธาปิ ธาตุํ สกฺกฺเขยยมฺโจ
ธาทมฺโจติ เวทิตพฺโพ.

สจฺฉิกรียมฺเจนาติ อารมฺมณโต
ปจฺจกฺขกาตพฺพมฺเจเน. ผุสฺสนมฺเจนาติ
ปจฺจกฺขกตฺสฺส อารมฺมณโต ปุนปฺปุนํ
ผุสฺสิตพฺพมฺเจเน. อภิสฺสมยมฺเจนาติ
โลกิเกเน ธาเณน อภิสฺสมาคนฺตพฺพมฺเจเน.

ภิชฺจาปิ หิ "ตถฺมฺเจ ปญฺญา
สจฺฉวิวมฺเฏ ญาณํ, อภิชฺชยาปญฺญา

คำว่า โดยสภาพที่เป็นธาตุ คือโดยสภาพที่
เป็นธาตุ มีความเป็นนิชชีวธรรมเป็นต้น.
คำว่า โดยสภาพที่อาจรู้ คือโดยสภาพที่พึงอาจ
จะรู้ได้ควยญาณที่เป็นโลกียะและโลกุตระ.

ท่านกล่าวว่า "รูปที่ใดเห็น เสียงที่ใดยิน
กลิ่น รส และโผฏฐัพพะที่ใดทราบ ธรรมมา-
รณที่ใดรู้ ชื่อว่ารูป" ควยอรรถมีภาวะที่
อาจจะเห็นได้เป็นต้นฉันใด, แม้นในที่นี้อรรถ
ที่พึงอาจจะรู้ได้ ก็พึงทราบว่ ชื่อว่าอรรถที่
อาจจะรู้ได้เหมือนฉันนั้น.

คำว่า โดยสภาพควรทำให้แจ้ง คือ โดย
สภาพที่ควรทำให้ประจักษ์ โดยอามณ.
คำว่า โดยสภาพที่ควรถูกต้อง คือโดยสภาพ
ที่ควรสัมผัสบ่อย ๆ โดยอามณแห่งสภาพที่
ทำให้ประจักษ์แล้ว. คำว่า โดยสภาพที่ควร
ตรัสรู้ คือ โดยสภาพที่ควรตรัสรู้ควยญาณ
อันเป็นโลกียะ.

จริงอยู่ ท่านกล่าวญาณแต่ละอย่าง ๆ นั้น-
เหี่ยวว่า "ปัญญาในสภาพที่ถ่องแท้ ชื่อว่า

คุณ เทียม ไชควัฒนา
อุทิศส่วนกุศลให้แก่ บิดา-มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ฌาตภูเจ ฌาณํ, สจฺฉิภิริยาปญฺญา
ผลฺสสนฺภูเจ ฌาณนฺ"ติ เอเกกเมว ฌาณํ
วฺตุตฺ, อฏฺฐกถายญฺจ :

สัจวิภูฏญฺญาณ, ปญฺญาคืออภิญญา (ความรู้)
ชื่อว่าญาณัตถญาณ, ปญฺญาที่กระทำให้แจ้ง
ชื่อว่าผลฺสสนฺตญาณ"ดังนี้, และในอรรถกถา
ทานกล่าวความหมายของคำอภิสมยศัพท์ ว่า
แห่งตลอดในวรรณนาแห่งคาถาว่า :

"สมวาเย ขณฺเฏ กาเล
สมฺมุเต เหตุทิจฺฉิสฺสุ
ปฏฺฐิลาเภ ปทาเน จ
ปฏฺฐิเวเธ จ ทิสฺสตี"ติ^๑

"สมยศัพท์เห็นใช้ในอรรถว่า สมวาเย
(ความพร้อมเพรียง) ในอรรถว่า
ขณะ ในอรรถว่า กาล ในอรรถว่า
ประชุม ในอรรถว่า เหตุ ในอรรถว่า
ทิจฺฉิ ในอรรถว่า ได้เฉพาะ ในอรรถว่า
ละ และในอรรถว่า แห่งตลอด"

คาถาวณฺณนาย^๒ อภิสมยสทฺทสฺส
ปฏฺฐิเวตฺตโถ, วฺตุตฺโต, อิธ ปน
ยถาวฺตุเตน อตฺตเถน เตสํ นานตฺตํ
เวทิตพฺพํ.

ดังนี้ ก็จริงอยู่, แต่ถึงอย่างนั้น ในที่นี้
พึงทราบความต่างกันแห่งศัพท์เหล่านั้น โดย
ความหมายตามที่ได้อธิบายไว้แล้ว.

^๑ ปรมตฺถทีปนี อุทาน. ๒๓.
^๒ ฉ. คาถาวณฺณนาย.

อฏฺฐกถายเมว ๑
 ธิ โส โลกิกญาณวเสน
 ธรรมมาภิสมโย วุตฺตติ.

ก็ในอรรถกถาทานกล่าวธรรมมาภิสมโยคือการ
 ตรีสรุธรรมควยสามารถแห่งโลกิยญาณนั้น.

กามจฺจนโท นानตฺตฺนตี
 วิกุเชปสพฺภาวโต นานารมฺมณตฺตา จ
 นานาสภาโวติ อตฺถโธ. เอว
 สพฺพกิเลสํ เวทิตพฺพา. เนกขมฺม
เอกตฺตฺนตี จิตฺเตกคฺคตาสพฺภาวโต
 นานารมฺมณวิกุเชปภาวโต จ เอก-
 สภาวนตี อตฺถโธ. เอว สพฺพกุสลา
 เวทิตพฺพา.

คำว่า กามฉันทะเป็นความต่างกัน
 ความว่า เป็นสภาวะต่างกันเพราะมีความ
 พุ่งชาน และเพราะมีอารมณ์ต่างกัน. พึง
 ทราบกิเลสทั้งปวงอย่างนี้. คำว่า เนกขัมมะ
เป็นอันเดียวกัน ความว่า เป็นสภาวะ
 อันเดียวกัน เพราะมีเอกัคตาแห่งจิต และ
 เพราะไม่มีความพุ่งชานไปในอารมณ์ต่าง ๆ.
 พึงทราบกุศลทั้งปวงอย่างนี้.

อิธ เปยฺยาเลน สํขิตฺตํ
 พฺยาปาทาทีนํ อกุสลํ ยถาวุตฺเตน
 อตฺถเณ นานตฺตํปิ เวทิตพฺพํ.
 วิทกฺกวิจาราทีนํ ปน เหมจฺจิมานํ
 เหมจฺจิมานํ อฺปริมโต อฺปริมโต
 โสฬาริกฺกุเจเน นานตฺตํ เวทิตพฺพํ.

ในที่นี้พึงทราบแม้ความต่างกันโดยอรรถตาม
 ที่กล่าวแล้วแห่งอกุศลทั้งหลาย มีพยาบาทะ
 เป็นต้น ซึ่งท่านย่อไว้โดยเปยยาล. อนึ่ง
 พึงทราบความต่างกันแห่งธรรมชั้นต่ำ ๆ มี
 วิทกและวิจารณ์เป็นต้น โดยอรรถว่าหยาบ
 กว่าธรรมที่สูง ๆ ขึ้นไป.

ยสฺมา เอกสํกฺขิตฺตํนานตฺเตกตฺตํ
 ปฏิเวโธ มคฺคกฺขเณ สจฺจปฺปฏิเวเณ

เพราะการแทงตลอดธรรมที่ส่งเคราะห์เป็น
 หมดเดียวกันและธรรมที่ต่างกัน และธรรม

๑ ฉ. โลกิยญาณวเสน.

ลีชฌติ, ตสุมา "ปฏิเวโธ"ติ ปท^๑ อุตฺตริตฺวา สจฺจามิสฺมย^๑ ทสฺเสตี?

ที่เป็นอย่างเดียวกันย่อมสำเร็จด้วยการแห่งตลอดสักจะในขณะที่แห่งมรรค, ฉะนั้น ท่านจึงยกบทว่า "ปฏิเวโธ" (การแห่งตลอด) ขึ้นแล้วแสดงการตรัสรู้สักจะ.

ปริณฺญา ปฏิเวธ ปฏิวิชฺฌตีติ
ปริณฺญามิสฺมเยน อภิสฺเมตี. เอส นโย
เสเสสุ. สจฺจามิสฺมยกาลสฺมี หิ
มคฺคกฺขณสฺส เอกกฺขณฺเ ปริณฺญา ปหาน^๑
สจฺฉิภิริยา ภาวนาติ จตฺตาริ ภิจฺจานิ
โหนติ.

คำว่า ยอมแห่งตลอด เป็นการแห่งตลอดด้วยการกำหนดรู้ ความว่า ยอมรับรู้ด้วยการตรัสรู้ คือการกำหนดรู้. ในบทที่เหลือก็เช่นนี้. ก็ในกาลที่ตรัสรู้สักจะในขณะที่เดียวกันแห่งมรรคญาณ ย่อมมีกิจ ๔ อย่าง คือปริณฺญา (การกำหนดรู้) ปหานะ (การละ) สัจฉิภิริยา(การกระทำให้แจ้ง)ภาวนา (การเจริญ).

ยถา นาวา อปุพฺพ^๑ อจฺริม^๑ เอกกฺขณฺเ
จตฺตาริ ภิจฺจานิ กโรติ, โอริม^๑ ตีร^๑
ปชหตี, โสตี ฉินฺหตี, ภณฺท^๑ วหตี,
ปาริม^๑ ตีร^๑ อปุเปตี, เอวเมว
มคฺคกฺขณ^๑ อปุพฺพ^๑ อจฺริม^๑ เอกกฺขณฺเ

อุปมาเหมือนนาวาย่อมทำกิจ ๔ อย่าง ในขณะเดียวกันไม่ก่อนไม่หลังกัน, คือยอมละฝั่งนี้ ๑, ย่อมตัดกระแส น้ำ ๑, ย่อมชนกัณฑ์ทะเลไป ๑, ย่อมให้ถึงฝั่งโน้น ๑, ขอนี้ฉันใด, ข้ออุปมาไม่ยกกันนั้น มรรคญาณยอมรับรู้สักจะ

^๑ ฉ. ทสฺเสสิ.

คุณเทียม โชควัฒนา

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ บิดา-มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

จตุตถาริ สจฺจานิ อภิสฺเมติ, ทุกฺขํ ๔ อย่างในขณะเดียวกัน ไม่ก่อนไม่หลังกัน,
 ปริณฺณาสฺมเยน อภิสฺเมติ, สมุทฺธํ คือยอมตรัสรู้ทุกขด้วยการกำหนดรู้ ๑, ยอม
 ปหานาสฺมเยน อภิสฺเมติ, มคฺคํ ตรัสรู้สมุทฺธยด้วยการละ ๑, ยอมตรัสรู้มรรค
 ภาวนาสฺมเยน อภิสฺเมติ, นิโรธํ ด้วยการเจริญ ๑, ยอมตรัสรู้นิโรธด้วยการ
 สจฺฉิกิริยาสฺมเยน อภิสฺเมติ. กระทำให้แจ้ง ๑.

ก็ วุคฺคํ โหติ ? นิโรธํ อารมฺมณํ ขอนี้มีอรรถาธิบายอย่างไร ? มีอรรถาธิบาย
 กตฺวา กิจฺจวเสน จตุตถาริปี สจฺจานิ ว่า มรรคญาณกระทำนิโรธให้เป็นอารมณ
 ปาปฺณาติ, ปสฺสตี ปฏฺวิชฺฌตีติ. ย่อมบรรลู่ คือเห็นทางตลอดสัจจะทั้ง ๔ ด้วย
 อำนาจแห่งกิจ ฉะนี้.

ยถา โอริมํ ตีรํ ปชหติ, เอวํ มรรคญาณยอมกำหนดรู้ทุกข์ เปรียบเหมือน
 มคฺคณานํ ทุกฺขํ ปรีชานาติ. ยถา โสถํ นาวาที่ล่องฝั่งข้างนี้. ยอมละสมุทฺธย เปรียบ
 ฉินฺหติ, เอวํ สมุทฺธํ ปชหติ. ยถา เหมือนนาวาตัดกระแสน้ำ. ยอมเจริญมรรค
 ภณฺทํ วหติ, เอวํ สหชาตาทีปจฺจยตาย ด้วยความเป็นปัจจยมีสหชาตปัจจย เป็นต้น
 มคฺคํ ภาเวติ. ยถา ปาริมํ ตีรํ เปรียบเหมือนนาวาชนกัณฑ์ปะไป. ยอมกระ-
 อปฺเปติ, เอวํ ปาริมตีรภูตํ นิโรธํ ทำให้แจ้งนิโรธซึ่งเป็นฝั่งข้างโน้น เปรียบ
 สจฺฉิกโรตีติ เอวํ อุปมาสํสนฺทนํ เหมือนนาวาทำให้ถึงฝั่งข้างโน้น. ฟังทราบ
 เวทิตพฺพํ. การเทียบเคียงด้วยคำอุปมาโดยประการตั้ง
 กล่าวมานี้.

คุณเทียม โชควัฒนา

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ บิดา-มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ทสฺสนํ วิสุชฺฌตีติ ตํคัมภควชฺฌ-
 กิเลสทมปฺปหา เนน ญาณทสฺสนํ
วิสุทฺธิภาวํ ปาปุณาติ. ทสฺสนํ วิสุทฺถนฺติ
 ตสฺส ตสฺส ผลสฺส อฺปฺปาทกฺขณฺเ ตสฺส
 ตสฺส มคฺคญาณสฺส กิจฺจสฺสิทฺธิปฺปตฺติโต
 ญาณทสฺสนํ วิสุทฺธิภาวปฺปตฺตํ โหติ.

สพฺพธมฺมานํ เอกสงฺกหิตาย นานตฺเต-
 กตฺตปฺภีเวธปญฺญา ย มคฺคผลญา เณหิ
 สิทฺธิโต อนฺเต มคฺคผลญาณานิ วุตฺตานิ.

ทสฺสนวิสุทฺธิญาณินิเทศวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

คำว่า ทัสสนะยอมหมดจด ความว่า
 ญาณทัสสนะยอมถึงภาวะแห่งวิสุทธิ ด้วยการ
 ละความมืด คือกิเลสอันมรรคนั้น ๆ จะพึง
 ฆ่า. คำว่า ทัสสนะหมดจดแล้ว ความว่า
 ญาณทัสสนะ ยอมเป็นอันถึงภาวะแห่งวิสุทธิ
 ด้วยการถึงความสำเร็จ แห่งกิจของมรรค-
 ญาณนั้น ๆ ในขณะที่เกิดขึ้นแห่งผลนั้น ๆ.

ท่านกล่าวมรรคญาณ และผลญาณในที่สุด
 เพราะมรรคญาณและผลญาณ จะสำเร็จได้
 ก็ด้วยปัญญาอันแทงตลอด ความต่างกันและ
 ความเป็นอันเดียวกัน ซึ่งท่านรวมธรรม
 ทั้งหมดไว้เป็นอันเดียวกัน.

พรรณนาทัสสนวิสุทธิญาณนิเทศ จบ.

คุณเทียม โชควัฒนา

อุทิศส่วนกุศลให้แก่ บิดา-มารดา ผู้ล่วงลับไปแล้ว

๔๑-๔๒. ขนฺตีฌานปริโยคาหนฺตฌาน-
นิตฺเตสฺวณฺณา

๔๒-๓. ขนฺตีฌานปริโยคาหนฺ-
ตฌานนิตฺเตสฺสุ รูปี อนิจฺจโต วิทิตฺตํ
อนิจฺจานุปัสฺสนาย อนิจฺจนฺตํ ฌาตํ.
รูปี ทุกฺขโต วิทิตฺตํ ทุกฺขานุปัสฺสนาย
ทุกฺขนฺตํ ฌาตํ. รูปี อนตฺตโต วิทิตฺตํ
อนตฺตานุปัสฺสนาย อนตฺตาทิ ฌาตํ.

ยํ ยํ วิทิตํ, ตํ ตํ ขมตีติ ยํ ยํ
รูปี อนิจฺจาทิโต วิทิตํ, ตํ ตํ รูปี
อนิจฺจาทิโต ขมตี รุจฺจติ.

"รูปี อนิจฺจโต วิทิตํ, ยํ ยํ วิทิตํ,
ตํ ตํ ขมตี"ติ วิสฺสุ วิสฺสุ จ กตฺวา

๔๑-๔๒. พรณนาขันธ์ิฌานนิตฺเตสฺส
ปริโยคาหนฺตฌานนิตฺเตสฺส

๔๒-๓. จะวินิจฺฉยฺในขันธ์ิฌานนิตฺเตสฺส
และปริโยคาหนฺตฌานนิตฺเตสฺสไป คำว่า
รูปรากฺฏโดยความเป็นของไม่เที่ยง ความ
ว่า รูปรูแล้วว่ ไม่เที่ยง ควบอนิจฺจ-
านุปัสฺสนา. คำว่า รูปรากฺฏโดยความเป็น
ทุกฺข คือ รูปรูแล้วว่ เป็นทุกฺข ควบ
ทุกฺขานุปัสฺสนา. คำว่า รูปรากฺฏโดย
ความเป็นอนตฺตา คือ รูปรูแล้วว่เป็น
อนตฺตา ควบอนตฺตานุปัสฺสนา.

บทว่า ยํ ยํ วิทิตํ, ตํ ตํ ขมตี (รูปใด ๆ
ปรากฏ, รูปนั้น ๆ ย่อมถูกใจแล้ว) ความว่า
รูปใด ๆ ปรากฏแล้ว โดยความเป็นของ
ไม่เที่ยงเป็นต้น, รูปนั้น ๆ ย่อมถูกใจ คือ
ย่อมชอบใจ โดยความเป็นของไม่เที่ยง
เป็นต้น.

ท่านจารไว้ในใบลานบางฉบับกระทำแยก ๆ
กันว่า "รูปี อนิจฺจโต วิทิตํ, ยํ ยํ วิทิตํ,

คุณจิตต์ ศุภนันตฤกษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เกสุจิ โปตถเกสุ ลิขิต์. "เวทนา ตํ ตํ ขมตี (รูปปรากฏโดยความเป็นของ
สณฺหา สงฺขารา อนิจฺจโต วิทิตา"ติ- ไม่เที่ยง, สิ่งใด ๆ ปรากฏแล้ว, สิ่งนั้น ๆ
อาทีนา ลิงฺควณานิ ปริวตฺเตตฺวา ย่อมถูกใจ)" ดังนี้. พึงประกอบเปลี่ยนลิงค์
โยเชตพฺพานิ. และวณะโดยนัยว่า "เวทนา สณฺหา

สงฺขารา อนิจฺจโต วิทิตา (แปลว่า เวทนา
สณฺหา สงฺขาร ปรากฏโดยความเป็นของ
ไม่เที่ยง)" เป็นต้น.

มุสตีติ วิปัสสนาญาณมุสเนน มุสตี ผรตี.
ปริโยคหตีติ วิปัสสนาญาณน ปวิสตี.
ปริโยคาหตีติปิ ปาโล.

บทว่า มุสตี ความว่า ย่อมถูกต้อง ใดแก่
ยอมแผ่ไปด้วยการถูกต้อง คือวิปัสสนาญาณ.
บทว่า ปริโยคหตี แปลว่า ย่อมเข้าไปด้วย
วิปัสสนาญาณ. ปาโละ เป็นปริโยคาหตี ดังนี้
กม.

ขันติญาณปริโยคาหนญาณนิตฺ เทสวณฺณา
นินฺจิตา.

พรรณนาขันติญาณนิเทศ
และปริโยคาหนญาณนิเทศ จบ.

๔๓. ปเทสวิหารญาณินทุเทสวณฺณนา

๔๔. ปเทสวิหารญาณินทุเทเส
 เยนากาเรน มาติกาย อุทฺธิฏฺโจะ
 ปเทโส ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺโพ, ตํ ทสฺเสนฺโต
มิจฺฉาทิฏฺฐิปปจฺจยาปิ เวทิตฺตฺตืออาทิมานฺ.

ตตฺถ มิจฺฉาทิฏฺฐิปปจฺจยาติ ติฏฺฐิสํมฺปยุตฺต-
 เวทนาปิ วมฺมุตฺติ ติฏฺฐิ อฺปนฺนีสฺสยํ
 กตฺวา อฺปนฺนนา กุสลากุสลเวทนาปิ
 วิปากเวทนาปิ. ตตฺถ มิจฺฉาทิฏฺฐิ-
 สํมฺปยุตฺตา อกุสลาว โหติ, ติฏฺฐิ ปน
 อฺปนฺนีสฺสาย กุสลาปิ อฺปนฺนชฺชนฺตฺติ
 อกุสลาปิ.

มิจฺฉาทิฏฺฐิกา หิ ติฏฺฐิ อฺปนฺนีสฺสาย
 ปกฺขทิวเสสฺสุ ยาคฺคตฺตาทีนํ เหนฺติ,
 คนฺธกฺกุฏีอาทีนํ^๑ วตฺตํ ปญฺจเปเนฺติ,

๔๓. พรณนาปเทสวิหารญาณินเทศ

๔๔. จะวินิจฺฉัยในปเทสวิหารญาณ-
 นินเทศสํปโตไป เมื่อจะแสดงอาการที่เป็น
 เหตุควรพิจารณาปเทสที่ยกขึ้นแสดงแล้วควย
 มาติกา ทานจึงกล่าวคำว่า แม่เพราะมิจฉา-
ติฐิเป็นปัจจัย ย่อมมีเวทนา ดังนี้ เป็นต้น.

ในคำนั้น คำว่า เพราะมิจฉาติฐิเป็นปัจจัย
 มีอรรถาธิบายว่า ควรทั้งเวทนาที่เป็นติฐิ-
 สัมปยุต ทั้งเวทนาที่เป็นกุศลและอกุศล ทั้ง
 เวทนาที่เป็นวิปากเกิดขึ้น กระทำติฐิให้เป็น
 อฺปนฺนีสฺสยปัจจัย. ในบรรดาเวทนาเหล่านั้น
 เวทนาที่เป็นมิจฉาติฐิสัมปยุต เป็นอกุศล
 อย่างเดียว, ส่วนเวทนาที่อาศัยติฐิเกิดขึ้น
 เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี.

จริงอยู่ บุคคลผู้เป็นมิจฉาติฐิ อาศัยติฐิยอม
 ให้ชวาวายุกุและภักตรเป็นตน ในวันแห่งปัจจุ,
 ย่อมเริ่มตั้งซึ่งวัตร คือ ให้ทานแก่คนตาบอด

^๑ ฉ. อนฺธกฺกุฏีอาทีนํ.

จากุมมหาปถะ สาลั กาเรนฺติ,^๑
โปกฺขรณิ ขณาเปนฺติ, ปุပ္ฟารามิ
ผลารามิ โรเปนฺติ, นทิวทฺถุเคสุ เสตุ
อตุณฺรณฺติ, วิสมิ สมิ กโรนฺติ.

และคนโรคเรื้อนเป็นตน, ย่อมสร้างศาลาที่
ทางใหญ่ ๔ แพร่ง, ย่อมให้ขุศสระโปกขรณิ,
ย่อมให้ปลูกสวนดอกไม้สวนผลไม้, ทอด
สะพานในที่ ๆ จะต้องข้ามแม่น้ำ, ย่อม
กระทำที่ขรุขระให้เรียบ.

อิติ เตสํ กุสลา เวทนา อุပ္ปชฺชติ.^๒
มิจฺฉาทิฏฺฐิ ปน นิสฺสาย สมฺมาทิฏฺฐิเก
อกฺโกสนฺติ ปริภาสนฺติ วรพฺนฺธาทีนิ
กโรนฺติ, ปาณิ วธิตุวา เทวตานํ
อุพฺพรณฺติ. อิติ เนสํ อกุสลา เวทนา
อุပ္ปชฺชติ.^๒ วิปากเวทนา ปน ภวนฺตร-
คตานํ โหติ.

เวทนาเป็นกุศลของคนผู้เป็นมิจฉาทิฐิเหล่า-
นั้นเกิดขึ้นอย่างนี้. แต่เขาอาศัยมิจฉาทิฐิ
ย่อมคายยอมบริภาษ คนผู้เป็นสัมมาทิฐิ
ทั้งหลาย ย่อมกระทำกรรมมา การจงจำ
เป็นตน, ย่อมฆ่าสัตว์บวงสรวงเทวดา.
อย่างนี้เวทนาที่เป็นอกุศลย่อมเกิดขึ้นแก่เขา.
ส่วนเวทนาที่เป็นวิปากยอมมีแก่เขา ผู้ไปใน
ภพอื่น.

สา ปน มิจฺฉาทิฏฺฐิ สหชาตาย
เวทนาย สหชาตอณฺณมณฺณนิสฺสาย-
สมฺปยุตฺตอตุถิอวิกตปจฺจ เยหิ ปจฺจโย
โหติ, สมนนฺตรนิรฺหุธา มิจฺฉาทิฏฺฐิ

กิมิจฉาทิฐินั้น ย่อมเป็นปัจจัยโดยสหชาต-
ปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย นิสฺสายปัจจัย สัมปยุต
ปัจจัย อตฺถิปัจจัย และอวิกตปัจจัยแก่เวทนา
ที่เกิดรวมกัน, มิจฉาทิฐิที่ดับแล้วในลำดับ

^๑ ฉ. กโรนฺติ. ^๒ ก. อุပ္ปชฺชนฺติ.

ปัจจุปปนฺนมิจฺฉาทิฏฺฐิสมฺปยุตฺตตาย เวทนาย
 อนนฺตรสมนฺตรูปนิสฺสยอาเสวนนตฺถิวิตต-
 ปจฺจเยหิ ปจฺจโย โหติ, มิจฺฉาทิฏฺฐิ-
 ครุ กตฺวา อภินนฺทนฺตสฺส โลกสฺสทคต-
 เวทนาย อารมฺมณฺธาธิปติ^๑-
 อารมฺมณฺูปนิสฺสยปจฺจเยหิ ปจฺจโย โหติ,
 สพฺพากุสฺสเลหิปี มิจฺฉาทิฏฺฐิ อารมฺมณฺมคฺค-
 กโรนฺตสฺส สพฺพากุสฺสเวทนาย
 มิจฺฉาทิฏฺฐิ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส วิปสฺสนฺตสฺส
 กุสฺลาพฺยาคตเวทนาย อารมฺมณฺปจฺจ-
 เยเนว ปจฺจโย โหติ, มิจฺฉาทิฏฺฐิ-
 ปจฺจเยน อุปฺปชฺชมานานํ กุสฺลากุสฺล-
 เวทนานํ ภวนฺตเร วิปากเวทนานญจ
 อุปนิสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย โหติ.

ยอมเป็นปัจจัยโดยอนันตรปัจจัย สมันตร-
 ปัจจัย อุปนิสสยปัจจัย อาเสวนปัจจัย นัตถิ-
 ปัจจัย และวิตตปัจจัยแก่เวทนาที่สัมปยุตด้วย
 มิจฉาทิฐิปัจจุบัน, สำหรับบุคคลผู้กระทำ
 มิจฉาทิฐิให้หนักนยินดียิ่งอยู่ ย่อมเป็นปัจจัย
 โดยเป็นอารัมมณฺธาธิปติปัจจัย และอารัมมณฺ-
 นิสสยปัจจัย, แก่เวทนาที่สหระคตด้วยโลหะ
 เมื่อกระทำมิจฉาทิฐิให้เป็นเพียงอารมณ์ แม
 ด้วยอกุศลทั้งปวง ย่อมเป็นปัจจัย โดยเป็น
 อารัมมณฺปัจจัยอย่างเดียว แก่เวทนาอันเป็น
 อกุศลทั้งปวง เมื่อพิจารณาเห็นแจ้งอยู่ซึ่ง
 มิจฉาทิฐิ ย่อมเป็นปัจจัยโดยเป็นอารัมม-
 ณ์ปัจจัยอย่างเดียว แก่เวทนาที่เป็นกุศลและ
 อภัยากฤต, ย่อมเป็นปัจจัยโดยอุปนิสสย-
 ปัจจัยแก่เวทนา ที่เป็นกุศลและอกุศลอันเกิด
 ขึ้นเพราะมิจฉาทิฐิเป็นปัจจัย และแก่เวทนา
 ที่เป็นวิปากในภพอื่น.

^๑ ฉ. อารมฺมณฺอารมฺมณฺธาธิปติ.

มิจฉาทีฏฐิรูปสมปจฺจยาตี มิจฉา-
 ทีฏฐิรูปสโม นาม สมฺมาทีฏฐิ, ตสฺมา
 ยํ สมฺมาทีฏฐิปจฺจยา เวทยิตํ วุตฺตํ,
 ตทฺเว "มิจฉาทีฏฐิรูปสมปจฺจยา"ตี
 เวทิตพฺพํ. เกจิ ปน "มิจฉาทีฏฐิรูปสโม
 นาม วิปัสสนากุชณฺเ จ โสตาปตฺติ-
 ผลกุชณฺเ^๑ จา"ตี วทนฺติ.

คำว่า เพราะความสงบแห่งมิจฉาทีฏฐิ
เป็นปัจจัย อธิบายว่า สมฺมาทีฏฐิ ชื่อว่าความ
 สงบแห่งมิจฉาทีฏฐิ, เพราะฉะนั้น เวทนา
 เพราะสมฺมาทีฏฐิเป็นปัจจัยใดที่ทานกล่าวไว้,
 เวทนานั้นแหละพึงทราบว่ "ชื่อว่า เพราะ
 ความสงบแห่งมิจฉาทีฏฐิเป็นปัจจัย". ส่วน
 เกจิอาจารย์กล่าวว่า "ชื่อว่า ความสงบ
 แห่งมิจฉาทีฏฐิยอมมีในขณะแห่งวิปัสสนา และ
 ในขณะแห่งโสตปาตติผล "

สมฺมาทีฏฐิปจฺจยาปิ เวทยิตนฺติ
 เอตฺถาปิ สมฺมาทีฏฐิสมฺปยุตฺต เวทนาปิ
 วฏฺฏติ สมฺมาทีฏฐิ อุปนิสฺสยํ กตฺวา
 อุปฺปนฺนา กุสลากุสล เวทนาปิ วิปาก-
 เวทนาปิ.

แม้ในคำว่า ความเสวยอารมณ์แม่
เพราะสมฺมาทีฏฐิเป็นปัจจัย นี้ ก็มีอธิบายว่า
 แม่เวทนาที่สมฺปยุตด้วยสมฺมาทีฏฐิ แม่กุศล-
 เวทนา อกุศลเวทนา ที่กระทำสมฺมาทีฏฐิให้
 เป็นอุปนิสฺสยเกิดขึ้น แม่เวทนาที่เป็นวิปาก
 ย่อมควร.

ตตฺถ สมฺมาทีฏฐิสมฺปยุตฺตา กุสลาว
 โทติ, สมฺมาทีฏฐิ ปน อุปนิสฺสาย

ในบรรดาเวทนาเหล่านั้น เวทนาที่สมฺปยุต
 ด้วยสมฺมาทีฏฐิเป็นกุศลอย่างเดียว, ก็บุคคล

^๑ ฉ. โสตปาตติมคฺคกุชณฺเ.

พุทธบูชา ที่ปมาลาโรปน^๑ มหาธมฺมสวน^๑
 อปฺปติฏฺฐิเต ทิสภาเก เจตีย-
 ปติฏฺฐาปนนฺติ เอวมาทีนึ ปุณฺณานิ
 กโรนฺติ. อิติ เนลํ กุสลเวทนา^๒
 อูปฺปชฺชติ.

อากัยสัมมาทิสฺฐิ ย่อมกระทำบุญมีอาทิอย่างนี้
 คือการบูชาพระพุทธเจ้า การตามประทีป
 และพวงดอกไม้ การฟังธรรมใหญ่ การ
 สร้างพระเจดีย์ในทิศภาค ที่ยังมีได้สร้าง
 ไว้ดังนี้. เวทนาเป็นกุศลย่อมเกิดขึ้นแก่
 บุคคลเหล่านั้น ด้วยประการดังนี้.

สมฺมาทิสฺฐิเมว นิสฺสาย มิจฺฉาทิสฺฐิเก
 อุกฺโกสนฺติ ปริภาสนฺติ, อุตฺตानํ
 อุกฺกัสนฺติ, ปริ วมฺเภนฺติ. อิติ เนลํ
 อกุสลเวทนา^๓ อูปฺปชฺชติ. วิปากเวทนา
 ปน ภวนฺตรกตानํเยว โหติ.

บุคคลอากัยสัมมาทิสฺฐินั้นแหละ ย่อมคา ย่อม
 บริภาษคนผู้เป็นมิจฉาทิสฺฐิ, ย่อมยกตนชม
 ทาน. เวทนาที่เป็นอกุศลก็ย่อมเกิดขึ้นแก่คน
 เหล่านั้นด้วยประการดังนี้. ส่วนเวทนาที่
 เป็นวิปากย่อมมีแก่บุคคลผู้ไปสู่ภพอื่นนั่นเอง.

^๑ ไปราณโปตฺถเก "พุทธบูชาที่ปมาณ-
 มหาธมฺมสวนนุ"ติ ทิสฺสติ. ตตฺถ ปาโลยํ
 อกฺขรวิปตฺติยา วิรุชฺฌติมณฺเฑ
 "พุทธบูชาที่ปณามมหาธมฺมสวนนุ"ติ
 เอวํ เจ, สุนฺทโร โหติ.

ฉ. โปตฺถเก ปน "พุทธบูชา
 ที่ปมาลาโรปนํ มหาธมฺมสวนนุ"ติ
 ทิสฺสติ. อิทฺ ตทฺนุคณฺหา.

^๒ ฉ. กุสลา เวทนา.

^๓ ฉ. อกุสลา เวทนา.

คุณจิตต์ สุภนันทฤกษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ส่า ปน สุมมาทิสฺสึ สหชาตาย
 สมนนฺตรนิรุทฺธาย ปจฺจุปฺปนฺนํ
 เวทนาย มิจฺฉาทิสฺสึยา วุตฺตปจฺจเยเหว
 ปจฺจโย โหติ, โลกิกสุมมาทิสฺสึ
 ปจฺจ เวกฺขณสุมฺปยุตฺตํ วิปสฺสํ-
 สุมฺปยุตฺตํ นิกนฺตีสุมฺปยุตฺตํ จ
 เวทนาย อารมฺมณปจฺจเยน ปจฺจโย
 โหติ, มิจฺฉาทิสฺสึยา วุตฺตนเยเนว
 อุปนีสฺสยปจฺจเยน ปจฺจโย โหติ,
 มคฺคผลสุมมาทิสฺสึ ปจฺจ เวกฺขณ-
 สุมฺปยุตฺตํ เวทนาย อารมฺมณํ อธิปตึ^๑
 อารมฺมณูปนีสฺสยปจฺจยวเสน ปจฺจโย โหติ.

ก็สัมมาทิสฺสึนั้นยอมเป็นปัจจัยโดยปัจจัยที่กล่าว
 แล้ว สำหรับมิจฉาทิสฺสึนั้นแหละ แก่เวทนาที่
 เป็นปัจจุบัน ซึ่งดับไปแล้วในลำดับที่เกิด
 ร่วมกัน, สัมมาทิสฺสึที่เป็นโลกิยะ ย่อมเป็น
 ปัจจัยโดยอารมณ์ปัจจัยแก่เวทนา ที่สัมปยุต
 ด้วยการพิจารณาที่สัมปยุตด้วยวิปัสสนา และ
 ที่สัมปยุตด้วยนิกัณฑ์คือความชอบใจ, ย่อมเป็น
 ปัจจัยโดยอุปนีสสยปัจจัย ตามนัยที่กล่าวแล้ว
 ในมิจฉาทิสฺสึนั้นแหละ, สัมมาทิสฺสึในมรรค
 และผล ย่อมเป็นปัจจัยคืออารมณ์ปฏิบัติปัจจัย
 อารมณ์อุปนีสสยปัจจัย แก่เวทนาที่สัมปยุตด้วย
 การพิจารณา.

สุมมาทิสฺสึรูปสุมปจฺจยาปิ เวทยิตนฺติ
 สุมมาทิสฺสึรูปสโม นาม มิจฺฉาทิสฺสึ,
 ตสฺมา ยํ มิจฺฉาทิสฺสึปจฺจยา เวทยิตํ
 วุตฺตํ, ตทฺเหว "สุมมาทิสฺสึรูปสุมปจฺจยา"ติ

คำว่า เพราะความสงบแห่งสัมมาทิสฺสึ
เป็นปัจจัยยอมมีเวทนา อธิบายว่า มิจฉา-
 ทิสฺสึ ชื่อว่า ความสงบแห่งสัมมาทิสฺสึ, เพราะ
 ฉะนั้น เวทนาที่ท่านกล่าวเพราะมิจฉาทิสฺสึ

^๑ ฉ. อารมฺมณอารมฺมณาธิปตึ.....

เวทิตัพพ. มิจฉาสงกปฺปจฺจยา
มิจฉาสงกปฺปวูปสมปจฺจยา ตีอาทีสุปี
 เอเสว นโย.

ยสุส ยสุส ที "วูปสมปจฺจยา" ตี วุจฺจติ,
 ตสุส ตสุส ปฏิปกฺขธมฺมปจฺจยา ว ตํ
 ตํ เวทียิตํ อธิปฺเปตํ. มิจฉาณาณาทีสุ
 ปน มิจฉาณาณํ นาม ปาปกิริยาสุ
 อูปายจินฺตา.

อถวา มิจฉาณาณํ มิจฉापจฺจเวกฺขณณาณํ.
สम्मมาณาณํ นาม วิปัสสนาสम्मมาทิจฺจ
 โลกุตฺตรสมฺมาทิจฺจ จ จเปตฺวา
 อวเสสสุสลาพฺยาทํ ณาณํ. มิจฉาวิมุตฺติ
 นาม ปาปาวิมุตฺติตา.

อถวา อยาถาววิมุตฺติ อนินฺยยานิกวิมุตฺติ
 อวิมุตฺตสุเสว สโต วิมุตฺติสญฺญิตี.
สम्मาวิมุตฺติ นาม กลฺยาณาธิมุตฺติตา

เป็นปัจจัยใด, เวทนานั้นแหละ พึงทราบว่
 "เพราะความสงบแห่งสัมมาทิจฺจเป็นปัจจัย".
 แม้ในคำว่า เพราะมิจฉาสงกปฺปะเป็นปัจจัย
เพราะความสงบ แห่งมิจฉาสงกปฺปะเป็น
ปัจจัย เป็นต้น ก็มีนัยนี้.

ก็ท่านกล่าวว่า "เพราะความสงบเป็นปัจจัย"
 ดังนี้ สำหรับสังกัปปะใด ๆ, ท่านประสงค์
 เอาเวทนานั้นๆ เพราะธรรมอันเป็นปฏิปักษ์
 ต่อสังกัปปะนั้น ๆ เป็นปัจจัยนั้นแหละ. ก็ใน
 บรรดามิจฉาณาณะเป็นต้น ความคิดหาอุบาย
 ในการกระทำบาป ชื่อว่า มิจฉาณาณะ.

อีกอย่างหนึ่ง มิจฉาณาณะ ไต่แก่ ญาณที
 พิจารณาผิด. ญาณทีเป็นกุศลและอัปฺยาภุต
 ทีเหลือเว้นสัมมาทิจฺจในวิปัสสนา และสัมมา-
 ทิจฺจโลกุตฺระ ชื่อว่า สम्मมาณาณะ. ความที่จิต
 น้อมไปในบาป ชื่อว่า มิจฉาวิมุตฺติ.

อีกอย่างหนึ่ง ความหลุดพ้นที่ไม่เป็นไปตาม
 ความเป็นจริง ความหลุดพ้นที่ไม่ได้ออกไป
 จากโลก เป็นความสำคัญว่า เป็นความ

ผลวิมุตติ จ. สัมมาทิฏฐิอาทโย เหฏฐา
วุตตตุถาเยว.

หลุดพ้น สำหรับคนที่ไม่ได้หลุดพ้น ชื่อว่า
มิจฉาวิมุตติ. ที่ชื่อว่า สัมมาวิมุตติ ได้แก่
ความที่จิตน้อมไปในธรรมอันงาม และความ
หลุดพ้นอันเป็นผล. ธรรมทั้งหลายมีสัมมาทิฐิ
เป็นต้น มีอรรถใดกล่าวแล้วในหนหลัง
นั้นแหละ.

ฉนทปจฺจยาปิตฺติอาทิสฺส ปน ฉนโท
นาม โลกโก, ฉนทปจฺจยา อฏฺฐโลภ-
สทกตจิตฺตสมฺปยุตฺตเวทนา เวทิตพฺพา.
ฉนทวูปสมฺปจฺจยา ปสมชฺฌานเวทนา.
วิตกกปจฺจยา ปสมชฺฌานเวทนา.

ส่วนในคำว่า เพราะฉันทะเป็นปัจจัย
เป็นต้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ โลกะ ชื่อว่า
ฉันทะ, ฟังทราบเวทนาอันสัมปยุตด้วยจิตที่
สทกตด้วยโลกะ ๘ ดวง เพราะฉันทะเป็น
ปัจจัย. ฟังทราบเวทนาในปฐมฌานอย่าง-
เดียว เพราะความสงบฉันทะเป็นปัจจัย.
ฟังทราบเวทนาในปฐมฌาน เพราะวิตกเป็น
ปัจจัย.

วิตกกวูปสมฺปจฺจยา ทุตฺติยชฺฌานเวทนา.
สญฺญาปจฺจยา จ เปตฺวา ปสมชฺฌานัน
เสสา ฉ สญฺญาสมาปตฺติเวทนา^๑.

ฟังทราบเวทนาในทุติยฌาน เพราะความสงบ
วิตกเป็นปัจจัย. ฟังทราบเวทนาในสัญญา-
สมาบัติ ๖ ที่เหลือเว้นปฐมฌาน เพราะ

^๑ ฉ. สมาปตฺติเวทนา.

สัญญา รูปสมปจฺจยา
นาสนฺณายตนเวทนา.

แนวสนฺณยา -

สัญญา เป็นปัจจย. พึงทราบเวทนาในแนว-
สนฺณยานาสฺณายตนะ เพราะความสงบสัญญา
เป็นปัจจย.

ฉนฺโท จ อวฺอุปสนฺโต โหตีติอาทีสุ
สเจ ฉนฺทวิตกฺกสนฺณยา อวฺอุปสนฺตา
โหนตีติ อตฺโต. ตปฺปจฺจยาติ โส
ฉนฺทวิตกฺกสนฺณานํ อวฺอุปสโม เอว
ปจฺจโย ตปฺปจฺจโย, ตสฺมา ตปฺปจฺจยา.
ฉนฺทวิตกฺกสนฺณยาอวฺอุปสมปจฺจยา เวทนา
โหตีติ อตฺโต. สา อภฺจฺจโลภสฺสทคต-
จิตฺตสมฺปยุตฺตเวทนา โหตี.

ในคำว่า ฉนฺท เป็นธรรมไม่สงบ
เป็นต้น มีความว่า (ขอว่า) ถ้าฉนฺทวิตก
และสัญญาเป็นธรรมไม่สงบ ดังนี้. บทว่า
ตปฺปจฺจยา ความว่า ความไม่สงบแห่ง
ฉนฺทวิตก และสัญญานั้นแลเป็นปัจจย ชื่อว่า
ตปฺปจฺจโย, เพราะความไม่สงบแห่งฉนฺท
วิตก และสัญญานั้นเป็นปัจจยนั้น. ความว่า
เวทนา ย่อมมีเพราะความไม่สงบแห่งฉนฺท
วิตกและสัญญา. เวทนานั้นก็คือ เวทนาที่
สัมปยุตฺตควยจิตสฺสทคตควยโลภะ ๘ ดวง.

สเจ ฉนฺโท รูปสนฺโต วิตกฺกสนฺณยา
อวฺอุปสนฺตา. ตปฺปจฺจยาติ โส ฉนฺทสฺส
รูปสโม วิตกฺกสนฺณานํ อวฺอุปสโม เอว
ปจฺจโย ตปฺปจฺจโย, ตสฺมา ตปฺปจฺจยา.
สา ปสมชฺฌานเวทनाव.

(ขอว่า) ถ้าฉนฺทสงบ วิตกและสัญญาไม่
สงบ. บทว่า ตปฺปจฺจยา ความว่า ความ
สงบแห่งฉนฺท ความไม่สงบแห่งวิตก และ
สัญญานั้นนั้นแหละเป็นปัจจย ชื่อว่าตปฺปจฺจโย
(แปลว่า ความสงบฉนฺท ความไม่สงบแห่ง
วิตกและสัญญาเป็นปัจจย), เพราะความ
สงบแห่งฉนฺท ความไม่สงบแห่งวิตกและ

คุณชูกศักดิ์ - คุณอรุวรรณ ทรัพย์สัมฤทธิ์กุล และครอบครัว

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สเจ ฉนทวิทกุกา รูปสนุตา สญญา
อรูปสนุตา. ตปฺปจฺจยาติ โส
ฉนทวิทกุกานํ รูปสโม สญญา อรูปสโม
เอว ปจฺจโย ตปฺปจฺจโย, ตสฺมา
ตปฺปจฺจยา. สา ทุกฺขิยชฺฌานเวทनाव.

สเจ ฉนทวิทกุกสญญา รูปสนุตา.
ตปฺปจฺจยาติ โส ฉนทวิทกุกสญญานํ
รูปสโม เอว ปจฺจโย ตปฺปจฺจโย,
ตสฺมา ตปฺปจฺจยา. สา เนวสญญา-
นาสญญาตนะเวทनाव.

สัญญาอันนั้นแหละเป็นปัจจัย. เวทานัน
ไต่แก เวทนาในปฐมฉานนั้นเอง.

(ข้อว่า) ถ้าฉันทะและวิตกสงบ สัญญาไม่
สงบ. บทว่า ตปฺปจฺจยา ความว่า ความ
สงบแห่งฉันทะและวิตก ความไม่สงบแห่ง
สัญญาอันนั้นแหละเป็นปัจจัยชื่อว่า ตปฺปจฺจโย,
(แปลว่า ความสงบแห่งฉันทะ และวิตก
ความไม่สงบแห่งสัญญาอันเป็นปัจจัย) เพราะ
ความสงบแห่งฉันทะและวิตก ความไม่สงบ
แห่งสัญญาอันเป็นปัจจัยนั้น. เวทานันก็คือ
เวทนาในทุคฺคฉานนั้นแหละ.

(ข้อว่า) ถ้าฉันทะวิตก และสัญญาสงบแล้ว.
บทว่า ตปฺปจฺจยา ความสงบแห่งฉันทะ วิตก
และสัญญาอันนั้นแหละเป็นปัจจัย ชื่อว่า
ตปฺปจฺจโย (แปลว่า ความสงบแห่งฉันทะ
วิตกและสัญญาอันนั้นแหละเป็นปัจจัย), เพราะ
ความสงบแห่งฉันทะ วิตก และสัญญาอัน
เป็นปัจจัยนั้น. เวทานัน ไต่แก เวทนาใน
แนวสัญญานาสัญญาตนะนั้นแหละ.

เกจิ ปน "ฉนุโท นาม อปฺปนํ
ปาปฺมิตฺตํ ปุพฺพภาเค ธมฺมจฺฉนุโท,
อปฺปนาปฺปตฺตสฺส โส ฉนุโท รูปสฺสนุโต
โหติ. ปจฺมชฺฌาเน วิตกฺโก โหติ,
ทฺตฺติชชฺฌานํ ปตฺตสฺส วิตกฺโก รูปสฺสนุโต
โหติ. สตฺตสฺส สฺมาปตฺตํ สฺสณฺญา โหติ,
เนวสฺสณฺยานาสฺสณฺญาตฺตํ สฺมาปนฺนสฺส จ
นิโรธํ สฺมาปนฺนสฺส จ สฺสณฺญา รูปสฺสนุตา
โหติ"ติ เอวํ วณฺณยนฺติ.

อิธ ปน นิโรธสฺมาปตฺติ น ยุชฺชติ.
อปฺปตฺตสฺส ปตฺตียาติ อรหตฺตผลสฺส
ปตฺตตฺถาย. อตฺถิ อายวณฺติ^๑ อตฺถิ
วิริยํ. อายวณฺติ^๒ ปาโฆ. ตฺสมี^๓
จาเน อนุปฺปตฺเต^๓ ตสฺส วิริยารมฺภสฺส
วเสน ตสฺมี อรหตฺตผลสฺส การณ
อริยมกฺเค อนุปฺปตฺเต.

ส่วนเกจิอาจารย์พรรณนาไว้อย่างนี้ว่า "ชื่อ-
ว่าฉนุทะ ไต่แก้ธรรมฉนุทะในบุพภาคว่า
เราจะถึงอัปฺปนา, ฉนุทะนั้นท่านผู้ถึงอัปฺปนา
แล้วย่อมเป็นอันสงบ. วิตกมีอยู่ในปฐมฌาน,
วิตกของท่านผู้ถึงทุติยฌานแล้ว ย่อมเป็นอัน
สงบ. สันฺญามีอยู่ในสมาบัติ ๑, สันฺญาของ
ท่านผู้เข้าเนวสันฺญานาสันฺญาตฺตนะ และของ
ท่านผู้เข้านิโรธยอมเป็นอันสงบ" ดังนี้.

ก็ในที่นี้ นิโรธสมาบัติไม่สมควร. คำว่า
เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ไต่บรรลุ ความว่า
เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุอรหัตผล. คำว่า
ความเพียรมีอยู่ ไต่แก้ วิริยะมีอยู่. ปาฐะ
เป็น อายาวํ ดังนี้ก็มี. คำว่า เมื่อบรรลุ-
ฐานะแน่นอน ความว่า เมื่อบรรลุอริยมรรค
อันเป็นเหตุแห่งอรหัตผลนั้น ด้วยอำนาจแห่ง
วิริยารมฺภะนั้น.

^๑ ส. อาสวณฺติ. ^๒ ส. อาสวณฺติปิ.

^๓ ตสฺมี จาเนติปิ ปาโฆ.

ตปฺปจฺจยาปิ เวทยิตนฺติ อรหตฺตสฺส
 จานปจฺจยา เวทยิตฺ. เอเตน จตฺมกฺค-
 สหชาตา นิพฺพตฺติตฺตโลกุตฺตรเวทนา
 กหิตา. เกจิ ปน "อายวฺนฺติ ปฏฺิปปตฺติ.
ตสฺมิ จาเน อนฺุปฺปตฺเตติ ตสฺสา ภูมฺิยา
 ปตฺตายา"^๑ติ วณฺณยฺนฺติ.

คำว่า เพราะการบรรลุอริยมรรคนั้น เป็น
ปัจจัยจึงมีเวทนา ความว่า เพราะฐานะอัน
 เป็นที่ตั้งแห่งอรหัตเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา.
 ด้วยคำนี้ ท่านถือเอาเวทนาที่เป็นโลกุตรระ
 ซึ่งบังเกิดแล้ว อันเกิดร่วมกับมรรคทั้ง ๘.
 ส่วนเกจิอาจารย์พรรณนาว่า "บทว่า อายว
 ที่แปลว่า ความเพียร ไต่แก การปฏิบัติ.
 คำว่า เมื่อบรรลุฐานะ(แม่)นั้น ความว่า
 "เมื่อถึงภูมินั้น" ดังนี้.

ปเทสวิหารญาณินุเทสวณฺณนา นิฏฺิฉิตา.

พรรณนาปเทสวิหารญาณิเทศ จบ.

^๑ ฉ. ปตฺตติยา.

๔๔-๔๙. วิวัฏฏญาณฉกุกนินทุเทส-
วณณนา

๔๔-๔๙. พรรณานนิตเทศแห่งวิวัฏฏ-
ญาณ ๖ หมวด

๔๕. วิวัฏฏญาณฉกุกนินทุเทส
เนกขัมมาธิปตตตา ปณฺณาคี เนกขมฺม
อธิกั กตฺจา เนกขมฺมาธิกาเว
ปวตฺตตา ปณฺณา. กามจฺจนฺทโท สณฺณาย
วิวัฏฏตีติ เนกขมฺมาธิปตฺติกตปณฺณาย
สมฺปยุตฺตสณฺณาย^๑ เหตุฏฺฏตาย,
การณฺฏตาย^๒ วา กามจฺจนฺทโท วิวัฏฏตี
ปราวตฺตตี, ปรมฺมุขี โหตีติ อตุโณ.
เอส นโย เสเสสุ.

๔๕. จะวินิจฉัยในนิตเทศแห่งวิวัฏฏญาณ
๖ หมวด สืบต่อไป คำว่า ปัญญาในความ
มีเนกขัมมะเป็นอธิปัตติ ไต่แก ปัญญาที่กระทำ
เนกขัมมะให้เป็นใหญ่เป็นไป โดยความมี
เนกขัมมะเป็นใหญ่. คำว่า ยอมหลีกเลี่ยง
จากกามฉันทะด้วยสัญญา ความว่า ยอม
หลีกเลี่ยง คือ ยอมหันกลับ, อธิบายว่า ยอม
เบือนหนีจากกามฉันทะ ด้วยสัญญาอันสัมปยุต
ด้วยปัญญา ซึ่งกระทำเนกขัมมะให้เป็นอธิปัตติ
ซึ่งเป็นเหตุหรือเป็นการณะ (เครื่องกระทำ). ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้.

๔๖. กามจฺจนฺโท นानตฺตฺนตี
กามจฺจนฺโท สนฺตฺตฺติตาย อภาวโต
น เอกสภาโว. เนกขมฺม เอกตฺตฺนตี

๔๖. บทว่า กามจฺจนฺโท นานตฺต
ไต่แก กามฉันทะ ไม่ใช่สภาวะอันเดียวกัน
เพราะไม่มีความเป็นไปอันสงบ. คำว่า

^๑ ฉ. เนกขมฺมาธิปตฺติกตปณฺณา-
สมฺปยุตฺตสณฺณาย.
^๒ ฉ. การณฺฏตาย.

เนกขัมมัม สนฺตวตฺตติภาวโต เอกสภาโว. เนกขัมมะเป็นอย่างเดียวกัน ความว่า
เนกขัมมะเป็นสภาวะอย่างเดียวกัน เพราะมี
ความเป็นไปสงบ.

เนกขัมเมกตตํ เจตยโตติ กามจฺจนฺตเท
อาทีนฺวทสฺสเนน เนกขัมมัม ปวตฺตยโต.
กามจฺจนฺตโต จิตฺตํ วิวิญฺญูตีติ
ทิวฺจาทินฺวโต กามจฺจนฺตโต
เนกขัมมกฺขณฺเณ จิตฺตํ วิวิญฺญูตี. เอส
นโย เสเสสุ.

คำว่า เมื่อพระโยคาวจร คิดถึง ความที่
เนกขัมมะเป็นธรรมอย่างเดียวกัน ความว่า
เมื่อพระโยคาวจร ยังเนกขัมมะให้เป็นไป
ด้วยการเห็นโทษในกามฉันทะ. คำว่า จิต
ยอมหลักออกจากกามฉันทะ ความว่า จิต
ยอมหลักออกจากกามฉันทะ ซึ่งมีโทษอันตน
ได้เห็นแล้ว ในขณะที่เนกขัมมะ. ในบทที่
เหลือก็นัยนี้.

๔๖. กามจฺจนฺตํ ปชฺชนฺโตติ
เนกขัมมปวตฺตติกฺขณฺเณ กามจฺจนฺตํ
วิกฺขมฺภนปฺปหาเนน ปชฺชนฺโตติ.
เนกขัมมวเสณ จิตฺตํ อริฏฺฐาตีติ
ปฏฺฐิตทฺธสฺส เนกขัมมสฺส วเสณ
คตฺสฺมปฺยคฺคํ จิตฺตํ อริฏฺฐิจฺจติ อธิกํ
กโรนฺโต ติวฺจติ, ปวตฺตเตตีติ อตฺถโถ.
เอส นโย เสเสสุ.

๔๖. คำว่า เมื่อพระโยคาวจรละ
กามฉันทะ ความว่า เมื่อละกามฉันทะด้วย
วิกขัมภนปหาน ในขณะที่แห่งความเป็นไปของ
เนกขัมมะ. คำว่า ยอมอธิฐานจิต ด้วย
สามารถแห่งเนกขัมมะ ความว่า ยอมตั้งไว้
อย่างยิ่ง คือ ตั้งกระทำไว้ให้อย่างยิ่ง ซึ่ง
จิตอันสัมปยุตด้วยกามฉันทะนั้น, อธิบายว่า
ยังจิตอันสัมปยุตด้วยกามฉันทะนั้น ให้เป็นไป

๑๓๑-๖-๖-๖-๖

ควยสามารถแหงเนกขัมมะที่ไคเฉพาแล้ว.
ในบทที่เหลือกัณนั.

๔๘. จักขุ สุธณฺญํ อุตฺเตน วาติ
พาลชนปริกบปิตสฺส การกเวทก-
สงฺฆาตสฺส อุตฺตโน อภาวา จักขุ
อุตฺเตน จ สุธณฺญํ. ยํ หิ ยตุถ น
โหติ, เตน ตํ สุธณฺญํ นาม โหติ.

อุตฺตนิเยน วาติ อุตฺตโน สภาเวเนว
อุตฺตโน สนฺตกสฺสปี อภาวา^๑ อุตฺตโน
สนฺตเกน จ สุธณฺญํ. โลกสฺส อุตฺตาคี
จ อุตฺตนิยฺนติ จ อุมยถา คาหสมฺภวโต
ตพฺพยคฺคาหปฺปฏิเสธนตฺถํ อุตฺตภาโว
จ อุตฺตนิยามาโว จ วุตฺโต.

๔๘. คำว่า จักขุว่างเปล่าจากอัติตา
กัคิ ความว่า จักขุชื่อว่าว่างเปล่าจากอัติตา
ควยเพราะไม่มีอัติตา กล่าวคือ ผู้สร้างและ
ผู้เสวย ซึ่งคนพาลไคกำหนดยัดไวแล้ว.
จริงอยู่ จักขุโดยอมไม่มีในอัติตาไค, จักขุ
นั้ยอมเป็นอันชื่อว่าว่างเปล่าจากอัติตานั้.

คำว่าจากสิ่งทีเนื่องควยอัติตาก็คื มีความว่า
จักขุ ชื่อว่า ว่างเปล่าจากสิ่งซึ่งเป็นของ
ของอัติตา เพราะไม่มีแม่สิ่งซึ่งเป็นของของ
อัติตา ควยความไม่มีแหงอัติตานั้เอง. ทาน
กล่าวความไม่มีอัติตา และความไม่มีสิ่งที
เนื่องควยอัติตา ก็เพือจะปฏิเสธการยัดอื่อ
อัติตา และสิ่งทีเนื่องควยอัติตาทั้ง ๒ นั้
เพราะโลกมีความยัดอื่ออยู่ ๒ ประการ คื
อัติตา และสิ่งทีเนื่องควยอัติตา.

^๑ ฉ. อุตฺตโน อภาเวเนว อุตฺตโน
สนฺตกสฺสปี อภาวา, สี. อุตฺตโน
สภาเวเนว อุตฺตโน สนฺตกสฺส กสฺสจ
อภาวา.

นิจฺเจน วาติ ภงฺกํ อติภุมิตฺวา
 ทิฏฺฐนฺตสฺส กสฺสจि อภาวโต นิจฺเจน
 จ สฺสญฺญํ. ชฺชเวณ วาติ ปวตฺตติภฺขณฺปิ
 ธิรฺสฺส กสฺสจิ อภาวโต ชฺชเวณ จ
 สฺสญฺญํ. สฺสสฺเตน วาติ สฺพพกาเลปิ
 วิชฺชमानสฺส กสฺสจิ อภาวโต สฺสสฺเตน
 จ สฺสญฺญํ.

คำว่า จากความเที่ยงก็ดี ความว่า ชื่อว่า
 วางเปล่าจากความเที่ยงด้วย เพราะไม่มี
 อะไร ๆ ที่ก้าวล่วงความคับแล้วตั้งอยู่.
 คำว่า จากความยั่งยืนก็ดี ความว่า ชื่อว่า
 วางเปล่าจากความยั่งยืนด้วย เพราะไม่มี
 อะไร ๆ ที่มั่นคงแม้ในปวัตติขณะ. คำว่า
จากความคงที่ก็ดี ความว่า ชื่อว่าวางเปล่า
 จากความคงที่ด้วย เพราะไม่มีอะไร ๆ ซึ่ง
 คงอยู่ตลอดกาลทุกเมื่อ.

อวิปริณามธมฺเมน วาติ ชฺรามาภฺงควเสณ
 ทฺวิธา อปฺริวตฺตมานปกฺติภฺกสฺส กสฺสจิ
 อภาวโต อวิปริณามธมฺเมน จ สฺสญฺญํ.
 อถวา นิจฺจภาเวณ จ ชฺชวภาเวณ
 จ สฺสสฺตภาเวณ จ อวิปริณามธมฺม-
 ภาเวณ จ สฺสญฺญนฺติ อตฺตโถ.
 สฺมจฺจยตฺตโถ วา-สฺทโท.

คำว่า จากความไม่แปรปรวนไปเป็น
ธรรมาคาก็ดี ความว่า ชื่อว่า วางเปล่าจาก
 ความไม่แปรปรวนเป็นธรรมคา เพราะไม่
 มีอะไร ๆ ซึ่งมีปกติไม่เปลี่ยนแปลงไป ๒
 ประการด้วยอำนาจแห่งความคร่ำคร่า และ
 ความคับ. อีกประการหนึ่ง ความว่า
 วางเปล่าจากภาวะที่เที่ยงด้วย จากภาวะที่
 ยั่งยืนด้วย จากภาวะที่คงที่ด้วย จากภาวะที่
 มีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมคาด้วย. วา-
 กัพฺทํ เป็นสมุจฺจยฺตถะ (วา-กัพฺทํในที่นี้
 แปลว่า ด้วย).

สหธรรม. ป-ท. ๔-๕

คุณอุดมศักดิ์ ดันติเมธ, คุณธวัชชัย จิรยาเวช, พลตรีสง่า สุตะเขตร์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยถาภูติ ชานโต ปัสสโตติ อิจฺเจว
 อนตฺตานุปัสสนาณาณน ยถาสภาว^๑
 ชานนุตฺตสฺส จกฺขุณา วีย จ ปัสสนุตฺตสฺส.
จกฺขากินิเวสโต ณาน วิวญฺญูตีติ จกฺขุ
 อตฺตาทิ วา อตฺตนิยฺนติ วา
 ปวตฺตมานโต ทิฏฺฐากินิเวสโต
 ตทงฺคปฺพานวเสณ ณาน วิวญฺญูตี.
 เอส นโย เสเสสุ.

คำว่า เมื่อพระโยคาวจร รู้อยู่ เห็นอยู่ตาม
ความเป็นจริง ความว่า เมื่อพระโยคาวจร
รู้อยู่โดยสภาวะตามความเป็นจริง และเห็น
 อยู่เหมือนเห็นด้วยจักขุ ด้วยญาณอันพิจารณา
 เห็นอนัตตาอย่างนี้ด้วยประการฉะนี้. คำว่า
ญาณ ยอมหลีกเลี่ยงจากความยึดมั่นในจักขุ
 ความว่า ญาณยอมหลีกเลี่ยงด้วยสามารถแห่ง
 ตทั้งคปทาน จากอกินิเวส คือทิวี่ซึ่งเป็นไป
 อยู่ว่า จักขุเป็นอัตตา หรือว่าเป็นของเนื่อง
ด้วยอัตตา. ในบทที่เหลือกัณยนี้.

๔๔. เนกขมฺเม กามจฺจนท
โวสฺสชชตีติ เนกขมฺมลาภี ปุกฺคโล
 เนกขมฺเม ตปฺปฏิปกฺข กามจฺจนท
 ปริจฺจชตี. โวสฺสคฺเค ปญฺญาตี
 กามจฺจนทสฺส โวสฺสคฺคฺกุเต เนกขมฺเม
 ตสฺมฺปยุตฺตา ปญฺญา. เอส นโย
เสเสสุ.

๔๔. คำว่า พระโยคาวจรยอมสลัด
กามฉันทะออกด้วยเนกขัมมะ ความว่า
 บุคคลผู้ใดเนกขัมมะ (เนกขัมมลาภี) ยอม
 สละกามฉันทะอันเป็นปฏิปกัษต่อเนกขัมมะนั้น
 ด้วยเนกขัมมะ. คำว่า ปัญญาในการสลัด
ออก ได้แก่ ปัญญาอันสัมปยุต ด้วยเนกขัมมะ
 นั้น ในเนกขัมมะซึ่งเป็นการสลัดออก ซึ่ง
 กามฉันทะ. ในบทที่เหลือกัณยนี้.

^๑ ฉ. ยถาสภาเวเน.

จำแนกมาตีกานั้น โดยอรรถจึงกล่าวบทว่า
สณฺชานนฺโต วิวญฺญติ แปลว่า พระโยคา-
 วจรเมื่อรู้พร้อมยอมหลักไป ดังนี้ เป็นต้น.

ตตฺถ สณฺชานนฺโต วิวญฺญตีติ สณฺชา-
วิวญฺญติ ยสฺมา บุพฺพภา เค เนกขมฺมาที
 อธิปฺตีโต สณฺชานนฺโต โยคี
 ปจฺฉา เนกขมฺมสมฺปยุตฺตภา เณ
 กามจฺจนฺทาทีโต วิวญฺญติ, ตสฺมา ตํ
 ภาณํ สณฺชาวิวญฺญ นามาคี อตฺถโธ.

ในคํานั้น คำว่า พระโยคาวจรเมื่อรู้พร้อม
ยอมหลักไป เพราะฉะนั้น จึงเป็นสัญญา-
วิวัฏฺฐะ ดังนี้ มีความว่า พระโยคีเมื่อรู้
 พร้อมซึ่งธรรมมีเนกขัมมะ เป็นต้น โดยความ
 เป็นอธิปัตย์ในบุพภาค ภายหลังยอมหลักออก
 ไปจากกามฉันทะ เป็นต้น ด้วยญาณอันสัมปยุต
 ด้วยเนกขัมมะ, เพราะฉะนั้น ญาณนั้น
 จึงชื่อว่า สัญญาวิวัฏฺฐะ.

เจตยฺนโต วิวญฺญตีติ เจโตวิวญฺญติ
 ยสฺมา โยคี เนกขมฺเมกตฺตาที^๑
 เจตยฺนโต ตํสมฺปยุตฺตภา เณ
 กามจฺจนฺทาทีโต วิวญฺญติ, ตสฺมา ตํ
 ภาณํ เจโตวิวญฺญ นามาคี อตฺถโธ.

คำว่า เมื่อจิตคอยยอมหลักไป เพราะฉะนั้น
 จึงเป็นเจโตวิวัฏฺฐะ ความว่า พระโยคี
 เมื่อคิดว่า เนกขัมมะเป็นอย่างเดียว เป็นต้น
 ยอมหลักออกจากกามฉันทะ เป็นต้น ด้วยญาณ
 ที่เป็นสัมปยุตด้วยเนกขัมมะนั้น, เพราะ
 ฉะนั้น ญาณนั้น จึงชื่อว่า เจโตวิวัฏฺฐะ.

^๑ ฉ. เนกขมฺ เมกตฺตาทีนิ .

วิชานนโต วิวิญญูตีติ จิตตวิวิญญูโกติ
ยสฺมา โยคี เนกขมฺมาทิวเสน
จิตฺตาทิฏฺฐาเนน วิชานนโต ตํสฺมปยุตฺต-
ณาณน กามจฺจนฺทาทีโต วิวิญฺญูติ,
ตสฺมา ตํ ญาณํ จิตฺตวิวิญฺญู นามาทิ
อตุโถ.

คำว่า เมื่อรูแจงยอมหลักไป เพราะฉะนั้น
จึงเป็นจิตตวิวิญญู ความว่า พระโยคี
เมื่อรูแจงด้วยการตั้งจิตไว้ ด้วยอำนาจแห่ง
เนกขัมมะเป็นต้น ยอมหลักออกไปจาก
กามฉันทะเป็นต้น ด้วยญาณอันสัมปยุตด้วย
เนกขัมมะนั้น, เพราะฉะนั้น ญาณนั้นจึง
ชื่อว่า จิตตวิวิญญู.

ญาณํ กโรนโต วิวิญญูตีติ ญาณวิวิญญูโกติ
ยสฺมา โยคี ฉพฺพิธํ อชฺชตฺติกายตนํ
อนตฺตานุปสฺสนาณาณน สฺสญฺจโต วิทิตฺ
กโรนโต เตเนว ณาณน
ทิฏฺฐาภินิเวสโต วิวิญฺญูติ, ตสฺมา ตํ
ญาณํ ญาณวิวิญฺญู นามาทิ อตุโถ.

คำว่า เมื่อกระทำญาณ ยอมหลักออกไป
เพราะฉะนั้น จึงเป็นญาณวิวิญญู ความว่า
พระโยคีเมื่อกระทำอายตนะภายใน ๖ อย่าง
ให้ปรากฏโดยความเป็นของว่างเปล่า ด้วย
การพิจารณาเห็นอนัตตา ชื่อว่า ยอมหลัก
ออกไปจากอภินิเวส คือ ทิฐิต्वุญฺญานัน
นั้นแหละ, เพราะฉะนั้น ญาณนั้นจึงชื่อว่า
ญาณวิวิญญู.

โวสฺสชฺชนโต วิวิญญูตีติ วิโมกฺขวิวิญญูโกติ
ยสฺมา โยคี เนกขมฺมาทีหิ
กามจฺจนฺทาทีนิ โวสฺสชฺชนโต
ตํสฺมปยุตฺตณาณน กามจฺจนฺทาทีโต
วิวิญฺญูติ, ตสฺมา ตํ ญาณํ

คำว่า พระโยคีเมื่อสลัดออกยอมหลักไป
เพราะฉะนั้น จึงเป็นวิโมกขวิวิญญู ความ
ว่า พระโยคีเมื่อสลัดกามฉันทะเป็นต้น ด้วย
เนกขัมมะเป็นต้น ชื่อว่า ยอมสลัดออกจาก
กามฉันทะเป็นต้น ด้วยญาณอันสัมปยุตด้วย

วิโมกขวิวัฏโฏ นามาติ อตุโถ.

เนกขัมมะเป็นต้นนั้น, เพราะฉะนั้น ญาณนั้น จึงชื่อว่าวิโมกขวิวัฏโฏ.

ตถุเส วิวัฏฐิตี สัจจวิวัฏโฏติ ยสฺมา โยคี จตุพิเช ตถุเส ทุกโต วุฏฺฐาน-
วเสน วิวัฏฐิตี, ตสฺมา มคฺคณณํ
สัจจวิวัฏโฏ นามาติ อตุโถ.
มคฺคณณเมว ตถุเส ทุกโต
วุฏฺฐานภาเวน วิวัฏฐิตี สัจจวิวัฏโฏติ
อตุโถ.

คำว่า ยอมหลักไปในความว่า แท้จริง
เพราะฉะนั้น จึงเป็นสัจจวิวัฏโฏ ความว่า
พระโยคีเมื่อหลักไปด้วยอำนาจการออกไป
จากส่วนที่ ๒ ในความว่า แท้จริง
๔ ประการ, เพราะฉะนั้น มรรคญาณจึง
ชื่อว่า สัจจวิวัฏโฏ. อีกอย่างหนึ่ง ความว่า
มรรคญาณนั้นแหละยอมหลักออกไปโดยภาวะ
ที่หลักออกไปจากส่วนที่ ๒ ในความว่า
แท้จริง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าสัจจวิวัฏโฏ.

ยตุถ สญญาวิวัฏโฏติอาทิ

สัจจวิวัฏฐญาณินิทฺเตเส วุตฺตตฺตา
สัจจวิวัฏฐญาณกฺขณเมว สนฺธาย วุตฺตนฺติ
เวทิตพฺพํ. มคฺคกฺขณเยว ทิ สพฺพานิ
ยฺชฺชนฺติ.

คำว่า ในขณะที่แห่งมรรคใดมีสัญญา-
วิวัฏโฏเป็นต้น ฟังทราบวาทานกล่าวหมาย
ถึงขณะแห่งสัจจวิวัฏฐญาณเท่านั้น เพราะได้
กล่าวไว้แล้ว ในนิเทศแห่งสัจจวิวัฏฐญาณ.
จริงอยู่ ญาณทั้งปวงยอมควรในขณะที่แห่ง
มรรคเท่านั้น.

กถํ ? ญาณวิวัฏฐ ญาณํ ทิ วชฺเชตฺวา
เสเสสุ อริยมคฺโค สรฺูปเนว อากโต.

ข้อนี้อย่างไร ? ก็อริยมรรคมาแล้วโดย
รูปของตนนั่นเอง ในญาณที่เหลือ เว้นญาณ

วิปัสสนากิจจสุส ปน มคฺคเณว
 สิชฺฌนโต วิปัสสนากิจจสิทฺธิวเสน
 ญาณวิวัฏฏญาณปิ มคฺคกฺขเณ ยุชฺชติ.

มคฺคกฺขเณเนว วา "จกฺขุ สฺชฌน"ติ-
 อาที กิจจวเสน ปฏิวิทฺธเมว โหตีติ
 มคฺคกฺขเณ ตํ ญาณํ วุตฺตํ^๑ ยุชฺชติเยว.

อตฺถโยชนา ปเนตฺถ "ยตฺถ มคฺคกฺขเณ
 สฺชฌาวิวัฏฺเฐ, ตตฺถ เจโตวิวัฏฺเฐ.
 ยตฺถ มคฺคกฺขเณ เจโตวิวัฏฺเฐ, ตตฺถ
 สฺชฌาวิวัฏฺเฐ"ติ เอวมาทินา นเยน
 สพฺพสฺสเนสฺ โยชนา กาทพฺพา.

อถวา สฺชฌาวิวัฏฺเฐ เจโตวิวัฏฺเฐ จิตฺต-
 วิวัฏฺเฐ วิโมกฺขวิวัฏฺเฐสุ จ จตฺตุนัน

วิวัฏฏญาณ. ก็เพราะกิจแห่งวิปัสสนาสำเร็จ
 ด้วยมรรคนั้นเอง แมญาณวิวัฏฏญาณก็ย่อม
 ควรในขณะแห่งมรรค ด้วยอำนาจความ
 สำเร็จกิจแห่งวิปัสสนา.

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า "จักขุว่างเปล่า" เป็น
 ตัน ด้วยมรรคญาณนั้นแหละย่อมเป็นอันแห่ง
 ตลอดด้วยสามารถแห่งกิจที่เดียว เพราะ
 ฉะนั้น จึงเป็นการชอบที่กล่าวญาณนั้นไว้ใน
 ขณะแห่งมรรคที่เดียว.

ก็คำประกอบความในที่นี้ นักปราชญ์พึงกระ-
 ทำคำประกอบความ ในการเทียบเคียง
 ทั้งหมดโดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า "ในขณะแห่ง
 มรรคใดมีสัญญาวิวัฏฏะ, ในขณะแห่งมรรค
 นั้นย่อมมีเจโตวิวัฏฏะ. ในขณะแห่งมรรคใด
 มีเจโตวิวัฏฏะ, ในขณะแห่งมรรคนั้นย่อมมี
 สัญญาวิวัฏฏะ".

อีกประการหนึ่ง สัจจวิวัฏฏญาณยอมเป็นอัน
 มาแล้วที่เดียว เพราะอริยมรรคทั้ง ๘ มา

^๑ ฉ. วตฺตํ.

อริยมคฺคานัน อากตตฺตฺตา สจฺจวิภูมฺโง
อากโตเยว โหติ. ฅาณวิภูมฺโง จ
สจฺจวิภูมฺเณว กิจฺจวเสน สิทฺโธ
โหติ.

แล้วในสัญญาวิภูมฺญาณ เจโตวิภูมฺญาณ
จิตตวิภูมฺญาณ และวิโมกขวิภูมฺญาณ. ก็
ฅาณวิภูมฺเณวยอมเป็นอันสำเร็จแล้ว ด้วย
อำนาจแห่งกิจ โดยสจฺจวิภูมฺเณวนั้นแหละ.

สญฺญา เจโตจิตฺตวิโมกฺขวิภูมฺเณวเสว จ
เปยฺยาเล วิตุถาริยมาเน
"อนตฺตานุปสฺสนาธิปตฺตฺตา ปญฺญา
อภินิเวสโต สญฺญา ย วิภูมฺมตีติ
อธิปตฺตฺตา ปญฺญา สญฺญาวิภูมฺเณ
ฅาณนฺ"ติ จ, "อภินิเวโส นานตฺตํ,
อนตฺตานุปสฺสนา เอกตฺตํ.
อนตฺตานุปสฺสเนกตฺตํ เจตยโต
อภินิเวสโต จิตฺตํ วิภูมฺมตีติ นานตฺเต
ปญฺญา เจโตวิภูมฺเณ ฅาณนฺ"ติ จ,
"อภินิเวสํ ปชหนฺโต อนตฺตานุปสฺสนา-
วเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาตีติ อธิฏฺฐาเน

ก็เมื่อยังไปยาลให้พิศดารอยู่ ในสัญญา-
วิภูมฺเณว เจโตวิภูมฺเณว จิตตวิภูมฺเณว และ
วิโมกขวิภูมฺเณวนั้นแหละเมฅาณในฅาณวิภูมฺเณว
ยอมเป็นอันมาแล้วในสัญญาวิภูมฺเณว เจโต-
วิภูมฺเณว จิตตวิภูมฺเณว วิโมกขวิภูมฺเณวเหล่านั้น
ทีเดียว เพราะมีพระบาลีอยู่ว่า "ปัญฺญาใน
ความที่มีอนตฺตานุปสฺสนาเป็นอธิปัตติ ยอมหลัก
ออกจากความยึดมั่นด้วยสัญญา คือ ความรู้
พร้อม เพราะฉะนั้นปัญฺญาในความเป็นอธิปัตติ
จึงเป็นสัญญาวิภูมฺญาณ", และว่า "ความ
ยึดมั่นเป็นความต่าง, อนตฺตานุปสฺสนาเป็น
อย่างเดียวกัน. เมื่อพระโยคาวจรคิด

๑ เทภูจฺา ปาฬินโย (ขุ. ป. ๓๑/๑๕๘-๖๐,
ภูมิพโลภิกขุ ๑/๑๖๗-๖๘)

ปณฺญา จิตฺตวิวิฏญฺเณ ญาณนฺ"ติ^๑ จ,
 "อนตฺตานุปัสฺสนาย อภินิเวสํ
 โวสฺสชฺชตีติ โวสฺสคฺเค ปณฺญา
 วิโมกฺขวิวิฏญฺเณ ญาณนฺ"ติ^๑ จ
 ปาจสฺสภาวโต^๒ ญาณวิวิฏญฺเณ ญาณปี
 เตสุ อากตเมว โหติ.

ถึงความที่อนัตตานุปัสสนาเป็นอย่างเดียวกัน
 จิตย่อมหลีกออกจากความยึดมั่น เพราะ
 ฉะนั้น ปัญญาในความต่างกันจึงเป็นเจโต-
 วิวิฏญญาณ", และว่า "พระโยคาวจรเมื่อ
 ละความยึดมั่นย่อมอธิษฐานจิต ด้วยอำนาจ
 อนัตตานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ปัญญาในการ
 อธิษฐาน จึงเป็นจิตตวิวิฏญญาณ", และว่า
 "พระโยคาวจรย่อมสลัดความยึดมั่นออกด้วย
 อนัตตานุปัสสนา เพราะฉะนั้น ปัญญาใน
 การสลัดออก จึงเป็นวิโมกขวิวิฏญญาณ".

ญาณวิวิฏญฺเณ จ อนตฺตานุปัสฺสนาย
 วุญฺจาย อริยมคฺคปฺปฏิทฺธสฺส กิจฺจ-
 วเสน^๓ "จกฺขุํ สฺสณฺณํ อตฺเตน วา
 อตฺตนิเยน วา" คีอาทียุชฺชนโต

ก็ในญาณวิวิฏญะย่อมได้สัจจวิวิฏญะ เพราะ
 ควรกับพระบาลีว่า"จักขุวางเปลาจากอตตาทา
 ก็คือ จากสิ่งที่เนื่องด้วยอตตาก็คือ"ดังนั้นเป็นต้น
 ด้วยอำนาจแห่งกิจของพระโยคาวจร ผู้ออก

^๑ เทภูจา ปาสินโย (ขุ. ป. ๓๑/๑๕๘-๖๐,
 ภูมิพโลภิกขุ ๑/๑๖๗-๖๘)
^๒ ฉ. ปาจสฺสภาวโต.
^๓ ส. จิตฺตวเสน.

สัจจวิวัฏโฏ ลพฺภติ, ตสฺมา เอเกกสฺมี
วิวัฏเฐ เสสา ปญฺจ ปญฺจ วิวัฏฺฐา
ลพฺภนฺติ.

ตสฺมา เอวํ "ยตุถ สลฺลาวิวัฏโฏ,
ตตุถ เจโตวิวัฏโฏ" ตีอาทิกานิ
สํสฺนทฺธานิ วุตฺตทานีติ เวทิตพฺพ.

วิวัฏฺฐญาณฉกฺกนินฺท เทสวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ด้วยอนัตตานุปัสสนาแล้ว ได้เฉพาะซึ่งอริย-
มรรค, เพราะฉะนั้น ในวิวัฏฺฐะแต่ละ-
อย่าง ๆ จึงได้วิวัฏฺฐะอย่างละ ๕ ๆ ที่เหลือ.

เพราะฉะนั้น พึงทราบว่าการเทียบเคียงว่า
"ในขณะอริยมรรคใดมีสลฺลาวิวัฏฺฐะ, ในขณะ
อริยมรรคนั้นยอมมีเจโตวิวัฏฺฐะ" ดังนี้เป็นต้น
อันท่านกล่าวแล้วดังนี้ ด้วยประการฉะนี้.

พรรณานิเทศแห่งวิวัฏฺฐญาณ ๖ หมวด จบ.

คุณสมิตรา ยวนะ เตมีย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๕๐. อิทธิวิธญาณนิตเทศสวณฺณนา

๑๐๑. อิทธิวิธญาณนิตเทศ อิธ
ภิกขุ อิมสฺมี สาสเน ภิกขุ. ฉนฺท-
สมาธิ ปธาน สงฺขาร สมนฺนาคคฺคฺติ เอตฺถ
ฉนฺท เหตุโก สมาธิ, ฉนฺท ทาธิโก วา
สมาธิ ฉนฺท สมาธิ, กตฺตุ กมฺย ตา ฉนฺท
อธิ ปตี กริตฺวา ปฏฺิ ลทฺธ สมาธิ สุ เสตฺ
อธิ ว จ นฺ.

ปธานภูตา สงฺขารา ปธานสงฺขารา,
จตุกัจจสาธกสฺส สมฺมปฺปธานวีริยสุเสตฺ
อธิวจฺนํ. จตุกัจจสาธนวเสน พหฺวจฺนํ
กตฺ. สมนฺนาคคฺคฺติ ฉนฺท สมาธิ นา จ
ปธาน สงฺขา เรหิ จ อุ เปตฺ.

อิทธิ ปา ท นฺ ติ นิ ปฺ ผล ติ ป ริ ยา เย น ว
อิ ชฺ ณ นฺ ญ เจ น, อิ ชฺ ณ นฺ ติ เอ ต าย ส ตฺ ตา

๕๐. พรรณนาอิทธิวิธญาณนิตเทศ

๑๐๑. จะวินิจฉัยในอิทธิวิธญาณนิตเทศ
สืบต่อไป บทว่า อิธ ภิกขุ แปลว่า ภิกษุ
ในพระศาสนา. ในคำว่า อัน ประกอบ ด้วย
ฉันทสมาธิ และ ปธานสงฺขาร นี้ มีอธิบายว่า
สมาธิอันมีฉันทะเป็นเหตุ, หรือสมาธิอันมี
ฉันทะเป็นอย่างยิ่ง ชื่อว่าฉันทสมาธิ, คำว่า
ฉันทสมาธิ นี้ เป็นชื่อของสมาธิที่พระโยคา-
วจรกระทำกตฺตุกมฺยตาฉันทะให้เป็นอธิปตีได้
เฉพาะแล้ว.

สงฺขารทั้งหลายอันเป็นประธานชื่อว่าปธาน-
สงฺขารทั้งหลาย, คำว่า ปธานสงฺขาร
ทั้งหลายนี้ เป็นชื่อแห่งวิริยะ คือสัมมปฺปธาน
อันให้สำเร็จกิจ ๔ อย่าง. ทานกระทำเป็น
พหฺวจฺนนะด้วยอำนาจให้สำเร็จกิจ ๔ อย่าง.
คำว่า ประกอบ แล้ว ไต่ แก เข้า ถึง แล้ว ด้วย
ฉันทสมาธิ และด้วยปธานสงฺขารทั้งหลาย.

คำว่า อิทธิ ปา ท นฺ ติ มีความว่า กองแห่งจิตและ
เจตสิกที่เหลือ อันชื่อว่าเป็นบาท ด้วยอรรถ

อิทธิชา วุฑฺธา อุกฺกัสมคตา โทหนฺตึติ ว่าเป็นที่ตั้งแห่งฉันทสมาธิ และประธานสังขาร
 อิมินา วา ปริยาเยน อิทธิตึติ สงฺขั ทั้งหลาย อันสัมปยุตด้วยกุศลจิตมีอุปจารมาน
 คตานัน อูปจารชฺฆานาติกุสลจิตฺต- เป็นต้น ซึ่งถึงการนับว่า อิทธิ ด้วยอรรถว่า
 สมฺปยุตฺตานัน ฉนฺทสมาธิประธานสงฺขารานัน สำเร็จ โดยปริยายแห่งความแผ่ผลอย่าง
 อธิฏฺฐานญฺเณน ปาทภูตํ เสสจิตฺต- หนึ่ง โดยปริยายนี้ว่า เป็นเหตุรุ่งเรือง คือ
 เจตสิกปราสินฺติ อตฺโถ. เป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายรุ่งเรืองเจริญสูงขึ้น
 ไป อย่างหนึ่ง.

วุฑฺตํ หิ อิทธิปาทวิภงฺเก สุตฺตุนต- ขอนี้ สัมด้วยพระพุทธวจนะที่พระผู้มีพระภาค-
 ภาชนึเย "อิทธิปาโทติ ตถาภูตฺตสฺส เจตรัสสไว้ ในสุดต้นตภาชนึเยในอิทธิปาท-
 เวทนากุขฺนุโธ ฯเปฯ วิญญาณกุขฺนุโธ"ติ^๑ วิภังควา "คำว่า อิทธิบาท ไต่แก เวทนา-
 อภิธมฺมภาชนึเย จ "อิทธิปาโทติ ชันธ สันญาชันธ สังขารชันธ วิญญาณชันธ
 ตถาภูตฺตสฺส ผสฺโส เวทนา ฯเปฯ ของบุคคลผู้เป็นอย่างนั้น" ดังนี้. และตรัส
 ปคฺคาโห อวิกฺเขโป"ติ^๒ วุฑฺตํ. ไว้ในอภิธมฺมภาชนึเยว่า "คำว่า อิทธิบาท
 ไต่แก ผัสสะ เวทนา ฯลฯ ปคฺคาหะ
 อวิกฺเขปะของบุคคลผู้เป็นอย่างนั้น" ดังนี้.

ตสฺมา "เสสจิตฺตเจตสิกปราสินฺติ"ติ เอตฺถ เพราะฉะนั้น ในคำนี้ว่า "หมวดแห่งจิตและ
 ฉนฺทสมาธิประธานสงฺขารเรสุ เอแกกั อิทธิ เจตสิกที่เหลือ" ฟังทราบวา ท่านกระทำคำ

^๑ อภิ. วิ. ๓๕/๒๔๓.

^๒ อภิ. วิ. ๓๕/๒๔๔.

กตฺวา ทฺวี่หิ ทฺวี่หิ สห เสสฺวจัน
กตฺนฺติ เวทิตพฺพ. เอวํ หิ จตฺตารโ
ขนฺธา สพฺเพ จ ผสฺสาทโย ธมฺมา
สงฺกหิตา โหนฺติ. อิมินา นเยน
เสเสสฺสปี อตฺถโถ เวทิตพฺพ.

ยถา หิ จนฺทํ อธิปฺตี กริตฺวา
ปฏฺิลทฺธสฺมาธิ จนฺทสฺมาธิตี วุจฺจโต,
เอวํ วิริยํ จิตฺตํ วิมฺสํ อธิปฺตี กริตฺวา
ปฏฺิลทฺธสฺมาธิ วิมฺสาสฺมาธิตี วุจฺจติ.
เอวเมเกกสฺมึ อิทฺธิปาเท จนฺทาทโย
วิริยาทโย จิตฺตาทโย วิมฺสาทโยติ ตโย
ตโย ธมฺมา อิทฺธิปิ โหนฺติ อิทฺธิ-
ปาทาปิ, เสสา ปน สมฺปยุตฺตกา
จตฺตารโ ขนฺธา อิทฺธิปาทาเยว.

ยสฺมา วา อิเม ตโย ตโย ธมฺมา
สมฺปยุตฺตเกหิ จตฺตารโ ขนฺธา สทฺธิเยว

ที่เหลือพร้อมกับคำ ๒ อย่าง ๆ กระทำอิทธิ
แต่ละอย่างๆ ในฉันทสมาธิและประธานสังขาร.
ก็ยอมเป็นอันสงเคราะห์ขั้นที่ ๔ และธรรม
มีผัสสะเป็นต้นทั้งปวงด้วยประการฉะนี้. ฟัง
ทราบอรรถแม่ในบทที่เหลือโดยนัยนี้.

เหมือนอย่าง สมาธิ ที่พระโยคาวจรกระทำ
ฉันทะให้เป็นอธิปัตย์ได้เฉพาะแล้ว ท่านเรียก
ว่า ฉันทสมาธิฉันทินันท์เทียว, สมาธิที่พระ
โยคาวจรกระทำวิริยะ จิตตะ วิมังสาให้
เป็นอธิปัตย์ได้เฉพาะแล้ว ท่านก็เรียกว่า
วิริยสมาธิ จิตตสมาธิ วิมังสาสมาธิฉันทินันท์.
ในอิทธิบาทแต่ละอย่าง ๆ ธรรมอย่างละ ๓ ๆ
คือ มีฉันทะเป็นต้น มีวิริยะเป็นต้น มีจิตตะ
เป็นต้น มีวิมังสาเป็นต้น ก็ยอมเป็นทั้งอิทธิ
เป็นทั้งอิทธิบาทอย่างนี้, ส่วนขั้นที่ ๔ ที่
สัมปยุตต์ด้วยกัน อันเหลือเป็นอิทธิบาทอย่าง
เดียว.

อีกอย่างหนึ่ง เพราะธรรมอย่างละ ๓ ๆ
เหล่านี้ ย่อมสำเร็จกับด้วยขั้นที่ ๔ ที่

คุณสุนิตรา ยวนะ เคนยี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็น พุทธบูชา

ลัทธิธรรม. ม-ท. ๕-๑๐

อิทธิ สมิทธิ อิชฌนา สมิชฌนา'ติ^๑
วุตตตตตา อิทธิ นาม อนิปุณฺนา,
อิทธิปาโท นิปุณฺโน'ติ วทนฺติ.

"เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในคัมภีร์
วิภังค์ว่า 'คำว่า อิทธิ ไต่แก ฤทธิ์ สัมฤทธิ์
คือ ความสำเร็จ กิริยาที่สำเร็จพร้อมแห่ง
ธรรมนั้น ๆ อันใด' ดังนี้ ชื่อว่า อิทธิ เป็น
อนิปุณฺนะ, อิทธิบาทเป็นนิปุณฺนะ".

อิธ ปน อิทธิปิ อิทธิปาโทปิ นิปุณฺโน
ลกฺขณพฺภาหโตติ^๒ สฺนฺนิฏฺจจัน กตฺ.
อิทธิ สมิทธิตีอาทีหิ อิชฌนาภาเรน
ธมฺมา เอว วุตฺตาคี เวทิตพฺพํ.

แต่ในที่นี้ท่านกระทำความตกลงว่า ทั้งอิทธิ
ทั้งอิทธิบาทเป็นนิปุณฺนะ ถูกกระทบแล้วควย
(ไตร) ลักษณะ. ควยคำว่า ฤทธิ์ สัมฤทธิ์
ดังนี้เป็นต้น พึงทราบว่า ท่านกล่าวธรรมทั้ง
หลายนั้นเที่ยวโดยอาการคือความสำเร็จ.

ภาเวตีติ อาเสวติ. สุตฺตฺนฺต-
ภาชนีเย^๓ วีย อิธาปิ อิทธิปาทภาวนา
โลกิยา เอว. ตสฺมา อิทธิวิธํ ตาว
สมฺปาเทตฺตกาโม โลกิยํ อิทธิปาทํ

คำว่า ยอมเจริญ คือยอมเสพจนคุณ.
แม้ในอธิการนี้การเจริญอิทธิบาทเป็นโลกิยะ
อย่างเคียว เหมือนดังในสุดคันทภาชนีเย.
เพราะฉะนั้น พระโยคาวจรผู้ใครจะยังอิทธิ-

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๒๔๘.

^๒ ฉ. ลกฺขณพฺภาวหโต, สมฺโมหฺริโนทนิ.

(๔๐๒) ติลกฺขณพฺภาวหโต.

^๓ อภ. วิ. ๓๕/๒๔๗.

ภาเวนุโต	ปจวิกสิณาทีสุ	อฏฺฐสุ	วิธีให้สำเร็จในเบื้องต้น	เมื่อเจริญอิทธิบาท
กสิณเณสุ	อชิตทวสีปุตตอฏฺฐสมาปตฺติโก ^๑		อันเป็นโลกิยะบำเพ็ญสมาบัติ ๘	ถึงขั้นว่าสี่
กสิณานุโลมโต	กสิณปฏิโลมโต		ซึ่งกระทำให้ยิ่งแล้วในกสิณทั้ง ๘	มีปฏิวิกสิณ
กสิณานุโลมปฏิโลมโต	ฌานานุโลมโต		เป็นต้น	ฝึกจิตด้วยอาการ ๑๔ อย่าง เหล่านี้
ฌานปฏิโลมโต	ฌานานุโลมปฏิโลมโต		คือ	
ฌานุกุกนฺติกโต	กสิณุกุกนฺติกโต	กสิณานุโลม		โดยตามลำดับกสิณ ๑
ฌานกสิณุกุกนฺติกโต	อํกุคสงฺกนฺติกโต	กสิณปฏิโลม		โดยย้อนลำดับกสิณ ๑
อารมฺมณสงฺกนฺติกโต	อํกคารมฺมณ-	กสิณานุโลมปฏิโลม		โดยตามลำดับ และ
สงฺกนฺติกโต	อํกววตฺถวานโต			ย้อนลำดับกสิณ ๑
ววตฺถวานโตติ	อิเมหิ จุทฺทสฺหิ	ฌานานุโลม		โดยตามลำดับฌาน ๑
จิตฺตํ	ปริทเมตฺวา	ฌานปฏิโลม		โดยย้อนลำดับฌาน ๑
จิตฺตสี่สฺวิมฺสาสี่สฺวเสณ	นุณฺปนุณฺ	ฌานานุโลมปฏิโลม		โดยตามลำดับ และ
สมาปชฺชตี.				ย้อนลำดับฌาน ๑
		ฌานุกันติกะ		โดยข้ามฌาน ๑
		กสิณุกันติกะ		โดยข้ามกสิณ ๑
		ฌานกสิณุกันติกะ		โดยข้ามฌาน และ
				กสิณ ๑
		อํกสงฺกนฺติกะ		โดยเลื่อนองค ๑

^๑ ฉ. อชิตทวสีปุตตอฏฺฐสมาปตฺติโก.

อาร์มมณสังกัณติกะ โดยเลื่อนอาร์มณ ๑
อังกัรมมณสังกัณติกะ โดยเลื่อนองคฺ และ
อาร์มณ ๑

อังกววัตถานะ โดยกำหนดองคฺ ๑
อาร์มมณววัตถานะ โดยกำหนดอาร์มณ ๑
แลวเขาฆานบอย ๆ ดวยสามารถแหงธรรม
อันเป็นประธานคือฉันทะ ธรรมอันเป็น
ประธานคือวิริยะ ธรรมอันเป็นประธานคือ
จิตตะ และธรรมอันเป็นประธานคือวิมังสา.

องการมมณววัตถานันปิ เกจิ อิจฺจนฺติ.
บุพฺพเหตุสมฺปนฺเนน ปนฺ กสิณฺสุ
จตุกกฺกฆานมตฺเต^๑ จินฺนวลินาปิ กาคฺ
วฏฺฏตีติ ตํ ตํ อิทธิปาหํ สมาธิ
ภาเวนฺโต "อนุปฺปนฺนानํ ปาปกานํ
อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทายา"^๒ทีอาทิกํ
จตุปฺปการํ วิริยํ อธิฏฺฐาติ, วิริยสฺส จ
หानิวุทธิโย ญตฺวา วิริยสมตํ อธิฏฺฐาติ.

เกจิอาจารย์ ย่อมปรารภณาแก่การกำหนด
องคฺและอาร์มณ. ก็พระโยคาวจรผู้สมบูรณ์
ด้วยบุรพเหตุแม้มีวสีอันใดสั่งสมแล้วในธรรม
เพียงแต่จตุกกฆานในกสิณทั้งหลายจะกระทำ
ก็ควรอยู่ เพราะฉะนั้น พระโยคาวจร
เมื่อเจริญอิทธิบาทสมาธินั้น ๆ ย่อมอธิษฐาน
วิริยะ ๔ ประการมีอาทิวา "เพื่อให้กุศล
ธรรมอันลามก ที่ยังไม่เกิดขึ้น มิให้เกิดขึ้น"

^๑ วิสุมุทฺติมคฺค. ๒/๒๐๑.

^๒ อภิ. วิ. ๓๕/๒๔๓.

สังฆกรรม. ป. ๗. ๕-๑๐

คุณสวาท เสนาณรงค์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โส เอวํ จตุสุ อธิธาเทสุ จิตฺตํ
ปริภาเวตฺวา อธิธาวิธํ สมฺปาเทติ.

โส อิมํสุ จตุสุ อธิธาเทสุติ-
อาทีสุ โสติ โส ภาวิตจตุธาธาโท
ภิกฺขุ. จตุสุ อธิธาเทสุ จิตฺตํ
ปริภาเวตีติ ปุณฺณํ จนนฺทาทีสุ เอเลกํ
อธิปตี กตฺวา ฌานสมฺปาชฺชนวเสน เตสุ
จิตฺตํ ปริภาเวตี นาม, จนนฺทาทิวาสนํ
คานฺหาเปตีติ อตุโณ.

ปริทเมตีติ นิพฺพิเสวณํ กโรตี. ปุริมํ
ปจฺฉิมสฺส การณฺวจณํ. ปริภาวิทํ หนิ จิตฺตํ
ปริทมิทํ โหตี. มุทํ กโรตีติ ตถา
ทนต์ํ จิตฺตํ วลีปฺตติ กโรตี. วเส

ดั่งนี้, และท่านทราบความเลื่อม และความ
เจริญของวิริยะนั้นแล้ว ย่อมอธิษฐานความ
สมาธิแห่งวิริยะไว้. พระโยคาวจรนั้น
ครั้นอบรมจิตในอธิบาท ๔ อย่างนี้แล้วย่อม
ยังอธิธาวิธให้ถึงพร้อม.

ในคำว่า ภิกษุ นั้นย่อมอบรมในอธิบาท
๔ เหล่านี้ ดั่งนี้เป็นต้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้
คำว่า นั้น ได้แก่ ภิกษุ นั้น คือ ผู้เจริญ
อธิบาท ๔. คำว่า ย่อมอบรมจิตใน
อธิบาท ๔ ความว่า กระทำกรรมแต่ละ
อย่าง ๆ ในบรรดาฉันทะเป็นต้นเป็นอธิปัตติ
บอย ๆ ชื่อว่า อบรมจิตในอธิบาท ๔
เหล่านั้น ด้วยสามารถแห่งการเข้าฌาน,
อธิบายว่า ย่อมให้ถือเอาการอบรมด้วย
อธิบาท มีฉันทะเป็นต้น.

คำว่า ยอมฝึก ได้แก่ กระทำให้หมดพยศ.
คำแรกเป็นคำแสดงเหตุของคำหลัง. จึงอยู่
จิตที่อบรมแล้วยอมเป็นอันฝึกแล้ว. คำว่า
กระทำให้เป็นจิตอ่อน ความว่า กระทำ

คุณสวาท เสนาณรงค์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วตุตมานันฺ หิ จิตฺตํ "มฺหุทฺถ"ติ วุจฺจติ.

จิตที่ฝึกแล้วอย่างนั้นให้ถึงวลี. จริงอยู่ จิตที่เป็นไปในอำนาจเรียกว่า "จิตอ่อน".

กมฺมณิยฺนติ กมฺมกฺขมํ กมฺมโยคฺคํ กโรติ.

คำว่า ให้ควรแก่การงาน คือ กระทำให้เหมาะสมแก่การงาน คือ ให้ได้ในการทำงาน.

มฺหุํ หิ จิตฺตํ กมฺมณิยํ โหติ สฺสฺสนฺตมิว

จริงอยู่ จิตที่อ่อนยอมเป็นจิตที่ควรแก่การงาน

สฺวณฺณํ, อิตฺ ปน อิทธิวิธกมฺมกฺขมํ.

งาน เปรียบเหมือนทองคำที่หลอมดีแล้ว,

โสติ โส ปริภาวิตจิตฺโต ภิกฺขุ. กายมฺปิ

แต่ในที่นี้จิตควรแก่การงานคืออิทธิวิธี. คำว่า

จิตเต สโมทหตีตีอาที อิทธิกรรมกา เล

ว่านั่น ไคแก่ ภิกษุ นั่นคือผู้มีจิตอ่อนบรมแล้ว.

ยถาสฺสํ จิตฺตจารสฺส อิชฺฌนตฺถ

คำว่า ยอมตั้งกายไว้ในจิตบ้าง เป็นต้น

โยกวิธานํ ทสฺเสตฺถ วุจฺจติ.

ท่านกล่าวไว้เพื่อจะแสดงวิธีแห่งโยคะ อัน

ให้สำเร็จการเที่ยวไปแห่งจิต ตามความ

สะดวกในเวลาที่เหมาะสม.

ตตฺถ กายมฺปิ จิตเต สโมทหตีตี อตฺตโน

ในคำนั้น คำว่า ยอมตั้งกายไว้ในจิตบ้าง

กรชกายํปี ปาทกชฺฌานจิตฺเต สโมทหตี

ความว่า ยอมตั้งไว้ คือ สอดเข้าไปยกขึ้น

ปเวเสตี อาโรเปตี, กายํ

แม้ซึ่งกรัษกายของตน เข้าไว้ในฉานจิตอัน

จิตฺตานุกตฺติกํ กโรตีตี อตฺตโน. เอวํ

เป็นบาท, อธิบายว่า ยอมกระทำกายให้ไป

กรรม อทิสฺสมานน กายน คมนสฺส

ตามจิต. การกระทำอย่างนี้ยอมเป็นไป

อุปการาย โหตี.

เพื่อเป็นอุปการะแก่การที่จะไปด้วยกาย ซึ่ง

ใคร ๆ เห็นไม่ได้.

คุณสวาท เสนาณรงค์

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จิตตมปิ กาเย สโมทหตีติ ปาทกชฺฌาน-
จิตฺตํ อุตฺตโน กรชกาเย สโมทหตี
อาโรเปตี, จิตฺตํปิ กายานุคฺติกํ กโรตีติ
อุตฺโต. เอวํ กรณํ ทิสฺสมานน
กาเยน คมนสฺส อุปการาย โหตี.
สมาทหตีติปิ ปาโฆ, ปฏิญฺจาเปตีติ
อุตฺโต.

กายวเสน จิตฺตํ ปริณาเมตีติ
ปาทกชฺฌานจิตฺตํ คเหตุวา กรชกาเย
อาโรเปตี กายานุคฺติกํ กโรตี, อิทํ
จิตฺตํ กาเย สโมทหนสฺส เววจนํ.

จิตฺตวเสน กายํ ปริณาเมตีติ กรชกาเย
คเหตุวา ปาทกชฺฌานจิตฺเต อาโรเปตี,
จิตฺตทานุคฺติกํ กโรตี, อิทํ กายํ
จิตฺเต สโมทหนสฺส เววจนํ.

อธิญฺจาตีติ "เอวํ โหตุ"ตี อธิญฺจาตี.
สโมทหนสฺส อุตฺตวิวัฒนตฺถํ ปริณาโม
วุตฺโต, ปริณามสฺส อุตฺตวิวัฒนตฺถํ
อธิญฺจานํ วุตฺตํ.

คำว่า ยอมตั้งจิตไว้ในกาย ความว่า ยอม
ตั้งไว้ คือ ยกขึ้นซึ่งฉานจิตอันเป็นบาทไว้ใน
กรัชกายของตน, อธิบายว่า ยอมกระทำแม่
ซึ่งจิตให้ไปตามกาย. การกระทำอย่างนี้ยอม
เป็นไปเพื่อเป็นอุปการะแห่งการไปด้วยกาย
ที่ใคร ๆ ก็เห็นได้. พระบาลีเป็น สมาทหตี
คังนี้ก็มี, ใจความว่า ยอมให้ตั้งไว้.

คำว่า ยอมน้อมจิตไปด้วยอำนาจแห่งกาย
ความว่า ยึดถือฉานจิตอันเป็นบาทยกขึ้นไว้
ในกรัชกาย คือกระทำให้ไปตามกาย, คำนี้
เป็นไวพจน์ของการตั้งจิตไว้ในกาย.

คำว่า ยอมน้อมกายไปด้วยอำนาจแห่งจิต
ความว่า ถือเอากรัชกายยกขึ้นไว้ในฉานจิต
อันเป็นบาท, คือกระทำให้ไปตามจิต, คำนี้
เป็นไวพจน์ของการตั้งกายไว้ในจิต.

คำว่า ยอมอธิษฐาน คือ ยอมอธิษฐานว่า
"จงเป็นอย่างนี้". ท่านกล่าวการน้อมไป
เพื่อไขความแห่งการตั้งไว้, ท่านกล่าวการ
อธิษฐานเพื่อไขความแห่งการน้อมไป.

ยสุมา สโมทหตีติ มุลปทํ, ปริณาเมติ
อธิฎจาตีติ ตสฺส อตุณินุเทศปทานิ,
ตสฺมา เตสํ ทวินันฺเวยว ปทานํ วเสน
ปริณาเมตฺวาติ อธิฎหิตฺวาติ วุตฺตํ,
น วุตฺตํ สโมทหิตฺวาติ.

เพราะบทว่า สโมทหตี (แปลว่า ย่อมตั้งไว้)
เป็นมูลบท, บทว่า ปริณาเมติ (แปลว่า ย่อม
น้อมไป) อธิฎจาติ (แปลว่า ย่อมอธิษฐาน)
เป็นบทแสดงไขความแห่งบทว่า สโมทหตี
นั้น, เพราะฉะนั้น จึงกล่าววาทว่า
ปริณาเมตฺวา (แปลว่า ครั้นน้อมไปแล้ว)
ความว่า อธิฎหิตฺวา (แปลว่า ครั้นอธิษฐาน
แล้ว) ดังนี้ ควบอำนาจแห่งบททั้ง ๒ เหล่านี้
นั้นแหละ, ท่านไม่กล่าววาทว่า สโมทหิตฺวา
ซึ่งแปลว่า ตั้งแล้ว.

สุขสฺสณฺณจ ลหุสฺสณฺณจ กาเย
โอกฺกมิตฺวา วิหรตีติ จตุตฺถชฺฆาเนน
สหชาตสุขสฺสณฺณจ ลหุสฺสณฺณจ
สมาปชฺชนวเสน กรชกาเย โอกฺกมิตฺวา
ปเวเสตฺวา วิหรตี. ตาย สณฺณาย
โอกฺกนฺตกายสฺส ปนสฺส กรชกาโยปิ
ตุลปิ จ วิย ลหุโก โหตี. โสตี โส
กตโยควิธานอ ภิกฺขุ.

คำว่า ยอมหน่วงสุขสัณฺญาและลหุสัณฺญา
ลงในกายอยู่ มีความว่า ย่อมหน่วงสุขสัณฺญา
อันเกิดรวมด้วยจตุตถฌานและลหุสัณฺญาลงคือ
ให้เข้าไปในกรัชกาย ควบอำนาจแห่งการ
เขาสมาบัติอยู่. ก็แม้กรัชกายของภิกษุ
ผู้มีกายอันหน่วงลงแล้วด้วยสัณฺญานั้น ย่อม
เบาเหมือนกับปุยนุ่น. คำว่า นั้น ไต่แก
ภิกษุ นั้น คือผู้กระทำวิธีแห่งโยคะ.

ตถา ภาวิตน จิตเตนาติ อิตถมภูต-
 ลกขณเฏ กรณวจนั, เหตุอตุเถ วา,
 ตถา ภาวิตน จิตเตน เหตุ-
 ภูเตนาติ อตุโธ. ปริสุทเธนาติ
 อุกุเปกขาสตีปาริสุทธิภาวโต ปริสุทเธน.
 ปริสุทฺตตฺตาเยว ปริโยทาเตน,
 ปภสฺสเรนาติ อตุโธ.

อิทธิวิธญาณายวติ อิทธิโกฏจาเส,
 อิทธิวิกปเป วา ญาณตฺถาย. จิตฺตํ
อภินิหเรตีติ โส ภิกฺขุ วุตฺตปฺปการวเสน
 ตสฺมี จิตฺเต อภินฺญาปาทเก ชาเต
 อิทธิวิธญาณาคิตฺตตฺถาย ปริกมฺมจิตฺตํ
 อภินิหเรตี, กสิณารมฺมณโต อปเนตฺวา
 อิทธิวิธามุขํ เปเสตี.

อภินินนาเมตีติ อธิคนฺตพฺพอิทธิปฺโปณั
 อิทธิปฺปพฺภารํ กโรตี. โสตี โส เอว

สองบทว่า ตถา ภาวิตน จิตเตน เป็น
 ตติยาวิภักติลงในลักษณะแห่งอิตถมภูต, อีก
 อย่างหนึ่ง ลงในอรรถแห่งเหตุ, ความว่า
 เพราะจิตที่อบรมแล้ว อย่างนั้นเป็นเหตุ.
 คำว่า ปริสุทฺธแล้ว ใดแก่ว่าปริสุทฺธแล้ว
 เพราะความบริสุทธิ์แห่งสติ ทวยอุเบกขา.
 ชื่อว่า ผองแผ้วแล้ว เพราะบริสุทธิ์แล้ว
 นั้นเอง, ความว่า ผุดผอง.

คำว่า เพื่ออิทธิวิธญาณ ความว่า เพื่อ
 ประโยชน์แก่ญาณในส่วนแห่งอิทธิ, หรือใน
 วิกปแห่งอิทธิ. คำว่า ยอมน้อมจิตไป
 ความว่า ภิกษุ นั้น เมื่อจิตนั้นเป็นบาทแห่ง
 อภินญาเกิดแล้ว ทวยอำนาจประการที่กล่าว
 แล้ว ยอมน้อมบริกรรมจิตเพื่อประโยชน์แห่ง
 การบรรลุอิทธิวิธญาณ, ยอมพรากเสียจาก
 อารมณ์ที่อกสิณส่งไปเฉพาะหน้าอิทธิวิธี.

คำว่า ยอมน้อมไป ใดแก่ว่า ยอมกระทำให้
 โอนไปสู่อิทธิที่จะพึงบรรลุ คือให้เง้อมไปสู่

กตจิตตานิหาโร ภิกขุ. อเนกวิหิตนติ
 อเนกวิธ นานุปการกั. อิทธิวิธนติ
 อิทธิโกฏฐาส์, อิทธิวิกปป์ วา.
ปัจจนุโมตตี ปัจจนุภวตี, ผสเสตี
 สจฉิกโรตี ปาปณาตีตี อตุโถ.

อิทธิ. คำว่า นั้น ไต่แก่ ภิกษุนั้น คือผู้ไต่
 กระทำการน้อมจิตไปอย่างนี้. คำว่า ยอม
แสดงฤทธิ์ไต่เป็นอันมาก ความว่า หลายวิธี
 มีประการต่าง ๆ. คำว่า อิทธิวิธี ไต่แก่
 ส่วนแห่งฤทธิ์, หรือวิกปป์แห่งฤทธิ์. บทว่า
ปัจจนุโมตี แปลว่า ยอมเสวย, อธิบายว่า
 ยอมสัมผัส คือกระทำไห้แจ้ง ไต่แก่บรรลุ.

๑๐๒. อิธานิสส์ อเนกวิหิตภาว
 ทสเสนโต เอโกปี หุตฺวาตีอาตีมาห.
 ตตุถ เอโกปี หุตฺวาตี อิทธิกรณโต
 ปุพเพ ปกตียา เอโกปี หุตฺวา. พหุธา
โทตีตี พหุนัน สนติเก จงฺกมิตฺกาโม
 วา, สชฺชยายี วา กตฺตุกาโม, ปญฺห
 วา ปุจฺฉิตฺกาโม หุตฺวา สตีปี สหสตีปี
 โหตี.

๑๐๒. บัดนี้ เมื่อจะแสดงความที่
 อิทธิวิธีนั้นมีหลายอย่าง ท่านจึงกล่าวคำว่า
แม่เป็นคนคนเดียว ดังนี้เป็นต้น. บรรดาคำ
 เหล่านั้น คำว่า แม่เป็นคนคนเดียว ความว่า
 ก่อนแต่จะแสดงฤทธิ์ตามปกติ แม่เป็นคน
 เดี่ยว. คำว่า ก็ทำเป็นหลายคน ความว่า
 ประสงค์จะจงกรมก็ดี, ประสงค์จะทำการ
 สาธยายก็ดี, ประสงค์จะถามปัญหาที่ดี ใน
 สำนักของคนหลายคน ก็ทำเป็นร้อยคนบาง
 พันคนบาง.

กถิ ปนายเมว โหตี ? อิทธิยา
 ภูมิปาตปทุมลภูเต ธมฺเม สมฺปาเตตฺวา

ก็ภิกษุนี้จะเป็นอย่างไรไต่อย่างไร ? ภิกษุนี้
 ย่อมยังธรรมอันเป็นภูมิ เป็นบาท เป็นบทและ

อภิญาปาทกั ฌานั สมาเป็นชชิตวา เป็นมูลแห่งฤทธิ์ให้ถึงพร้อมแล้ว เขาฌานอัน
 วุญจาย สเจ สตัดัง อิจจติ, "สตัดัง โหมี เป็นบาทแห่งอภิญา ออกแล้ว ถ้าปรารธนา
 สตัดัง โหมี"ติ ปริกมมัม กตวา ปุน จะเป็นร้อยคน, ก็กระทำบริกรรมว่า "เรา
 ปาทกชฌานั สมาเป็นชชิตวา วุญจาย จงเป็นร้อยคน ๆ" แล้วเขาฌานอันเป็นบาท
 อธิญาตติ. อธิญานจิตฺเตน สเหว สตัดัง อิก ออกแล้ว จึงอธิษฐาน. ก็จะเป็นร้อยคน
 โหติ. สหสสาทีสุปี เอเสว นโย. พร้อมด้วยอธิษฐานจิต. แม้ในพันคนเป็นต้น
 ก็นัยนี้เหมือนกัน.

สเจ เอวํ น อิชฺชติ, ปุน ปริกมมัม ถ้าภิกษุนี้ไม่สำเร็จอย่างนี้, ฟังกระทำ
 กตวา ทุคิยปี สมาเป็นชชิตวา วุญจาย บริกรรมต่อไปเขาฌานแม่ครั้งที่ ๒ ออกแล้ว
 อธิญาตพพํ. สยุตฺตญฺจกถายํ ติ จึงอธิษฐาน. ก็ในคัมภีร์อรรถกถาสังยุตต-
 "เอกวารํ เทววารํ สมาเป็นชชิตุ นิกาย ท่านกล่าวว่า"การเข้าครั้งเดียวหรือ
 วุญจตี"ติ วุตฺตํ. ตตฺถ ปาทกชฌานจิตฺตํ สองครั้งจึงจะควร". ในคัมภีร์อรรถกถา-
 นิमितฺตารมฺมณํ, ปริกมฺมจิตฺตานิ สังยุตตินิกายนั้นฌานจิตอันเป็นบาทมีนิमितเป็น
 สตารมฺมณานิ วา สหสสารมฺมณานิ วา. อารมณ, บริกรรมจิตมีอารมณ ตั้งร้อยบาง
 ตานี จ โข วณฺณวเสน, โน มีอารมณตั้งพันบาง. ก็บริกรรมจิตเหล่านั้นแล
 ปณฺณตฺติวเสน. อธิญานจิตฺตปี ตเถว มีด้วยอำนาจแห่งวรรณะนั่นเอง, ห้ามด้วย
 สตารมฺมณํ วา สหสสารมฺมณํ อำนาจแห่งบัญญัติไม่. แม้อธิษฐานจิตก็มี

๑ ส. วณฺณาวเสน, ฉ. วณฺณวเสนาว.

กถาสรรณูปถัมภ์จุนปญฺหวิสุตฺตชนฺรชน-
 ปจฺนจิวรสิพฺพนโชนาทีนึ กโรนุเต,
 อปเรปี วา นานปฺการเก กาทุกาโม
 โหติ, เตน ปาทกชฺฌานโต วุญฺจาย
 "เอตฺตกา ภิกฺขุ ปจฺมวยา โหนฺตุ"ติ-
 อาทีนา นเยน ปรีกมฺมํ กตฺวา ปุณ
 สฺมาปชฺชิตฺวา วุญฺจาย อธิญฺจาสทฺพฺ.

ยอมครึ่งฝัน ให้มีจิวรเหลืออง ให้กระทำกิจ
 มีการสวดบท แสดงธรรมกถา สวดสรภัญญะ
 ตามปัญหา แก้ปัญหา การยอม การระบม
 บาตร การเย็บจิวรและการชักจิวรเป็นต้น,
 หรือเป็นผู้ใครจะกระทำให้มีประการต่าง ๆ
 แมื่อนี้ก็, ท่านผู้มีฤทธินั้นก็พึงออกจากฌาน
 ที่เป็นบาท กระทำปริกรรม โดยนัยมีอาทิว่า
 "ขอให้ภิกษุที่เนรมิตจำนวนเท่านั้น จงเป็นผู้
 อยู่ในปฐมวัย" ดังนี้เป็นต้น เข้าฌานอีก
 ออกแล้วพึงอธิษฐาน.

อธิญฺจานจิตฺเตน สทฺธิ อิจฺฉิตปฺการา-
 ยเว โหนฺตึติ. เอส นโย "พฺหุธาปี
 หุตฺวา เอโก โหตี"ติอาทีสุ.-

จะมีประการที่ได้ปรารถนาไว้พร้อมทั้งอธิษ-
 ฐานจิตนั้นเองฉะนี้แล. ในคำว่า "หลายคน
 ทำเป็นคนเดียว" เป็นต้นก็มีนัยดังนี้.

อัย ปน วิเสโส, อิมินา हि ภิกฺขุณา
 เอวํ พฺหุภาวํ นิมนฺนิตฺวา ปุณ "เอโกว
 หุตฺวา จงฺกมิสุสामी, สชฺฌายํ กริสุสामी,
 ปญฺหํ ปุจฺฉิสุสामी"ติ จินฺเตตฺตวา วา
 "อัย วิหาโร อปฺปภิกฺขุโก, สเจ

แต่ความต่างก็มีดังนี้, ก็ภิกษุนี้ ครั้นเนรมิต
 ให้เป็นหลายคนอย่างนี้แล้ว ต่อไปเพราะ
 คิดว่า "เราจักเป็นคนเดียวเท่านั้นจงกรม,
 เราจักเป็นคนเดียวเท่านั้นสาธยาย, เรา
 จักเป็นคนเดียวเท่านั้นตามปัญหา" ดังนี้

เพื่อนครูโรงเรียนวัดมกุฏกษัตริย์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เกจิ อาคมิสฺสสนฺติ, กุโธ อีเม
 เอตฺตกา เอกสฺทิสฺสา ภิกฺขุ อทฺธา
 เณรสฺส เอสานฺญาโวติ มํ ชานิสฺสสนฺตี"ติ
 อปฺปิจฺจตาย วา อนฺตราว "เอโก
 โหมี"ติ อิจฺฉนฺเตน ปาทกชฺฌานํ
 สฺมาปชฺชิตฺวา จฺจุจาย "เอโก โหมี"ติ
 ปริกมฺมํ กตฺวา ปุน สฺมาปชฺชิตฺวา
 จฺจุจาย "เอโก โหมี"ติ อธิจฺจาทพฺพํ.

อธิจฺจานจิตฺเตน สทฺธิเชว เอโก โหติ.
 เอวํ อกโรนฺโต ปน ยถาปริจฺฉินฺ-
 กาลวเสน สยเมว เอโก โหติ.

อาวิภาวนตี ปากฺกฺภาวํ กโรตีติ
 อตฺถโธ. ติโรภาวนตี ปฏิจฺฉนฺนภาวํ
 กโรตีติ อตฺถโธ. อาวิภาวํ ปจฺจนฺนโมติ,

บ้าง เพราะเป็นผู้มีความปรารถนาอันย่อว่า
 "วิหารนี้ภิกษุใดนอกรูป, ถ้าภิกษุบางพวก
 จักมา, เธอจักรู้เราว่า ภิกษุเหล่านี้
 มีประมาณเท่านี้ มีรูปร่างเหมือนเป็น
 อย่างเดียวกัน จักมาแต่ไหน นี่เป็นอาณภาพ
 ของพระเถระแน่แท้" ดังนั้นบ้าง ปรารถนา
 อยู่ว่า "เราจงเป็นผู้เดียว" ในระหว่างเที่ยว
 ฟังเขามาอันเป็นบาท ออกแล้วกระทำ
 บริกรรมว่า "เราจงเป็นผู้เดียว" แล้ว
 เขามาอีก ออกแล้วอธิษฐานว่า "เราจง
 เป็นผู้ ๆ เดียว".

ก็จะเป็นผู้ ๆ เดียว พร้อมกับอธิษฐานจิต
 นั้นเอง. ส่วนภิกษุผู้ไม่กระทำอย่างนี้ก็จะ
 เป็นผู้ ๆ เดียวเองเหมือนกัน ด้วยอำนาจ
 กาลตามที่ใดกำหนดไว้.

คำว่า อาวิภาวะ ความว่า แสดงตัว
 ให้ปรากฏ. คำว่า ติโรภาวะ ความว่า
 แสดงตัวให้ถูกบัง. อีกอย่างหนึ่งเชื่อมความ

ติโรภาวํ ปจฺจนุโกตีติ ปุริเมเน วา กัปปทแรกวา เชอยอมแสดงฤทธิ์ทำตัวให้
สมฺปนฺนโร. ปรากภู ย่อมแสดงฤทธิ์ทำตัวให้มีอะไรบัง
คั้งนี้.

ตตุรายํ อิทฺธิมา อาวิภาวํ กตฺตกาโม ในข้อนี้ ภูมิมุ้ฤทธิ์นี้ประสงค์จะแสดงตัว
อนุทธการํ วา อาโลกํ กโรติ, ปฏิจฺจนฺนํ ให้ปรากภู ย่อมกระทำความมืดให้เป็น
วา วิวภูมฺิ กโรติ, อนาปาถํ วา แสงสว่าง, หรือยอมกระทำสิ่งที่ปกปิดให้
อาปาถํ กโรติ. เปิดเผย, หรือยอมกระทำสิ่งที่ไม่มีคลอง
ที่จะเห็นได้ ให้เป็นคลองที่จะเห็นได้.

กถํ ? อัยฺ หิ ยถา ปฏิจฺจนฺนโนปิ ข้อนี้อย่างไร ? ก็ภูมิมุ้ฤทธิ์นี้เป็นผู้ประสงค์
ทฺุเร จิตฺตปิ วา ทิสฺสติ, เอวํ อุตฺตานํ จะกระทำตนเอง หรือคนอื่นโดยประการที่
วา ปรี วา กตฺตกาโม ปาทกชฺฌานโต แมถูกปิดบังไว้ก็ดี หรือแม้อยู่ในที่ไกลก็ดี คน
จฺญาย "อิทํ อนุทธการํ^๒ อาโลกชาตํ อื่นก็จะเห็นได้ ย่อมออกจากฉานอันเป็นบาท
โหตุ"ติ วา, "อิทํ ปฏิจฺจนฺนํ วิวภูมฺิ นี้กว่า "ขอความมืดนี้จงเป็นความสว่าง",
โหตุ"ติ วา, "อิทํ อนาปาถํ หรือว่า "ขอให้สิ่งที่ปกปิดนี้จงเปิดเผย",
อาปาถํ โหตุ"ติ วา อาวชฺชิตฺวา หรือว่า "ขอให้สิ่งที่มิใช่คลองจักขุนี้จงเป็น
ปริกมฺมํ กตฺวา วุตฺตนเยเนว อธิญฺจати. คลองจักขุ" กระทำบริกรรมแล้วอธิษฐาน

^๑ ฉ. วิวภู.

^๒ วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๒/๒๒๑ อนุทธการญฺจานํ.

อวชชิตฺวา ปริกมฺมํ กตฺวา วุตฺต-
นเยเนว อธิฏฺฐาติ. สห อธิฏฺฐาณาย
ยถาธิฏฺฐจิตฺเมว โหติ.

ปเร สมีเป จิตาปิ น ปสฺสฺนฺติ,
สยฺปิ อปสฺสฺสิตุกาโม น ปสฺสฺนฺติ. อปิ
สพฺพํ ปากฺกุปาฏิหาริยํ อวิภาโว
นาม, อปากฺกุปาฏิหาริยํ ติโรภาโว
นาม.

ตตฺถ ปากฺกุปาฏิหาริเย อิทฺธิปิ ปญฺญาตฺติ
อิทฺธิมาปิ. ตํ ยมกปาฏิหาริเยน
ทีเปตพฺพํ. อปากฺกุปาฏิหาริเย อิทฺธิเยว
ปญฺญาตฺติ, น อิทฺธิมา. ตํ มหฺกสุตฺเตน^๑
จ พุรฺหมนิมฺนฺตนิกสุตฺเตน^๒ จ ทีเปตพฺพํ.

จักขุ" แล้วกระทำบริกรรมอธิษฐานตามนัย
ที่กล่าวแล้วนั้นแหละ. ก็จะเป็นได้เหมือน
อย่างอธิษฐานไว้พร้อมทั้งอธิษฐาน.

คนอื่นแม้ที่อยู่ในที่ไกลก็จะไม่เห็น, แมตนเอง
ประสงค์จะไม่เห็นก็จะไม่เห็น. อีกประการ-
หนึ่ง ปาฏิหาริย์ที่ปรากฏแก่ทุกอย่าง ชื่อว่า
อวิภาวะ (แสดงตัวให้ปรากฏ), ปาฏิหาริย์
ที่ไม่ปรากฏ ชื่อว่าติโรภาวะ (แสดงตัวให้
ถูกบัง).

ในปาฏิหาริย์ทั้ง ๒ อย่างนั้น ฤทธิ์ก็คือ ท่าน
ผู้มีฤทธิ์ก็ ย่อมปรากฏในปาฏิหาริย์ที่ปรากฏ.
ปาฏิหาริย์ที่ปรากฏนั้น พึงแสดงด้วยยมก-
ปาฏิหาริย์. ในปาฏิหาริย์ที่ไม่ปรากฏนั้น
ย่อมปรากฏแต่ฤทธิ์อย่างเดียว, ท่านผู้มีฤทธิ์
ไม่ปรากฏ. ปาฏิหาริย์ที่ไม่ปรากฏนั้นพึงแสดง
ด้วยมหกสูตร และด้วยพหุมนิมันตนิกสูตร.

^๑ วิสฺวทฺธิมคฺค. ๒/๒๒๑ อธิฏฺฐาณจิตฺเตน,

ฉ. อธิฏฺฐาณา.

^๒ ส. สฟา. ๑๘/๓๕๖.

^๓ ม. ม. ๑๒/๕๘๐.

ติโรกุทนต์ติ ปรกุทท์, กุทนต์
 ปรภาคนติ วุตต์ โหติ. เอส นโย
ติโรปาการปพพเตสุ. กุทนต์ติ จ
 เคนหิตติ. ปากาโรติ เคนวิหาร-
 ความาที่นั ปริกฺเขปปากาโร. ปพพโตติ
 บิสุปพพโต วา ปาสาณปพพโต วา,
อสชชมาโนติ อลคคมาโน.

คำว่า ทะลุฝา ไตแก่ นอกฝาออกไป,
 มีอธิบายว่าเป็นส่วนอื่นของฝา. แม้ใน
การทะลุกำแพงและทะลุภูเขาก็มัยนี้. อนึ่ง
 คำว่า ฝา ไตแก่ ฝาเรือน. คำว่า กำแพง
 ไตแก่ กำแพงที่แวดล้อมเรือนวิหารและบาน
 เป็นต้น. คำว่า ภูเขา ไตแก่ ภูเขาที่เป็น
 ดินหรือภูเขาที่เป็นหิน, คำว่า ไม้ติดขัด
 คือ ไม้ของอยู่.

เสยฺยถาปิ อากาศเสติ อากาศเส วิย.
 เอวฺ คนตุกาเมน ปน อากาศกลินฺ
 สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺจาย กุทนต์ วา ปาการํ
 วา ปพพตํ วา อาวชฺชิตฺวา
 กตปริกฺขเมน "อากาศโส โหตุ"ติ
 อธิฏฺจาทพฺโพ, อากาศโสเยว โหติ.
 อโธ โอตฺริตุกามสฺส, อุตฺธํ วา
 อาโรหิตุกามสฺส สฺสิโร โหติ,
 วินิวิชฺฌิตฺวา คนตุกามสฺส ฉิตฺโท. โส
 ตตฺถ อสชชมาโน คจฺฉติ. สเจ ปนสฺส
 ภิกฺขุโน อธิฏฺจหิตฺวา คจฺฉนฺตสฺส อนฺตรรา
 ปพพโต วา รุกฺโข วา อฏฺฐเจติ,

บทว่า เสยฺยถาปิ อากาศเส แปลว่า เหมือน
 ในอากาศ. ก็ท่านผู้มีฤทธิ์ที่ประสงค์จะไป
 อย่างนี้ พึงเข้าอากาศสถิณ ออกแล้ว นึกถึง
 ฝา หรือกำแพง หรือภูเขา แล้วกระทำ
 บริกรรม พึงอธิษฐานว่า "จงเป็นอากาศ",
 ก็จะเป็นอากาศทันที. เบื้องล่างก็จะเป็น
 โพรงสำหรับผู้ประสงค์จะลง, หรือเบื้องบน
 ก็จะเป็นปล่องสำหรับท่านผู้ประสงค์จะขึ้น, ก็
 จะเป็นช่องสำหรับท่านผู้ประสงค์จะรอดไป.
 ท่านผู้มีฤทธิ์นั้น ก็จะไปไต่ไม้ขัดข้องในที่นั้น.
 ถ้ามว่า ก็ถ้าเมื่อภิกษุนั้นอธิษฐานแล้วไปอยู่
 เกิดมีภูเขาหรือต้นไม้ขึ้นในระหว่าง, ก็

๑๖๓

คุณหญิงบุญเจือ กิติวัฒน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ก็ ปุน สมาปชชิตฺวา อธิฏฺฐาตพฺพนฺตึ ?
โทโส นตฺถิ.

ต้องเข้าฌาน แล้วอธิษฐานอีกหรือ ?
ตอบว่า ไม่ต้อง.

ปุน สมาปชชิตฺวา อธิฏฺฐานํ หนี
อุปชฌายสฺส สนฺตึเก นิสฺสยคฺคทฺถสทิสฺส
โหติ. อิมินา ปน ภิกฺขุณา "อากาโส
โหตุ"ติ อธิฏฺฐิตคฺคตา อากาโส
โหติเยว.

เพราะการเข้าฌานอธิษฐานอีก ย่อมเป็น
เหมือนกับกรณีอื่นสั้ย ในสำนักของพระ-
อุปชฌายะ. ก็เพราะเหตุที่ภิกษุนี้ได้อธิษฐาน
ไว้ว่า "ขอให้เป็นอากาศ" ดังนี้ แล้วก็ยอม
เป็นอากาศทันที.

ปุริมาธิฏฺฐานพฺเลเนว จสฺส อนฺตรธา
อญฺเอย ปพฺพโต วา รุกฺโข วา อุตฺตมโย
อญฺจหิสฺสตีติ อญฺจานเมตฺ. อญฺเอย
อิทฺธิมตา นิมฺมิเตน^๑ ปน ปจฺฉนนิมฺมานํ^๒
พลวํ โหติ. อิตฺเรณ ตสฺส อุตฺถํ วา
อโธ วา คนฺตพฺพํ.

ก็ด้วยกำลังการอธิษฐานครั้งแรกของภิกษุนั้น
ภูเขาก็ตกต้นไม้ก็หัก ที่นอนอันสำเร็จด้วยอุตุจก-
ตั้งขึ้นในระหว่าง ขอที่ว่ามานี้ไม่ใช่ฐานะ.
ก็ในการที่ ท่านผู้มีฤทธิ์อื่น ได้เนรมิตไว้แล้ว
การเนรมิตครั้งแรก ย่อมมีกำลัง. ท่านผู้มี
ฤทธิ์อื่นนี้จะพึงไปในเบื้องบน หรือเบื้องต่ำ
ของสิ่งที่เนรมิตครั้งแรกนั้น.

ปจฺฉนนิมฺมานํ อุมฺมุชฺชนิมฺมุชฺชนฺตึ^๓

ในคำว่า ผู้ตั้งต่ำลง แม่ในแผ่นดิน นี้
คำว่า ผู้ตั้ง คือ โผล่ขึ้นมา, คำว่า ต่ำลง
คือ จมลงไป, การผู้ตั้งด้วย การต่ำลง

^๑ ฉ. นิมฺมิเต. ^๒ ฉ. ปจฺฉนนิพฺพานํ.

^๓ ฉ. อุมฺมุชฺชนิมฺมุชฺชนฺตึ.

อุมมุชชนิมมุชช^๑. เอว^๒ กตตุกาเมน ปน คว^๓ย^๔ ชื่อว่า โผล่ขึ้น ดำลง. ก็ภิกษุผู้ใคร่
 อาโปกลีณ^๕ ส มาปชชิตวา วุญจาย จะกระทำอย่างนี้พึงเข้าอาโปกลีณ ออกแล้ว
 "เอตตเก จาเน ปจวี อุกก^๖ โหตุ"^๗ติ กระทำบริกรรมกำหนดว่า "ขอให้แผ่นดิน
 ปริจฉินทิตวา^๘ . ปริกมม^๙ กตวา ในที่เท่านั้นจงเป็นน้ำ" ตั้งนี้แล้วอธิษฐานตาม
 วุตตนเยเนว อธิฐาตพพ^{๑๐}. นัยที่กล่าวนั้นแหละ.

สห อธิฐาณาย^{๑๑} ยถาปริจฉินเน จาเน แผ่นดินในที่ตามที่กำหนดไว้แล้ว ก็จะเป็นน้ำ
 ปจวี อุกก^{๑๒}เมว โหติ. โส ตตถ ที่เดียว พร้อมกับการอธิษฐาน. ภิกษุนั้น
 อุมมุชชนิมมุชช^{๑๓} กโรติ เสยฺยถาปิ อุกเก. ก็จะกระทำการผูกขึ้น ดำลง ในแผ่นดินนั้น
 น เกวลญจ อุมมุชชนิมมุชช^{๑๔}เมว, เหมือนกับในน้ำ. และไม่ใช่แต่ผูกขึ้นดำลง
 นุหानปานมุขโธวนภณฺหกโธวนาที่สุ ย^{๑๕} อย่างเดียวเท่านั้น, เธอย่อมปรารถนา
 ย^{๑๖} อิจฺฉติ, ต^{๑๗} ต^{๑๘} กโรติ. อาการใด ๆ ในการอาบ การดื่ม การล้าง-
 หนาว การล้างสิ่งของ เป็นต้น ก็จะกระทำ
 อาการนั้น ๆ ได้.

น เกวลญจ อุกก^{๑๙}เมว กโรติ, สปิ- และมีชื่อว่า จะกระทำให้เป็นน้ำแต่อย่าง-
 เตลมธฺพณิตาที่สุปิ ย^{๒๐} ย^{๒๑} อิจฺฉติ, เดียวเท่านั้นก็หาไม่, เธอย่อมปรารถนาจะ
 ต^{๒๒} ต^{๒๓} "อิทฺถจิทฺถจ^{๒๔} เอตตก^{๒๕} โหตุ"^{๒๖}ติ กระทำสิ่งใด ๆ แม้ในบรรดาเนยใส น้ำมัน
 อาวชชิตวา^{๒๗} . ปริกมม^{๒๘} กตวา น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นต้น, สิ่งนั้น ๆ เมื่อเธอ
 อธิฐาหนตฺส^{๒๙} ยถาธิฐิตเมว โหติ. อธิษฐาน กระทำบริกรรม นี้ก็ถึงว่า "ขอให้

^๑ วิสุทฺธิมคฺค . ๒/๒๒๘ อธิฐาเนน.

สังฆกรรม.ป-ท.๕-๑๑

คุณหญิงบุญเจือ กิติวัฒน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สิ่งนี้และสิ่งนี้จะมีเท่านั้น" ดังนี้ ก็จะเป็นได้
ตามที่อธิษฐานทีเดียว.

อุทฺธิริตฺวา ภาชนคตฺ กโรนฺตสฺส สฺปิ
สฺปิเยว โหติ, เตลาทีนึ เตลาทีนึ-
เยว, อุทกํ อุทกเมว. โส ตตฺถ
เตมิตฺตกาโม เตเมติ, น เตมิตฺตกาโม
น เตเมติ. ตสฺสเสว จ สา ปจฺวี
อุทกํ โหติ, เสสชนฺตสฺส ปจฺวีเยว.

เมื่อเธอยกขึ้นกระทำให้อยู่ในภาชนะ เนย-
ใสก็คงเป็นเนยใสอยู่นั่นเอง, น้ำมันเป็นต้น
ก็คงเป็นน้ำมันเป็นต้นอยู่นั่นเอง, น้ำก็คง
เป็นน้ำอยู่นั่นเอง. เธอประสงค์จะทำให้
เปียกในแผ่นดินนั้นทีเดียว ก็ยอมเปียก, ไม่
ประสงค์จะให้เปียกก็ไม่เปียก. และแผ่นดิน
นั้นจะเป็นน้ำ สำหรับภิกษุผู้มีฤทธิ์นั้นเท่านั้น,
สำหรับคนที่เหลือก็คงเป็นแผ่นดินนั่นเอง.

ตตฺถ มนุสฺสา ปตฺติกาปิ กจฺจนฺติ,
ยานาทีหิปี กจฺจนฺติ, กสิกกมฺมาทีนึปี
กโรนฺติเยว. สเจ ปนายํ "เตสมฺปิ
อุทกํ โหตุ"ติ อิจฺฉติ, โหติเยว.
ปริจฺฉินฺนกาลํ ปน อตฺตีกุมิตฺตวา ยํ
ปกตฺติยา สมฺภูตพฺภากาทีสุ อุทกํ, ตํ
จเปตฺตวา อวเสสํ ปริจฺฉินฺนญฺจानํ
ปจฺวีเยว โหติ.

มนุษย์ทั้งหลายที่เป็นพวกเดินเท้า ก็เดินไป
ได้, แม้อำพวกรที่ไปด้วยยานเป็นต้นก็ไปได้,
แม้อำพวกรที่กระทำการงานมีกสิกรรมเป็นต้น
ก็ทำได้บนแผ่นดินนั้น. ก็ถ้าภิกษุผู้มีฤทธิ์นี้
ปรารถนาว่า "ขอให้เป็นน้ำแก่มนุษย์เหล่า
นั้น", ก็จะเป็นน้ำทีเดียว. แต่ล่วงเลยกาล
ที่ได้กำหนดไว้แล้ว น้ำที่อยู่ในหม้อและสระ
เป็นต้นตามปกติใด, เว้นน้ำนั้นเสียสถานที่
ได้กำหนดไว้ที่เหลือ ก็จะเป็นแผ่นดินอยู่ตาม
เดิม.

บริษัทโรงงานน้ำตาลประจวบ จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตสฺเสว จ ตํ อุทกํ ปจฺวี โหติ,
เสสชนสฺส อุทกเมว.

แลวนั้นแหละ, สิ่งนั้น ๆ ก็จะเป็นได้เหมือน
ตามที่ได้อธิษฐานไว้แล้วที่เดียว. และน้ำนั้น
ก็จะกลายเป็นแผ่นดิน สำหรับภิกษุผู้มีฤทธิ์นั้น
เท่านั้น, สำหรับคนที่เหลือก็ยังคงเป็นน้ำ
อยู่ตามเดิม.

มจฺจนฺนจฺจปา จ อุทกกาทโย^๑ จ
ยถารุจี วิจรนฺติ. สเจ ปนายิ
อญฺเณสฺมปิ มนุสฺसानิ ตํ ปจฺวี กาคู
อิจฺจติ, กโรติเยว. ยถาปริจฺฉินฺน-
กาลาติกกฺกเมน ปน อุทกเมว โหติ.

ปลา เต่าและสัตว์ทั้งหลาย มีนกน้ำเป็นต้น
ก็ย่อมจะเที่ยวไปได้ตามความชอบใจ. แต่
ถ้าภิกษุผู้มีฤทธิ์นี้ ปราารถนาจะกระทำน้ำนั้น
ให้เป็นแผ่นดินแก่มนุษย์ทั้งหลายแม่เหล่าอื่น,
ก็ย่อมกระทำได้เหมือนกัน. แต่ก็ย่อมจะ
กลายเป็นน้ำ. โดยล่วงกาลตามที่กำหนด
ไว้แล้ว.

อากาศเสปี ปลลฺงฺเกน กมตีติ
อนฺตลิกฺเข สมนฺตโต อูรฺพทฺฐาสนเนน
คจฺจติ. ปกฺขี สฺกฺโณติ ปกฺเขหิ ยุตฺโต
สฺกฺโณ, น อปริปฺพณฺนปกฺโข ลฺลนปกฺโข
วา. ตาทีโส หิ อากาเส คนฺตุ น
สฺกฺโกติ.

คำว่า กูปัลลังก์ (ขัดสมาธิ) ไปใน
อากาศก็ได้ อธิบายว่า นั่งพับขาโดยรอบ
เหาะไปในอากาศก็ได้. คำว่า เหมือนนก
ที่มีปีก ได้แก่ นกที่ประกอบด้วยปีกทั้งสอง,
ไม่ใช่ชนกที่มีปีกอันไม่บริบูรณ์ หรือที่ถูกตัดปีก
เสียแล้ว. เพราะนกเช่นนั้นไม่สามารถจะ
ไปในอากาศได้.

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๒/๒๓๐ อุทกชาตาทโย.

เอวมากาเส กนฺตุกาเมน ปน ปจฺวิกลิณฺ
 สฺมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฏาย สฺเจ นิสินฺโน
 กนฺตุมิจฺฉติ, ปลฺลงฺกปฺปมาณํ จานํ
 ปริจฺฉินฺทิตฺวา ปริกมฺมํ กตฺวา
 วุตฺตนเยเนว อธิฏฺฐาตพฺพํ.

สฺเจ นิปนฺโน กนฺตุกาโม โหติ,
 มญฺจปฺปมาณํ, สฺเจ ปทสา กนฺตุกาโม
 โหติ, มคฺคปฺปมาณนฺติ เอวํ ยถานูรูปํ
 จานํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา วุตฺตนเยเนว "ปจฺวี
 โหตุ"ติ อธิฏฺฐาตพฺพํ. สห อธิฏฺฐานาย
 ปจฺวีเยว โหติ.

อากาเส กนฺตุกาเมน (๑) ทิพฺพ-
 จกฺขุลาภินาปิ ภวิตพฺพํ. กสฺมา ?
 ยสฺมา อนฺตรรา อุตฺตสมฺมูจานา วา

ก็ภิกษุผู้ใดจะไปในอากาศอย่างนี้ ฟังเข้า
 ปฐวิกลิณออกแล้ว ถ้านั่งอยู่ปรารธนาจะไป,
 ก็ฟังกระทำบริกรรมกำหนดสถานที่ที่ประมาณ
 เท่าปล้ลังก์ แล้วอธิษฐานตามนัยที่กล่าวแล้ว
 นั้นแหละ.

ถ้านอนอยู่ปรารธนาจะไป, ก็ฟังกระทำ
 บริกรรมกำหนดสถานที่ ประมาณเท่าเตียง
 แล้วอธิษฐานตามนัยที่กล่าวแล้ว นั้นแหละ,
 ถ้าประสงค์จะไปด้วยเท้าก็ฟังกำหนดสถานที่
 ตามความเหมาะสมอย่างนี้คือ ประมาณเท่า
 ทาง แล้วอธิษฐานว่า "ขอจงเป็นแผ่นดิน"
 ดังนี้ตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ. ก็จะกลายเป็น
 เป็นแผ่นดินพร้อมกบ้อธิษฐานที่เกี่ยวข้อง.

ก็ภิกษุผู้ประสงค์จะไปในอากาศ ฟังเป็นผู้แม่
 ได้ซึ่งทิพยจักขุ. เพราะเหตุไร ? เพราะ
 เพื่อจะได้เห็นภูเขาและต้นไม้เป็นต้น ที่ตั้ง

๑ ฉ. () เขตฺถนฺตเร "จ ภิกฺขุณา"ติ
 ทิสฺสติ.

ปพฺพตรุกฺขาทโย โหนฺติ, นาค-
 สุปฺณณาทโย วา อุตฺตฺยฺยนฺตา มาเปนฺติ,
 เตสํ ทสฺสํคฺคํ.

เต ปน ทิสฺวา ก็ กาทพฺพนฺติ ?
 ปาทกชฺฌานํ สฺมาปชฺชิตฺวา วุญฺจาย
 "อากาโส โหนฺตุ"ติ ปริกมฺมํ กตฺวา
 อธิญฺจาทพฺพํ. อปิจ โอกาเส
 โอโรหตฺถคฺคํปี อิมินา ทิพฺพจกฺขุลาภินา
 ภวิตพฺพํ.

อัยฺยํ หิ สเจ อโนกาเส นฺหานตฺตฺเถ
 วา คามทฺวาเร วา โอโรหติ,
 มหาชนสฺส ปากโฏ โหติ, ตสฺมา
 ทิพฺพจกฺขุณา ปสฺสิตฺวา อโนกาสํ
 วชฺเชตฺวา โอกาเส โอตฺรตีติ.

อิมปิ จนฺทิมสฺสุริเย เอว-
มhitฺติเก เอวํมฺหานุภาเวติ เอตฺถ
 จนฺทิมสฺสุริยานํ ทฺวาจตฺตฺวาฬิสโยชน-
 สหสฺโสปริจฺรเณน มhitฺติกตา, ติสฺสุ
 ทิปฺเปสฺสุ เอกกฺขเณ อาโลกกรเณ
 มฺหานุภาวตา เวทิตพฺพา, เอว

ขึ้นตามฤดูในระหว่าง, หรือที่นาคและครุฑ
 เป็นต้น มีความริษยาเนรมิตไว้เหล่านั้น.

ถามว่า ก็ครั้งเห็นสิ่งเหล่านั้นแล้ว จะพึง
 กระทำอย่างไร ? ตอบว่า พึงเข้าฌานที่เป็น
 ขาท ออกแล้วกระทำบริกรรมอธิษฐานว่า
 "ขอให้เป็นอากาศ". อีกประการหนึ่ง ภิกษุ
 นี้จะต้องเป็นผู้ใดที่พยักขุ แม้เพื่อจะลงใน
 โอกาส.

เพราะถ้าภิกษุนี้ลงในท่าที่อาบน้ำ หรือประตู
 บ้านอันมิใช่โอกาส, ก็ย่อมจะเป็นที่ปรากฏ
 แก่มหาชน, เพราะฉะนั้น เธอเห็นด้วย
 ทิพยจักขุแล้ว เว้นที่อันมิใช่โอกาสเสียแล้ว
 ลงในที่ที่เป็นโอกาส.

ในคำว่า ลฺวบลำ พระจันทร พระ-
อาทิตย ซึ่งมีฤทธิ์ มีอำนาจมาก แม่เหล่านี
ด้วยฝ่ามือ ใด นี้ อธิบายว่า พึงทราบความ
 ที่พระจันทรและพระอาทิตย ชื่อว่ามีฤทธิ์มาก
 เพราะเที่ยวไปในเบื้องบน ตลอดสี่หมื่นสอง
 พันโยชน์, พึงทราบความที่พระจันทรและ

อุปริจจรณาโลกรณเหิ^๑ วา มหิตุธิเก, พระอาทิตย์มีอำนาจมาก เพราะกระทำ
เตเนว มหิตุธิกตุเตน มหานุภาเว. แสงสว่างในขณะเดียวกันได้ทั้ง ๓ ทวีป,
อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าฤกษ์มาก เพราะเที่ยว
ไปเบื้องบนและแผ่แสงสว่างอย่างนี้, ชื่อว่า
มีอำนาจมาก เพราะความที่มีฤกษ์มากนั้น
นั้นแหละ.

ปรัมสตีติ ปริกุกคฺหาตี, เอกเทเส คำว่า ยอมลูป ไต่แก กำหนดถือเอา,
วา ผุสตี. ปริมชชตีติ สมนนฺโต หรือส้มผัสในเอกเทศ (เฉพาะบางส่วน).
อาทาสถล วิย ปริมชชตี. อัย ปนสฺส คำว่า คลำ ไต่แก คลำโดยรอบเหมือนพื้น
อิทธิ อภิญญาปาทกชฺฌานวเสเนว กระจก. ก็ฤกษ์ของภิกษุนี้ ย่อมสำเร็จด้วย
อิชฺฌตี, นตฺเตตฺถ กลีสสมาปคฺติ नियโม. อำนาจอันเป็นบาทแห่งอภิญญา นั้นเอง,
การกำหนดกลีสสมาบัติไม่มีในที่นี้.

สุวายิ ยทิ อิจฺฉตี คนฺตุวา ปรัมสตีตุ, ภิกษุนี้ ถ้าปรารถนาจะไปลูบคลำ, ย่อม
คนฺตุวา ปรัมสตี. สเจ ปน อิธเว ไปลูบคลำได้. ก็ถ้าเธอเป็นผู้นั่งอยู่หรือนอน
นิสินฺนโก วา นิปนฺนโก วา อยู่ในที่นั้นเอง เป็นผู้ปรารถนาจะลูบคลำ
ปรัมสตีตุกาโม โหตี, "หตุตฺปาเส ย่อมอธิษฐานว่า "ขอให้อยู่ในหัตถบาท".
โหตุ"ตี อธิฏฺจาตี. อธิฏฺจानพเลน เมื่อมาตั้งอยู่ใกล้หัตถบาทแล้ว ย่อมลูบคลำ

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๒๓๑

อุปริจจรณาโลกรณเหิ.

วณฺญา มุคฺคตตาลผลํ วิวี อากนฺตฺวา
 หตฺถปาเส จิตฺเต วา ปรามสฺติ, หตฺถํ
 วา วทฺเขตฺวา ปรามสฺติ. หตฺถํ
 วทฺเขนฺตสฺส ปน กิ อฺปาทีนฺนํ วทฺชติ
 อฺปาทีนฺนํ กนฺตึ? อฺปาทีนฺนํ นิสฺสาย
 อฺปาทีนฺนํ วทฺชติ.

โส เอวํ กตฺวา น เกวลํ จนฺทิม-
 สุริเย ปรามสฺติ, สเจ อิจฺฉติ,
 ปาทกจฺลิกํ กตฺวา ปาเท จเปติ, ปิจฺ
 กตฺวา นิสิตฺติ, มณฺจํ กตฺวา นิปชฺชติ,
 อปฺสฺเสนผลํ กตฺวา อปฺสฺสยติ. ยถา
 จ เอโก, เอวํ อปโรปิ.

อนเณสุปี ธี ภิกฺขุสฺสทสฺสเสสุ เอวํ
 กโรนฺเตสุ เตสฺสญฺจ เอกเมกสฺส เตถ
 อิจฺฉติ. จนฺทิมสุริยานญฺจ กมนมฺปิ

ได้เหมือนดังผลตาลที่หลุดจากขี้, หรือยื่น
 มือไปลูบคลำก็ได้ด้วยกำลังแห่งการอธิษฐาน.
 ก็เมื่อยังมือให้ยื่นออกไป มือเป็นอุปาทีนนกะ
 ยื่นออกไป หรืออุปาทีนนกะยอมยื่นออกไป
 ตอบว่ามือเป็นอุปาทีนนกรูป ที่ไม่มีใจครอง
 อาศัยอุปาทีนนกรูปที่มีใจครองยื่นออกไป.

ก็ภิกษุนี้กระทำความอย่างนี้ ยอมลูบคลำพระ-
 จันทรและพระอาทิตย์แต่อย่างเดียวหาไม้ไ้,
 ถ้าปรารถนา, ใครกระทำให้เป็นที่ว่างเท่า
 แล้ววางเท้าทั้งสองก็ได้, กระทำเป็นตั่งนั่ง
 อยู่ก็ได้, กระทำให้เป็นเตียงนอนแล้วนอน
 ก็ได้, กระทำเป็นแผ่นกระดานพิงแล้วพิง
 ก็ได้. และผู้มีฤทธิ์ผู้หนึ่งทำได้ฉันทิ แต่ผู้มี
 ฤทธิ์อื่น ๆ ก็ทำได้ ฉันทิ.

ก็แม้ในบรรดาภิกษุหลายแสนรูป เมื่อกระทำ
 อยู่อย่างนี้ ฤทธิ์ก็ยอมสำเร็จอย่างนั้นเหมือน
 กันแก่ภิกษุแต่ละรูป ๆ บรรดาภิกษุเหล่านั้น.

๑ ฉ. อฺปาทีนฺนํ วาติ.

อาโลกกรรมปิ ตเถว โหติ.

การไปกัฏ การกระทำแสงสว่างกัฏ ของ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ก็มอยู่อย่างนั้น เหมือนกัน.

ยถา हि १) पातिसहस्रेषु अक्षयुषेसु सप्पपातिसु २) जन्ममृतलानि तिसुसुत्ति, पाकटिकमेव जन्तुसुत्त कमन् आलोक-
กรรมणुज โหति, तनुपममेत् पाण्डितिरियं.

อุปมาเหมือนอย่างว่า ดวงจันทร์ยอมปรากฏ ในภาคทุกภาคอันเต็มด้วยน้ำ ในบรรดาภาค เป็นพัน ๆ ภาคฉันใด, การไปและการกระทำ แสงสว่างของดวงจันทร์ ก็ยอมมีอยู่ตามปกติ นั้นเอง ข้อนั้นฉันใด, ปาण्डิตีรียนี้ก็มีอุปมา เหมือนฉนั้น.

ยาว พฺรหมโลกาปิ กาเยน วส
วตเตตตี พฺรหมโลก ปริจฺเจท กตฺวา
เอตฺถนฺตเร อเนกวิธ อภิญญ กโรนฺโต
อตุตฺตโน กาเยน วส อิสฺสรีย วตเตติ.
วิตุถาโร ปเนตฺถ อิทธิกถาย
อวิภวิสฺสตีติ.

คำว่า ใช้อำนาจทางกายให้เป็นไปตลอด พฺรหมโลกก็ได้ ความว่า เมื่อกระทำอภิญญา หลายอย่างยอมยังอำนาจ คืออิสริยะทาง กายของตนให้เป็นไปในระหว่างนี้ กระทำ พฺรหมโลกให้เป็นกำหนด. ส่วนความพิสดาร ในเรื่องนี้จะปรากฏในอิทธิกถาแล.

อิทธิวิธญาณิเทศวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาอิทธิวิธญาณิเทศ จบ.

๑-๑ วิสุทธิมคฺค . ๒/๒๓๗ จากุสิสฺสเสส . .
สพฺพจากุสิส .

๕๑. โสตธาทิวิสุทธิญาณนิตฺเทศ-

วณฺณนา

๑๐๓. โสตธาทิวิสุทธิญาณนิตฺเทศ

ทุเรปี สทฺทานนคิอาทิ ทิพฺพโสคํ
 อูปฺปาเทตฺตฺกามสฺส อาทิกมฺมิกสฺส ภิกฺขุโน
 อูปายสนฺทสฺสสนฺตํ วุตฺตํ. ตตฺถ ทุเรปี
 สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตุนฺติ ทุเรปี สทฺทานํ
 อนฺตเร สทฺทํ. สทฺโทเยว हि นิมิตฺตฺกณ-
 วเสณ สทฺทนิมิตฺตํ.

"ทุเร"ติ วุตฺเตปิ ปกฺติโสตฺสส
 อาปาณฺญาเนเยว. โอฬาริกานนฺติ
 ญฺลานํ. สุขฺมานนฺติ อญฺณํ.
สณฺหสณฺหานนฺติ สณฺหโตปิ สณฺหานํ,
 อติสณฺหานนฺติ อตฺถโก. เอเตน ปรมสุขฺมา
 สทฺทา วุตฺตา โหนฺติ.

๕๑. พรรณนาโสตธาทิวิสุทธิ-

ญาณนิตฺเทศ

๑๐๓. จะวินิจฺฉัยในโสตธาทิวิสุทธิ-

ญาณนิตฺเทศสืบทอไป คำว่า แห่งเสียงทั้ง-
หลายแม่ในที่ไกล เป็นต้น ทานกล่าวไว้
 เพื่อแสดงอุบายของภิกษุผู้เริ่มบำเพ็ญเพียรผู้
 ประสงค์จะยังทิพยโสตร์ให้เกิดขึ้น. ในบรรดา
 คำเหล่านั้น คำว่า สทฺทนิมิตแห่งเสียง
ทั้งหลายแม่ที่ไกล ใดแก่ เสียงในระหว่าง
 แห่งเสียงทั้งหลายแม่ในที่ไกล. ก็เสียง
 นั้นแหละ ชื่อว่าสทฺทนิมิต ด้วยอำนาจกระทำ
 ให้เป็นนิมิต.

แม่เมื่อกล่าวว่ "ในที่ไกล" ก็คือในสถาน
 ที่ซึ่งเป็นคลองแห่งโสตร์ ตามปกตินั่นเอง.
 บทว่า โอฬาริกานํ แปลว่าแห่งเสียงหยาบ.
 บทว่า สุขฺมานํ แปลว่า แห่งเสียงละเอียด.
 บทว่า สณฺหสณฺหานํ คือ เป็นเสียงละเอียด
 แมกว่าละเอียด, อธิบายว่า ละเอียดอย่าง
 ยิ่ง. ด้วยคำนี้ยอมเป็นอันทานกล่าวถึงเสียง
 ที่ละเอียดที่สุด.

คุณหญิงมลิ มุลศาสตรสาทร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิมฺฌาณํ อูปฺปา เตตฺถกาเมน อาทิกมฺมิเกน
 ฌายินา อภิญญาปาทกชฺฌานํ สฺมาปชฺชิตฺวา
 วุฏฺฐาย ปริกมฺมสมาธิจิตฺเตน ปจฺจมตรํ
 ปกฺติโสตปณฺเฑ ทูเร โอปาริกโก อรณฺญเณ
 สีสฺหาทีนํ สทฺโท อาวชฺชิตพฺโพ.

วิหาเร ฌณฺทิสทฺโท^๑ เภริสทฺโท
 สงฺขสทฺโท สามเณรทฺทริกฺขุณฺโณ สพฺพ-
 ฌาเมน สชฺฌายนฺตานํ สชฺฌายนสทฺโท
 ปกฺตีกถํ กถนฺตานํ "กึ ฆนฺเต,
 กึ อาวุโส" ตีอาทิสทฺโท สกฺุณสทฺโท
 วาตสทฺโท ปทสทฺโท ปกฺกุกฺกจิตฺตอุทกฺกสฺส
 จิจฺจิกฺกายนสทฺโท^๒ อาตเป สฺสสฺमानตาล-
 ปณฺณสทฺโท กุณฺณจกิปิลฺลิกาทิสทฺโทติ เอวํ
 สทฺโทพฺพาริกโต ปฏฺฐติ ยถากุณฺณเมน^๓
 สฺขุมสฺขุมสทฺทา อาวชฺชิตพฺพา.

ภิกษุผู้ใดมาน ผู้เริ่มบำเพ็ญเพียรผู้ใคร่จะยัง
 ญาณนี้ให้เกิดขึ้น เขามานอันเป็นบาทแห่ง
 อภิญญา ออกแล้ว มีจิตอันประกอบด้วยบริ-
 กรรมสมาธิ ฟังคำนึงถึงเสียงแห่งสี่หะเป็น-
 ต้น ในป่าซึ่งเป็นเสียงหยาบอยู่ในที่ไกล อัน
 อยู่ในคลองของโสตปกติก่อนกว่า.

ฟังคำนึงถึงเสียงที่ละเอียด ๆ ตามลำดับ
 เริ่มตั้งแต่เสียงที่หยาบทั้งหมด ไปอย่างนี้
 คือ เสียงระฆังในวัด เสียงกลอง เสียง
 สังข์ เสียงสวดของสามเณรและภิกษุหนุ่ม
 ผู้สวดอย่างเต็มกำลัง เสียง เป็นต้นว่า "กึ
 ฆนฺเต อะไรขอรับ, กึ อาวุโส อะไรท่าน"
 ดังนี้ ของภิกษุผู้สนทนากันตามปกติ เสียงนก
 เสียงลม เสียงเท้า เสียงปุด ๆ ของน้ำ
 ที่เดือด เสียงใบตาลแห่งกลางแดด เสียง
 มดค้ำมดแดง เป็นต้น.

^๑ ส. คณฺทิสทฺโท.

^๒ ฉ. ปกฺกุกฺกิตฺตอุทกฺกสฺส จิจฺจิกฺกายนสทฺโท.

^๓ วิสุทธิมคฺค. ๒/๒๔๖ ยถานุกฺกเมน.

เอวํ กโรนฺเตน จ ปุรตฺตฺติมาทิสฺสุ
 ทสฺสุ ทิสาสฺсу กเมน เอเกกิสฺสา ทิสาย
 สทฺทนิมิตฺตํ วุตฺตนเยน มนสิกาตพฺพํ.
 มนสิกโรนฺเตน จ เย สทฺทา ปกฺติโสตฺตสฺส
 สฺยฺยนฺติ, เตสฺсу ปกฺติโสตฺตโมธาย
 มโนทวาริเกน จิตฺเตน มนสิกาตพฺพํ.

ตสฺส เต สทฺทา ปกฺติจิตฺตสฺสาปิ ปากฺกฺวา
 โหนฺติ, ปริกมฺมสมาธิจิตฺตสฺส ปน อตีวีย
 ปากฺกฺวา โหนฺติ. ตสฺสเสว^๑ สทฺทนิมิตฺตํ
 มนสิกโรโต อิทานิ ทิพฺพโสตฺธาตุ
 อูปฺปชฺชิสฺสตีติ เตสฺสุ สทฺเทสฺสุ อณฺณตรํ
 อารมฺมณํ กตฺวา มโนทวาราวชฺชนํ
 อูปฺปชฺชติ, ตสฺมี นีรฺหุเต จตฺตาริ ปญฺจ
 วา ชวนานิ ชวนฺติ. เยสํ ปริมาณิ คีณิ
 จตฺตาริ วา ปริกมฺมอุปจารอนฺุโลม-
 โคตรฺภูณามกานิ กามาวจฺรานิ, จตฺตถํ

ก็เมื่อเธอกระทำอย่างนี้พึงมนสิการ-
 สทฺทนิมิต ตามนัยที่กล่าวแล้ว ในทิศแต่ละทิศ
 ตามลำดับในบรรดาทิศทั้ง ๑๐ มีทิศตะวันออก
 เป็นต้น. และเมื่อมนสิการอยู่พึงเงี้ยวโสต-
 ปกฺติ ลงในเสียงที่โสตฺตปกฺติจะไดยินได้ แล้ว
 มนสิการด้วยจิตอันเป็นไปทางมโนทวาร.

เสียงเหล่านั้นก็ย่อมจะปรากฏแก่เธอ แม้ผู้มี
 จิตปกฺติ, แต่จะปรากฏยิ่งนักแก่เธอผู้มีจิต
 ประกอบด้วยบริกรรมสมาธิ. เมื่อเธอ
 มนสิการสทฺทนิมิตอยู่อย่างนี้ ย่อมเกิดมโน-
 ทวาราวชฺชนะ กระทำเสียงอย่างใดอย่าง-
 หนึ่ง ในบรรดาเสียงเหล่านั้น ให้เป็นอารมณ์
 ในขณะที่จะพึงกล่าวว่า จักเกิดทิพฺพโสตฺธาตุ
 เคียงนี้, เมื่อมโนทวาราวชฺชนะนั้นดับไปแล้ว
 ชวนะก็จะแล่นไป ๔ หรือ ๕ ขณะ. ซึ่งมี ๓
 หรือ ๔ ขณะข้างตน เป็นชวนะที่มีชื่อว่า

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๒๔๖ ตสฺสเสว.

ปญฺจมี วา อปฺปนาจิตฺตํ รูปาวจร-
จตุตฺถชฺฌานิกํ^๑

อุปจาระ อนุโลม และโคตรภู เป็นฝ่าย
กามาวจร, ชวณะที่ ๔ หรือที่ ๕ เป็นอปปนา-
จิตประกอบด้วยจตุตถฌาน ฝ่ายรูปาวจร.

ตตฺถ ยํ เตน อปฺปนาจิตฺเตน สทฺธิ
อุปฺปนฺนํ ญาณํ, อयํ ทิพฺพโสตธาตฺ. ตํ
ถามคตํ กโรนฺเตน "เอตฺถนฺตเร สทฺทํ
สุณามิ"^๑ติ เอกงฺกุลมตฺตํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา
วทฺเขตพฺพํ, ตโต ทฺวงฺกุลจตุรํกุล-
อฏฺฐจํกุลวิทฺตฺถิรตฺนนฺโตคพฺภปฺมุขปาสาท-
ปริเวณสงฺฆารามโคจรคามชนปทาทิวเสณ
ยาว จกฺกวาฬํ, ตโต วา ภิชฺชโยปิ
ปริจฺฉินฺทิตฺวา ปริจฺฉินฺทิตฺวา วทฺเขตพฺพํ.

ในบรรดาชวณะเหล่านั้น ญาณที่เกิดขึ้นกับ
อปปนาจิตนั้นใด, นี้ชื่อว่า ทิพโสตธาต.
เมื่อเธอกระทำทิพโสตธาตุนั้นให้ถึงซึ่งกำลัง
ฟังขยายกำหนดแต่เพียงองคุลีหนึ่งว่า "เรา
จะฟังเสียงในระหว่างนี้", ต่อจากนั้น
ฟังขยายไปจนตลอดถึงจักรวาล ด้วยอำนาจ
๒ องคุลี ๔ องคุลี ๘ องคุลี คับหนึ่ง
ศอกหนึ่ง ภายในห้องหน้ามุขบริเวณปราสาท
บริเวณอารามสงฆ์ โคจรคามและชนบท
เป็นต้น, หรือฟังขยายกำหนดไป ๆ แม้อย่าง
กว่านั้น.

เอวํ อธิคตาภิชฺชโย เอส ปาทกชฺ-
ณานารมฺมณเณ สฺมุจฺโจกาสพฺภนฺตรคเต

ภิกษุผู้บรรลุภิญญาแล้วอย่างนั้นนั้น เมื่อเสียง
ถึงภายในโอกาส ที่อารมณ์แห่งฌานอันเป็น

^๑ วิสุทธิมคค. ๒/๒๔๖, รูปาวจร
จตุตฺถชฺฌานิกํ.

สพชรรม.ป-ท.๕-๑๒

สทฺเท ๑ ปุณ ปาทกชฺฌานํ อสฺมาปชฺชิตฺวาปิ
อภิญญาณาณเณ ๑ สุกฺมาตีเยว.

เอวํ สุกฺมนฺโต จ สเจปิ ยาว พุรฺหมโลกา
สงฺข เภริปณฺวาทิสทฺเทหิ เอกโกลาหลํ
อโหสิ, ปาฎิเยกุกํ ววตฺถาเปตฺตฺกามตาย
สตี "อัยํ สงฺขสทฺโท, อัยํ เภริสทฺโท"ติ
ววตฺถเปตฺตํ สกฺโกติเยว.

อภิญญาณาณเณ สุกฺเต สาทฺตถเก สทฺเท
ปจฺฉา กามาวจรจิตฺเตน อตฺถํ ชานาตี.
ทิวฺพโสตํ ปกฺติโสตฺวโตเยว อูปฺปชฺชตี,
โน พริธฺสส. ปจฺฉา ปกฺติโสเต วินฺญฺเจปิ
ทิวฺพโสตํ น วินฺสฺสตีติ วทฺนฺตี.

บาทสํผัสแล้ว แม้มิได้เข้าฌานอันเป็นบาท
อีก ก็ย่อมได้ย่นด้วยอภิญญาญาณทีเดียว.

และเมื่อได้ย่นอยู่ แมถาเป็นเสียงโกลาหล
เป็นอันเดียวกันด้วยเสียงสังข์ เสียงกลอง
และเสียงบัณเฑาะว์เป็นต้น ตลอดถึงพรหม-
โลก, เมื่อมีความเป็นผู้ต้องการจะแยก
กำหนดเฉพาะแต่ละเสียง ก็ย่อมสามารถ
แยกได้ว่า "นี่เสียงสังข์, นี่เสียงกลอง"
ดังนี้เป็นต้น.

เมื่อเสียงอันประกอบด้วยอรรถ ที่ตนได้ย่น
ด้วยอภิญญาญาณ ภายหลังก็ย่อมจะรู้อรรถ
ด้วยกามาวจรจิต. ทิวฺพโสตย่อมเกิดขึ้นแก่
บุคคลผู้มีโสตปกฺติเท่านั้น, หาเกิดขึ้นแก่คน
หนวกไม่. อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า แมเมื่อ
โสตปกฺติพินาศไปในภายหลัง ทิวฺพโสตก็หา
พินาศไม่ ดังนี้.

๑-๑ เอกตฺถนฺตเร ปาจา วิสฺสุทฺธิมกฺเค
(๒/๒๔๗) น ทิสฺสนฺตี.

ไส ทิพพาย ไสตธาตฺยาติ เอตฺถ
 ทิพฺพสทิสฺสตุตา ทิพฺพา. เทวานํ ทิ
 สุจฺริตกมฺมาภินิพฺพตุตา ปิตฺตเสมฺหฺรฺชฺราทีหิ
 อปฺลิตฺพุธา อุกฺกิลเสวิมุตฺตตาย ทูเรปิ
 อารมฺมณํ สมฺปฺยฺจฺจนสมฺตฺถา ทิพฺพา
 ปสาทไสตธาตฺว โหติ.

ในคำว่า เธอย่อมฟังเสียงใดทั้ง ๒
อย่างคือทั้งเสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ ทั้งใน
ที่ไกลและในที่ใกล้ ด้วยทิพไสตธาตฺว อัน
 บริสุทธิ์ดวงใสของมนุษย์นี้ ฟังทราบวินิจฉัย
 ดังต่อไปนี้ ไสตธาตฺว ชื่อว่าทิพย์ เพราะ
 เป็นเหมือนกับทิพย์. จริงอยู่ เทพทั้งหลาย
 ย่อมมีไสตธาตฺวอันเป็นปสาทะ (ผ่องใส) ซึ่ง
 บังเกิดด้วยกรรมสุจฺริต ไม่เกลือกกลั้วด้วยดี
 เสมหะ และโลหิตเป็นต้น สามารถรับ
 อารมณฺแมในที่ไกลได้เพราะพ้นจากเครื่องที่
 ทำให้เศร้าหมอง ชื่อว่า เป็นทิพย์.

อญฺญาปิ อิมสฺส ภิกฺขุโน วิริยภาวนาพล-
 นิพฺพตุตา ญาณไสตธาตฺว ตาทีสาเยวาทิ
 ทิพฺพสทิสฺสตุตา ทิพฺพา. อปิจ ทิพฺพวิหาร-
 วเสณ ปฏฺิลทฺธตุตา, อตฺตนา^๑ จ ทิพฺพ-
 วิหารสนฺนินิสฺสิตฺตฺตาปิ ทิพฺพา, สวณฺญฺเจณ

อนึ่ง ไสตธาตฺวอันเป็นญาณแม่นี้ ที่บังเกิดด้วย
 กำลังแห่งวิริยภาวนาของภิกษุนี้ก็เป็นเช่นนั้น
 เหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นทิพย์
 เพราะเหมือนกับทิพย์. อีกประการหนึ่ง
 ชื่อว่า เป็นทิพย์ เพราะตนใดมาด้วยอำนาจ

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๒/๒๔๕ สุจฺริตกมฺมฺนิพฺพตุตา.

^๒ ฉ. อารมฺมณสมฺปฺยฺจฺจน...

^๓ วิสุทธิมคฺค. ๒/๒๔๕ อตฺตโน.

นิชชีวภูเจณ จ โสตธาทู, โสตธาทูกิจจ-
กรณณ จ โสตธาทู วิทยาติปิ โสตธาทู.
ต่าย ทิพพาย โสตธาทูยา.

ทิพวิหารธรรม, และแม่เพราะตนได้อาศัย
ทิพวิหารธรรม, ชื่อว่าโสตธาทู ควยอรรถว่า
สตั๊ และควยอรรถว่าไม่ใช่ชีวะ, และ
ชื่อว่า โสตธาทู แม่ควยอรรถว่า เหมือนกับ
โสตธาทู ควยการกระทำกิจแห่งโสตธาทู.
ควยโสตธาทูอันเป็นทิพยนั้น.

วิสุทธายาติ ปริสุทธาย นิรูปกภิเลสาย.
อติกกนตมานุสิกายาติ มนุสสุปะจารี
อติกกมิตฺวา สททสวเนน มานุสิกั
มัสโสตธาทู อติกกนตตาย วิตฺตตฺติตฺวา
จิตฺตาย. อุโภ สทฺเท สฺญาตีติ เทว
สทฺเท สฺญาติ.

คำว่า อันบริสุทธ์ ไต่แก่ บริสุทธ์ คือ ไม่มี
เครื่องเศร้าหมอง. คำว่า ลวงโสตของ
มนุษย์ ไต่แก่ ลวง คือตั้งอยู่เป็นไปลวงเสีย
ซึ่งโสตธาทูอันเป็นมังสะ ซึ่งเป็นของมนุษย์
ควยการพังเสี้ยง ลวงอุปจารของมนุษย์.
บทว่า อุโภ สทฺเท สฺญาติ แปลว่ายอมไต่ยิ่น
เสี้ยงทั้ง ๒ อย่าง.

กตเม เทว ? ทิพเพ จ มานุเส จ,
เทวานญจ มนุสฺसानญจ สทฺเทติ วุตฺตํ
โหติ. เอเตน ปเทสปริยาทานัน
เวทิตพฺพํ. เย ทูเร สฺนฺติเก จาติ เย
สทฺทา ทูเร ปรจกฺกวาเพปิ, เย จ
สฺนฺติเก อนฺตมโส สเททสนฺนีสฺสิตปาณก-

เสี้ยงทั้ง ๒ อย่างอะไรบ้าง ? คือ เสี้ยง
ทิพยและเสี้ยงมนุษย์, มีอธิบายว่า เสี้ยง
ของพวกทวยเทพและของมวลมนุษย์. ควย
คำนี้พึงทราบการกำหนดถือเอาเฉพาะส่วน.
คำว่า ทั้งในที่ไกลและในที่ใกล้ มีอรรถาธิ-
บายว่า ยอมไต่ยิ่นเสี้ยงซึ่งอยู่ในที่ไกลแม่

สททาปี, เต สุนาตีติ วุตตะ โทติ. ในจักรวาลอื่น, และเสียงซึ่งอยู่ในที่ไกล
 เอเตน นิปปเทสปริยาทานัน เวทิตพพุนติ. โดยที่สุกแมเสียงสัตว์เล็ก ๆ ซึ่งอาศัยอยู่ใน
 กายของตน. ด้วยคำนี้ ฟังทราบการกำหนด
 ถือเอาอย่างสิ้นเชิง ฉะนั้นแล.

โสตธาคูวิสุทธิญาณนิเทศวณณา
 นิฏฐิตา.

พรรณาสโตธาคูวิสุทธิญาณนิเทศ
 จบ.

M
A
N
A
S
P
R
I
T
I
N
T
E
R
N
A
T
I
O
N
A
L
B
O
O
K
S

๕๒. เจโตปริยญาณนิตุเทศวณฺณนา

๕๒. พรรณนาเจโตปริยญาณนิตุเทศ

๑๐๔. เจโตปริยญาณนิตุเทศ

๑๐๔. จะวินิจฉัยในเจโตปริยญาณ-

โล เอว ปชานาตีติ อิทานิ วตฺตพฺพํ วิชานํ อุปทิสฺสตี. อิทํ รูปํ โสมนสฺสสินฺทริย-
สมฺมุจฺจิตฺนตฺติอาที อาทิกมฺมิเกน ฉายีนา ปฏิปชฺชิตพฺพํ วิชานํ. กถํ ? เอตํ ทิ ญาณํ
อุปฺปาเตตุกาเมน ฉายีนา ปจฺมํ ตาว ทิพฺพจกฺขุญาณํ อุปฺปาเตตพฺพํ.

นิตุเทศสืบต่อไป ท่านแสดงอ้างถึงวิธีที่จะฟัง
กล่าวอยู่ ณ กาลบัดนี้ว่า เธอยอมรู้อะไร
อย่างนี้ ดังนี้ เป็นต้น. ย่อมแสดงอ้างถึงวิธี
ที่ภิกษุผู้บำเพ็ญเพียร ซึ่งเป็นผู้ใดก็ตามจะฟัง
ปฏิบัติว่า รูปนี้ตั้งขึ้นด้วย โสมนัสสินทรีย.
ขอน้อย่างไร ? อรรถาธิบายว่า ภิกษุ
ผู้ใดก็ตาม ผู้ใครจะทำญาณนี้ให้เกิดขึ้น ฟังยัง
ทิพจักขุญาณให้เกิดขึ้นเป็นเบื้องต้นก่อน.

เอตํ ทิ ทิพฺพจกฺขุวเสณ อิชฺฌตฺติ, ตํ
เอตสฺส ปริกมฺมํ. ตสฺมา เตน ภิกฺขุณา
อาโลกํ วทฺเตตฺวา ทิพฺเพน จกฺขุณา
ปรสฺส หทยรูปํ นิสฺสาย วตฺตมานสฺส
โลहितสฺส วณฺณํ ปสฺสิตฺวา ปสฺสิตฺวา จิตฺตํ
ปริเยสิตพฺพํ.

ก็ญาณนี้ยอมสำเร็จ ด้วยอำนาจแห่งทิพจักขุ,
ทิพจักขุนี้เป็นบริกรรมของญาณนี้. เพราะ-
ฉะนั้น ภิกษุผู้ฟังขยายอาโลกกถิต ส้ารวจ
ตรวจดูวาระแห่งโลหิต ซึ่งอาศัยซึ่งหทัยรูป
เป็นไปอยู่ของบุคคลอื่น ด้วยทิพจักขุแล้วจึง
ตรวจสอบดูจิต.

ตํ ทิ โลहितํ กุสลโสมนสฺสเส วตฺตมาเน
รตฺตํ โหติ นิโคธรปกฺกวณฺณํ,

ก็โลหิตนั้นเมื่อกุศลโสมนัสเป็นไปอยู่ ย่อมมี
สีแดง มีสีเหมือนผลไทรสุก, เมื่อออกกุศล-

"อารูปเป ปรสฺส จิตฺตํ
ชานิตุกาเมน กสฺส ททชรูปํ
ปสฺสตี. กสฺสสินุทฺริยวิการํ
โวลเกตตีติ ? น กสฺสจ."

อิทฺธิมโต วิสโย เอส, ยทิตฺ
ยตฺถ กตฺถจ จิตฺตํ อาวชฺชนโต
โสฬสปปเภทํ จิตฺตํ ชานาตี.
อกตานิเวสสฺส ปน วเสน อัย
กถา"ติ?

ปรสฺสตตานนฺตี อตฺตานํ จเปตฺวา
เสสฺสตฺตานํ. ปรปฺปคฺคตานนฺตี อิทมฺปิ
อิมินา เอกตฺถเมว, เวเนยฺยวเสน ปน
เทสนาวิลลาเสน จ พฺยญฺชเนน นานตฺตํ
กตํ. เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานาตีติ
อตฺตโน จิตฺเตน เตสํ จิตฺตํ ปริจฺจณฺหิตฺวา
สฺราคาทิวเสน นานปฺปการโต ชานาตี.

"ภิกษุผู้ใคร่จะรู้จักของบุคคลอื่น
ในรูปภพ ย่อมจะดูหทัยรูปของใคร.
ก็จะมองดูวิการ แห่งอินทรีย์ของใคร
เล่า ? ตอบว่า ไม่ใช่ของใคร ๆ.

ข้อที่บุคคลผู้คำนึงถึงจิต ในที่แห่งใด
แห่งหนึ่งก็ตาม ย่อมจะรู้จักอันมี
๑๖ ประเภท นี้เป็นวิสัยของท่านผู้มี
ฤทธิ์. ก็ถ้านี้ กล่าวไว้วางอำนาจ
แห่งภิกษุ ผู้ที่มีไตรภพทำอภินิเวศ
(อภิธมฺมานุโยค)".

คำว่า ของสัตว์อื่น ไท่แก่ ของสัตว์ที่
เหลือเวนตน. แม้คำว่า ของบุคคลอื่น
ก็มีเนื้อความอย่างเดียวกันกับที่นั่นแหละ,
แต่ท่านกระทำความต่างกันไป ด้วยพยัญชนะ
ด้วยอำนาจเวไนยบุคคล และด้วยเทศนา-
วิลาส. คำว่า ยอมกำหนดรู้ใจด้วยใจ มี
ความว่า ยอมกำหนดจิตของสัตว์เหล่านั้น

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๒๕๑.

ด้วยจิตของตน รู้อยู่โดยประการต่าง ๆ ด้วยอำนาจเป็นจิตมีราคะเป็นต้น.

สราค์ วาติอาทีสุ วา-สทุโท สมุจยตุโณ. ตตุถ อฏฐวิธึ โลกสทคตจิตตึ สราคึ จิตตึ นาม, อวเสสึ จตุฏฐมิกกุสลาพชากตจิตตึ วึตราคึ นาม. เทว โทมนสึสจิตตานิ เทว วิจิกิฉุชจุจจิตตานีติ อิมานิ ปน จตุตทาริ จิตตานิ อิมสุมิ ทุเก สงคหึ น กจจนฺติ.

วา-ศัพท์ ในบทว่า สราค์ วา ดังนี้เป็นต้น เป็นสมุจยัตถะ. ในคำนั้น จิตอันสทรคต ด้วยโลภะ ๘ ดวง ชื่อว่า จิตมีราคะ, กุศลจิตและอัพยาगतจิตอันเป็นไปในภูมิทั้ง ๔ ที่เหลือ ชื่อว่า จิตปราศจากราคะ. ส่วนจิต ๔ ดวงนี้คือ โทมนัสจิต ๒ ดวง วิจิกิฉฉาจิต และอุทธีจจิต ๒ ดวง ไม่ส่งเคราะห์เข้า ในทุกระนี้.

เกจิ ปน เถรา ตานิปี วึตรากปแทน สงคณฺหนฺติ. ทูวิธึ ปน โทมนสึสสทคตึ จิตตึ สโทสึ จิตตึ นาม, สพฺพมฺปิ จตุฏฐมิกึ กุสลาพชากตึ วึตโทสึ นาม. เสสานิ ทส อกุสลจิตตานิ อิมสุมิ ทุเก สงคหึ น กจจนฺติ. เกจิ ปน เถรา ตานิปี วึตโทสปแทน สงคณฺหนฺติ.

แต่พระเถระบางพวก ส่งเคราะห์จิตทั้ง ๔ ดวงนั้น เข้าด้วยคำว่า จิตปราศจากราคะ. กิจที่สทรคตด้วยโทมนัส ๒ ดวง ชื่อว่า จิตมีโทสะ, กุศลจิตและอัพยาगतจิตอันเป็นไปในภูมิ ๔ ทั้งหมด ชื่อว่า จิตปราศจากโทสะ, อกุศลจิต ๑๐ ดวงที่เหลือไม่ส่งเคราะห์เข้า ในทุกระนี้. แต่พระเถระบางพวกส่งเคราะห์

๑ ก. วิจารณ์.

ชื่อว่า จิตที่ไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า, จิตที่ถึงขั้น
อุปจารและถึงขั้นอัปปนา ชื่อว่า จิตที่เป็น
สมาธิ, จิตที่ไม่ถึงสมาธิทั้ง ๒ นั้น ชื่อว่า
จิตไม่เป็นสมาธิ.

ตทงฺกวิกฺขมฺภนสมฺมุจฺ เจตปฏฺิปปสฺสทฺธินิสฺสรณ- จิตที่ถึงตทงฺกวิกฺขมฺภนสมฺมุจฺ-
วิมุตฺติปฺปตฺตํ วิมุตฺตํ, ปญฺจวิธมฺปิ เอตํ เจตวิมุตฺติปฏฺิปปสฺสทฺธิวิมุตฺติและนิสฺสรณวิมุตฺติ
วิมุตฺติมปฺปตฺตํ อวิมุตฺตนิติ เวทิตพฺพํ. ชื่อว่า จิตหลุดพ้น, จิตที่ไม่ถึงวิมุตฺติทั้ง ๕
อิตฺติ เจโตปริยญาณลาภี ภิกฺขุ อย่างนี้ ฟังทราบว่า ชื่อว่า จิตไม่หลุดพ้น.
โสฬสฺสปภทฺปิ จิตฺตํ ปชานาติ. ภิกฺษุผู้ใดเจโตปริยญาณยอมรู้ชัดซึ่งจิตทั้ง ๑๖
ประเภทด้วยประการฉะนี้.

ปฺถุชฺชนา ปน อริยานํ มคฺคผลจิตฺตํ น ส่วนปฺถุชฺชน ย่อมไม่รูมรรคจิตและผลจิต ของ
ชานนฺติ, อริยาปิ จ เหมฺจิมานํ เหมฺจิมานํ พระอริยเจ้าทั้งหลาย, และแม่พระอริยเจ้า
อุปริมานํ อุปริมานํ มคฺคผลจิตฺตํ น ทั้งหลายชั้นต่ำ ๆ ก็ย่อมไม่รูมรรคจิตและผล
ชานนฺติ, อุปริมา อุปริมา ปน จิตของพระอริยเจ้าชั้นสูง ๆ, แต่พระอริย-
เหมฺจิมานํ เหมฺจิมานํ จิตฺตํ ชานนฺตํติ. เจ้าชั้นสูง ๆ ย่อมรู้จิตของพระอริยเจ้าชั้น
ต่ำ ๆ ฉะนี้แล.

เจโตปริยญาณนิเทศสวณฺณา นิฏฺฐิตา. พรรณณาเจโตปริยญาณนิเทศ จบ.

เอวํ ปฏิจฺจสมุปฺปาตทสฺสเนน ชาตีปรมฺปรํ
 ปสฺสตี. เอวํ พหุปกาโร ปุพฺเพ-
 นิวาสานุสฺสตีญาณสฺส ปฏิจฺจสมุปฺปาต-
 มนสิกาโร. ตตฺถ "อิมสฺมี สตี อิทํ
 โหตี, อิมสฺสุปฺปาทา อิทํ อุปฺปชฺชตี"ติ
 อิทํ ปฏิจฺจสมุปฺปาตนิทฺเทสฺส อุตฺเทส-
 วจัน.

ย่อมเห็นความสืบทอดกันมาแห่งชาติ (ความ
 เกิด) ด้วยการเห็นปัจจุสมุปบาทอย่างนี้.
 การมนสิการปัจจุสมุปบาทจึงมีอุปการะมาก
 แก่บุพเพนิวาสานุสติญาณ ด้วยประการฉะนี้.
 คำว่า "เมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้ก็ย่อมมี, เพราะสิ่งนี้
 เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น" นี้ ในพระบาลีนั้น
 เป็นคำอุเทศของการนิเทศปัจจุสมุปบาท.

เอวํ เตสํ อณฺเฏตรวจเนเนว อตุเณ
 สิทฺเธ ทฺวิธา วจัน กสฺมาตี เจ ?
 อตุถนानตฺตสฺสพฺภาวโต. กถํ? อิมสฺมี สตีตี
 อิมสฺมี ปจฺจเย วิชฺชมาเน. อิทํ
 สพฺพปจฺจยानํ สาธารณวจัน.

หากจะมีผู้สงสัยถามว่า คำทั้ง ๒ นั้น พูด
 คำใดคำหนึ่งเท่านั้น ก็ใดความแล้วอย่างนั้น
 เหตุไรจึงกล่าวเสียงทั้ง ๒ คำเล่า ? ตอบว่า
 เพราะมีความหมายต่างกัน. ต่างกันอย่าง-
 ไร ? คือ บทว่า อิมสฺมี สตี (เมื่อสิ่งนี้มี)
 ไต่แก่ เมื่อปัจจุสมุปบัตยังมีอยู่. คำนี้กล่าวถึง
 ปัจจุสมุปบัตทั้งหมดโดยทั่ว ๆ ไป.

อิทํ โหตีตี อิทํ ปจฺจยุปฺปนํ ภวตี. อิทํ
 สพฺพปจฺจยุปฺปนานํ ๑๑ สาธารณวจัน.
 อิมินา สกฺเลน วจเนน อเหตุกฺวาโท

บทว่า อิทํ โหตี (สิ่งนี้ย่อมมี) ความว่า
 สิ่งนี้คือสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยปัจจุสมุปบัต. ก็คำนี้
 กล่าวถึงสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยปัจจุสมุปบัตทั้งหมด โดย

๑๑ ฉ. ทิ-สทฺโท นคฺติ.

ปฏิสัทโธ โหติ.

ทั่ว ๆ ไป. ด้วยคำทั้งสี่นี้ยอมเป็นอันปฏิเสธ
อเหตุกวาหะ (คือลัทธิที่ไม่มีเหตุ).

เย हि ธมฺมา ปจฺจยสมฺภวา โหนฺติ, น
ปจฺจยาภาวา, เต อเหตุกา นาม น
โหนฺตฺติ. อิมสฺสอุปฺปาตาทิ อิมสฺส ปจฺจยสฺส
อุปฺปาตเหตุ, อิทํ สพฺพปจฺจยानํ
อุปฺปาตวณฺตตาที่ปนฺวณฺ.

จริงอยู่ ธรรมเหล่าใดยอมมีเพราะความมี
แห่งปัจจัย, ย่อมไม่มีเพราะความไม่มีแห่ง
ปัจจัย, ธรรมเหล่านั้นยอมไม่ชื่อว่าอเหตุกะ
(คือ หาเหตุมิได้). คำว่า เพราะสิ่ง
นี้เกิดขึ้น ความว่า เพราะเหตุเกิดขึ้นของ
ปัจจัยนี้, คำนี้ เป็นคำแสดงความที่ปัจจัย
ทั้งปวงเป็นธรรมที่มีการเกิดขึ้น.

อิทํ อุปฺปชฺชตฺติ อิทํ ปจฺจยุปฺปนํ
อุปฺปชฺชตฺติ. อิทํ สพฺพปจฺจยุปฺปนํ ตโต
อุปฺปชฺชชฺมานตาที่ปนฺวณฺ. อิมินา สกฺเลน
วณฺเนน สสฺสตาเหตุกฺวาโท ปฏิสัทโธ
โหติ.

คำว่า สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น ความว่า สิ่งนี้คือ
ที่เกิดด้วยปัจจัยยอมเกิดขึ้น. คำนี้เป็นคำ
แสดงความที่ธรรมอันเกิดขึ้นด้วยปัจจัยทั้ง-
ปวง เป็นธรรมที่เกิดขึ้นแต่ปัจจัยทั้งปวงนั้น.
ด้วยคำทั้งสี่นี้ ยอมเป็นอันปฏิเสธลัสตวาหะ
และอเหตุกวาหะ (คือลัทธิที่เที่ยงและลัทธิ
ที่ไม่มีเหตุ).

เย हि อุปฺปาตวณฺโต ธมฺมา, เต
อนิจฺจา. ตสฺมา สตีปิ สเหตุกฺตฺเต

เมื่อรรดาธิบายว่า จริงอยู่ ธรรมเหล่าใด
มีความเกิดขึ้น, ธรรมเหล่านั้นเป็นสภาพ

อนิจฺจเหตุกา เอเต ธมฺมา น โลก ไม่เที่ยง. เพราะฉะนั้น แม้เมื่อความที่
 นิจฺจสมฺมตฺตปฏฺธิปริสาทิเหตุกาติ วุตฺติ ธรรมเหล่านั้นเป็นไปกับด้วยเหตุมีอยู่ ธรรม
 โหติ. เหล่านี้ มีความไม่เที่ยงเป็นเหตุ ไม่ใช่
 มีปรกติและบุรุษเป็นต้น ที่สมมุติกันว่าเที่ยง
 ในโลกเป็นเหตุ.

ยทิตฺติ นิตฺติสฺสิตฺตพฺพตฺตสฺสสนฺนิ. บทว่า ยทิตฺ (ที่แปลว่า คือ) เป็นคำ
อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาราติ เอตฺถ ยํ แสดงเนื้อความที่จะพึงขยายออกไป. ใน
 ปฏฺิจฺจ ผลเมติ, โส ปจฺจโย. ปฏฺิจฺจจาติ คำว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร
 น วินา, อปจฺจกฺขิตฺวาติ อตฺถโถ. เอตฺติ นี้มีอธิบายดังต่อไปนี้ ผลอาศัยธรรมใด ย่อม
 อฺปฺปชฺชติ เจว ปวตฺตติ จาติ อตฺถโถ. เกิดและย่อมเป็นไป, ธรรมนั้นชื่อว่าปัจจัย.
 คำว่า อาศัย คือ ไม่เว้น, อธิบายว่า
 ไม่ประจักษ์. บทว่า เอติ แปลว่าย่อมเกิดขึ้น
 และย่อมตั้งอยู่.

อปิ จ อฺปการกฺกุโง ปจฺจยฺกฺกุโง, อวิชฺชา อีกร้อยหนึ่ง ความหมายของปัจจัยมีความ
 จ สา ปจฺจโย จาติ อวิชฺชาปจฺจโย. ว่าเป็นอุปการะ, อวิชชานั้นด้วย เป็นปัจจัย
 ตสฺมา อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา ด้วย เหตุนั้น ชื่อว่า อวิชชาปัจจโย (อวิชชา
 สมฺภวานฺตฺติ โยชนา. เอวํ สมฺภวานฺติ- เป็นปัจจัย). ประกอบความว่า ตสฺมา
 สทฺทสฺส เสสฺสเปหฺหิ โยชนา กาทพฺพา. อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา สมฺภวานฺติ (แปลว่า
 เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยนั้น จึงมีสังขาร).

คุณอรุณี วิทยะสิรินันท์
 อภิศให้ คุณยามะลิ วิทยะสิรินันท์

พึงกระทำคำประกอบ สมภูวนติ-ศัพท์ แม่
ควยบที่เหลือ โดยทำนองที่กล่าวมานี้.

โสกาที่สุ จ โสจัน โสโก. ปริเทวนัน
ปริเทโว. ทุกขยตีติ ทุกข์. อุปปาทภูจิติ-
วเสน วา เทวธา ขนตีติปิ ทุกข์.
ทุมมนสฺส ภาโว โทมนสฺส. ภูโส
อายาโส อุปายาโส. สมภูวนตีติ
นิพพตฺตุนตี.

ส่วนในคำว่า โสกะ เป็นต้น อธิบายว่า
ความเศร้าโศก ชื่อว่า โสกะ. ความคร่ำ-
ครวญ ชื่อว่า ปริเทวะ. ชื่อว่าทุกข์ เพราะ
อรรถว่า ทำให้ลำบาก. อีกอย่างหนึ่ง
ชื่อว่า ทุกข์ แม่เพราะอรรถว่า ทุกข์
ทั้ง ๒ ส่วน คือ ความเกิดขึ้น และตั้งอยู่.
ภาวะแห่งความเสียใจ ชื่อว่า โทมนัส.
ความคับแค้นใจอย่างหนัก ชื่อว่า อุปายาส.
บทว่า สมภูวนติ แปลว่า ย่อมบังเกิด.

เอวนติ นิทฺธิฏฺจนยนิทฺสสนัน. เตน
อวิชฺชาทีเหว การณฺเห, น อีสฺสร-
นิมมานาทีหีติ ทสฺเสตี. เอตฺสฺสาตี
ยถาวุตฺตสฺส. เกวลสฺสาตี อสมฺมิสฺสสฺส,
สกลสฺส วา. ทุกฺขกฺขนธฺสฺสาตี
ทุกฺขสมฺมุหฺสฺส, น สตฺตสฺส น สุขฺสุภาทีนัน.
สมฺมทโยตี นิพพตฺตี. โหตีติ สมภูวตี.

บทว่า เอว (ที่แปลว่าอย่างนี้) เป็นคำ
แสดงนัยที่ใดแสดงไขแล้ว. ควยบทว่า เอว
นั้น ท่านแสดงว่า ควยเหตุมีอวิชชาเป็นต้น
เท่านั้น, ไม่ใช่ควยเหตุมีพระอิศวรเนรมิต
เป็นต้น. บทว่า เอตฺสฺส คือตามที่ใดกล่าว
แล้ว. บทว่า เกวลสฺส (แปลว่า ทั้งสิ้น) คือ
ไม่เจือปน, หรือทั้งหมด. คำว่า กฺองทุกฺข
คือประชุมแห่งทุกข์, ไม่ใช่ของสัตว์ ไม่ใช่

คุณอรุณี วิทยะสิรินันท์
อุทิศให้ คุณย่ามะลิ วิทยะสิรินันท์

วรรค) ๑. ญาณกถา ๕๖-๖๓. พรรณานานิเทศแห่งหมวด ๔ แห่งสังญายน ๒ หมวด ๒๔๓

อาโลกานํ ยทิตํ ปญญาโลโก". ตถา แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์ แสงสว่างแห่งไฟ
"จตุตาโรเม ภิกขเว โภภาสา. แสงสว่างคือปัญญา. กุกรภิกษุทั้งหลาย
จตุตาโรเม ภิกขเว ปชุชิตา"^๑ แสงสว่าง ๔ เหล่านี้แล. กุกรภิกษุทั้งหลาย
สตฺตานํ อชฺฌาสยวเสน สุตฺตานิ บรรดาแสงสว่าง ๔ เหล่านี้ แสงสว่างคือ
เทสิตานิ. ปัญญาเป็นเลิศ". อนึ่งที่ทรงแสดงไว้ว่า
"กุกรภิกษุทั้งหลาย โภภาส ๔ เหล่านี้,
๔ อะไรบ้าง? คือแสงโอภาสแห่งพระจันทร์
....แสงโอภาสคือปัญญา กุกรภิกษุทั้งหลาย
แสงโอภาส ๔ เหล่านี้แล. กุกรภิกษุทั้งหลาย
บรรดาแสงโอภาส ๔ เหล่านี้ แสงโอภาส
คือปัญญาเป็นเลิศ". "กุกรภิกษุทั้งหลาย
ความรุ่งเรือง ๔ เหล่านี้ ๔ อะไรบ้าง ?
คือความรุ่งเรืองแห่งพระจันทร์.... ความ
รุ่งเรืองคือปัญญา กุกรภิกษุทั้งหลายความ
รุ่งเรือง ๔ เหล่านี้แล กุกรภิกษุทั้งหลาย
บรรดาความรุ่งเรือง ๔ เหล่านี้ ความ
รุ่งเรืองคือปัญญาเป็นเลิศ".

^๑ อญ. จตุกก. ๒๑/๑๘๘.

คุณไชยสิทธิ์ - คุณศิริประภารัตน์ (สั้ม)

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

คทนุรูปเนว อิธาปิ เถเรน เทสนา พระเถระใดกระทำเทศนาไว้แม่นยำในที่นี้ โดย
 กตา. อตุโถ หิ อนเนเกหิ อากาเรหิ อนุรูปแกพระสูตรเหล่านั้นนั่นแหละ. เพราะ
 วิภชชมานโน สุวิภคฺโต โหติ, อญฺญา จ อรรถะ เมื่อใดจำแนกไว้โดยอาการเป็น
 อญฺโฆ พุชฺฌติ, อญฺญา อญฺโฆติ. อันมาก ย่อมเป็นอันจำแนกดีแล้ว, คนหนึ่ง
 รัตติกรมญฺเฐน ปน รัตติทายกญฺเฐน ก็รู้อย่างหนึ่ง, อีกคนหนึ่งก็รู้อีกอย่างหนึ่ง
 รัตติชนกญฺเฐน จิตฺตีกกญฺเฐน ทูลลภ- ฉะนั้นแล. ก็รัตนะคือปัญญา ควยอรรถว่า
 ปาทุกาวญฺเฐน อตุลญฺเฐน อโนมสฺสคฺต- กระทำความยินดี ควยอรรถว่า ให้ความ
 ปริโภกญฺเฐน จ ปญฺญาว รัตนํ ยินดี ควยอรรถว่า ยังความยินดีให้เกิด
 ปญฺญารตนํ. ควยอรรถว่า กระทำให้เป็นทีเคารพ ควย
 อรรถว่าเป็นภาวะปรากฏที่จะพึงใดโดยยาก
 ควยอรรถว่าเทียบไม่ได้ และควยอรรถว่า
 เป็นเครื่องใช้สอยของสัตว์ผู้ไม่ทำทราวม จึง
 ชื่อว่า ปัญญารัตนะ.

น เตน สคฺตา มุขฺหนฺติ, สยํ ปัญญา ชื่อว่า อโมหะ ควยอรรถว่า
 ภา อารมฺมเณ น มุขฺหตีติ อโมโห. เป็นเหตุไม่หลงของสัตว์ทั้งหลาย, หรือควย
 ธรรมวิจยปทํ วุคฺคตฺถเมว. กสฺมา ปเนตฺ อรรถว่า ตนเองก็ไม่หลงอยู่ในอารมณ์.
 ปุน วุคฺคตฺถนฺติ ? อโมหสฺส โมหปฏิปกฺข- คำว่า ธรรมวิจยะ มีอรรถใดกล่าวไว้แล้ว
 ภาวที่ปนตฺถ. เตนเนตฺ ที่เปติ "ยวฺยํ ที่เดียว. หากจะมีคำถามว่า กับนี้เพราะ
 อโมโห, โส น เกวลํ โมหโต อญฺโฆ เหตุไร ท่านจึงกล่าวไว้อีก ? ตอบว่า เพื่อ

คุณไชยสิทธิ์ - คุณศิริประภารัตน์ (สัม)

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มฤตมาโน อารภติ. นิโรธะ ปน ทุกข์ว่าเป็นเหตุแห่งสุข. อนึ่ง เพราะไม่รู้
 มกฺเค จ อภฺยาณน ทุกฺขสฺส ในนิโรธและในมรรค จึงเป็นผู้มีความสำคัญ
 อนิโรธภูเตปิ คติวิเสสเส ทุกฺขนิโรธสฺสึ ในคติพิเศษ แม้มิใช่เป็นความคับทุกข์ว่าเป็น
 หุตฺวา นิโรธสฺส^๑ จ อมคฺคภูเตสุปิ ความคับทุกข์ และเป็นผู้มีความสำคัญใน
 ยถฺยามรตปาทีสุ นิโรธมคฺคสฺสึ หุตฺวา ยัญวิธีและความบำเพ็ญตบะ เพื่อให้เกิดเป็น
 ทุกฺขนิโรธํ ปตฺถยมาโน ยถฺยามรตปาที- เทวตาเป็นต้น แม้มิใช่เป็นทางแห่งนิโรธว่า
 มุเชน ติวิเชปิ สงฺขारे อารภติ. เป็นทางแห่งนิโรธ ปราศจากความคับทุกข์-

อยู่ ย่อมปรารถนสังขารทั้ง ๓ ประการ ด้วย
 มุขมียัญวิธีและความบำเพ็ญตบะ เพื่อให้เกิด
 เป็นเทวตาเป็นต้น.

อปิจ โส ตาย จตฺตฺสฺส สจฺเจสุ
 อปฺปหีนาวิชฺชตาย วิเสสโต ชาติชฺรา-
 โรคมรณาทีอเนกาทีนวโวภินฺณปิ ปุณฺณผล-
 สงฺขาทํ ทุกฺข์ ทุกฺขโต อชานนฺโต ตสฺส
 อธิคฺมาย กายวจีจิตฺตสงฺขารเกทํ ปุณฺณ-
 ภิสฺสงฺขารํ อารภติ เทวจฺจรคามโก วย
 มรฺอุปฺปาทํ.

อีกประการหนึ่ง เพราะความที่ตน
 เป็นผู้ยังละอวิชชา ในสังขารทั้ง ๕ ไม่ได้
 เขาเมื่อไม่รู้ทุกข์กล่าวคือ ผลบุญแม้จะคนอยู่
 ด้วยโทษเป็นอันมาก มีความเกิด ความแก่
 โรคและความตายเป็นต้น ว่าเป็นทุกข์โดย
 พิเศษ ก็ย่อมปรารถนบุญญาภิสฺสงฺขาร อันต่าง
 ด้วยกายสังขาร วจีสังขาร และจิตสังขาร

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๓/๑๒๖ ทุกฺขนิโรธสฺส.

คุณประวัติ - คุณสมนึก วิริยะวงศ์

อุทิศให้ คุณแม่ไอนิ่ง เราชานนทร์ และคุณแม่ทองหลั่น วิริยะวงศ์

สงวนลิขสิทธิ์ - ๒๕๖๓